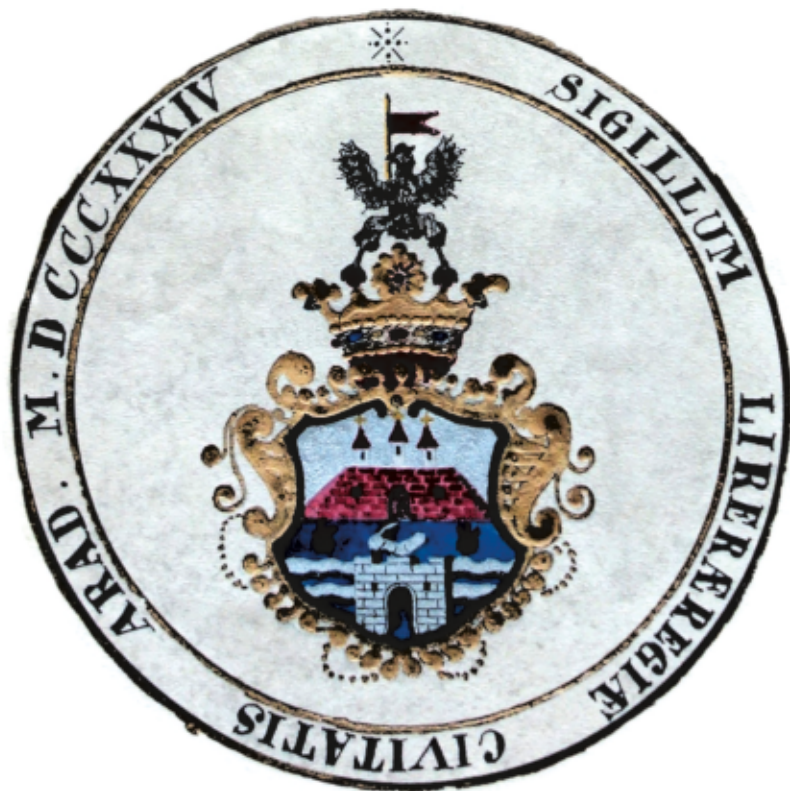


ANALELE ARADULUI

Anul IX, nr. 9 – 2023



160 de ani de la înființarea
Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român

Colecția „ASTRA ARĂDEANĂ – 1863”

Vasil Goldiș
University Press
Arad

ANALELE ARADULUI

Anul IX, Nr. 9, 2023

**Volum tipărit cu sprijinul Consiliului Județean Arad, prin
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad**



ANALELE ARADULUI

Colecția „Astra Arădeană – 1863”

Anul IX, Nr. 9, 2023

160 de ani de la înființarea
Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român

Comitetul coordonator:

ÎPS dr. Timotei Seviciu, Arhiepiscop al Aradului
Ing. dr. Gheorghe Falcă, deputat Parlamentul European
Prof. Ioan Traia, muzeograf Muzeul Satului Bănăţean, Timişoara

Consiliul editorial:

Redactor-şef: dr. Doru Sinaci

Redactor-şef adjunct: dr. prof. Constantin Ghiţă

Secretar general de redacţie: dr. prof. Gabriela Adina Marco

Secretar de redacţie: prof. drd. Ioana Nistor

Membri: conf. univ. dr. Sorin Bulboacă, conf. univ. dr. Adrian Niţu, dr. Elena Rodica Colta, dr. Oana Mihaela Tămaş, arhivist Mirela Pachiţa, arhivist Anca Băiţoiu, prof. Ujj János, prof. Puskel Péter, lector univ. dr. Stelean-Ioan Boia, prof. Horia Truţă, dr. Augustin Mureşan, dr. prof. Marius Răzvan Meszar, prof. Dan Demşea, dr. Felicia Aneta Oarcea, dr. Adelina Stoenescu

Consiliul ştiinţific:

Preşedinte: prof. univ. dr. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutul de Istorie „George Bariţiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Preşedinte executiv: prof. univ. dr. habil. Corneliu Pădurean, Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad

Membri:

- prof. univ. dr. Josef Wolf, Institutul pentru Istoria şi Geografia Regională a Şvabilor Dunăreni Tübingen, Germania
- cerc. şt. dr. Volker Wollmann, Muzeul Ardelean din Gundelsheim, Germania
- prof. univ. dr. Francesco Guida, Università degli Studi Roma Tre, Italia
- cerc. şt. I dr. Dumitru Suci, Institutul de Istorie „George Bariţiu”, Academia Română, Cluj-Napoca
- prof. univ. dr. Dumitru Preda, ambasador, Universitatea Bucureşti
- prof. univ. dr. Sorin Mitu, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
- conf. univ. dr. Marius Eppel, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
- prof. univ. dr. Marius Grec, Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” Arad
- prof. univ. dr. habil. Sorin Şipoş, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. emerit Ion Zainea, Universitatea din Oradea
- prof. univ. dr. Mihai Drecin, Universitatea din Oradea
- dr. Laurenţiu Ştefan Szemkovics, Arhivele Naţionale ale României, Bucureşti
- dr. prof. Dumitru Tomoni, vicepreşedinte Societatea de Ştiinţe Istorice din România

Site: <https://analelearadului.ro/>

Autorii sunt responsabili pentru acurateţea conţinutului lucrării, a bibliografiei utilizate, precum şi de aspectele etice implicite. Drepturile de autor trec asupra revistei „Analele Aradului”.

CUPRINS CONTENTS

Cuvânt înainte	
Forward.....	9
I. ISTORIE	
HISTORY	
<i>Valeriu STOICA</i>	
Patriotismul constituțional – complementaritatea dintre identitatea națională și identitatea europeană	
Constitutional Patriotism – The Complementarity between National Identity and European Identity.....	11
<i>Felicia Aneta OARCEA</i>	
Asociațiunea Națională Arădeană pentru Cultura și Conservarea Poporului Român – Incursiuni istorice la 160 de ani	
The National Association of Arad for the Culture and Preservation of the Romanian People – Historical Incursions at 160 years.....	21
<i>Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS</i>	
Decorații acordate în 1897 lui Alexandru D. Xenopol	
Décorations décernées en 1897 à Alexandru D. Xenopol.....	29
<i>Doru SINACI</i>	
Ilarie Chendi și problema curentului antitransilvănean	
Ilarie Chendi and the Issue of the Anti-Transylvanian Movement..	48
<i>Augustin MUREȘAN</i>	
<i>Maria Alexandra PANTEA</i>	
Sigiliul Societății de Lectură de la Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad	
The Seal of the Reading Society from the Romanian Orthodox Pedagogical-Theological Institute of Arad.....	59
<i>Ion ZAINEA</i>	
Două momente aniversative ale Marii Uniri: Încoronarea (1922) și Semicentenarul (1968). Ecouri în presa și publicistica orădeană	
Two Anniversaries of the Great Union: the Coronation (1922) and the Semicentenary (1968). Press Echoes from Oradea.....	65

Adrian NIȚU

Bănci arădene în perioada interbelică: Banca Goldschmidt S.A. Arad

Arad's Banks in the Interwar Period: Goldschmidt Bank S.A. Arad..... 77

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

Nicolae M. TANG

Absolvenți de seamă ai învățământului teologic din Arad. Un alt fel de istorie a Școlii de Teologie din Arad

Outstanding Alumni of the Theological Education of Arad. A Different History of the Theology Institute of Arad..... 100

Alexandru LECUȚIA

Librăria Diecezana din Arad

The 'Diecezana' Bookstore from Arad..... 110

III. SOCIETATE ȘI ANTROPOLOGIE CULTURALĂ SOCIETY AND CULTURAL ANTHROPOLOGY

Ioan BIRIȘ

Voință și administrație în romanul „Mara” al lui Ioan Slavici. De la etica absolută la etica situațională

Will and Administration in 'Mara' by Ioan Slavici. From Absolute Ethics to Situational Ethics..... 114

Lucia BIBARȚ

Momente din istoria Bibliotecii „Alexandru D. Xenopol” Arad – istorie în date și evenimente

Highlights of History of 'Alexandru D. Xenopol' County Library of Arad – History Dates and Events..... 124

Ioana NISTOR

O „Carte de bucate pentru popor” din 1916, păstrată în fondurile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad

A 'Cooking Book for the People' from 1916, preserved in the 'Alexandru D. Xenopol' County Library of Arad..... 134

IV. PORTRETE PORTRAITS

Gabriela Adina MARCO

Preotul Vichentie Marcovici (1832-1912) – promotor ASTRA arădeană la Nădlac

An Arad's ASTRA Advocate in Nădlac: the Priest Vichentie Marcovici (1832-1912)..... 139

Ioan-Veniamin GEOLDEȘ

O sută de ani de la moartea învățătorului Augustin Boțioc (1852-1923). Contribuții biografice

One Hundred Years since the Death of the Teacher Augustin Boțioc (1852-1923). Biographical Contributions..... 147

V. RECENZII REVIEWS

Floarea POP

Silviu Dragomir, Avram Iancu. O viață de erou, Ediție aniversară, text integral, ediție îngrijită, studiu introductiv și notă asupra ediției de Ioan Bolovan și Sorin Sipoș, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2022, 461 p. 170

Ioan-Zosin JULA

Mircea-Gheorghe Abrudan, Andrei Șaguna. O biografie culturală, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, 2023, 363 pagini..... 174

Alexandru LEUCUȚIA

„Societate, cultură, demografie”. Omagiu profesorului Corneliu Pădurean la împlinirea vârstei de 70 de ani. Coordonatori: Ioan Bolovan, Doru Sinaci, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, Centrul de Studii Transilvane, 2022..... 177

CUVÂNT ÎNAINTE

FORWARD

În urmă cu 160 de ani, lua ființă la Arad, *Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român*, structură asociativ-culturală care acoperea întreg teritoriul vestic al actualei României, la care se adăugau și părțile sud-estice ale Ungariei și părțile nord-estice ale Serbiei, până la râul Tisa. Era, altfel spus, spațiul de extensie al Preparandiei și al Institutului Teologic Ortodox de la Arad, singurele instituții de acest fel care pregăteau învățători și preoți români pentru această parte a Monarhiei Habsburgice. Momentul înființării *Asociației Naționale Arădene...* trebuia să coincidă cu cel al înființării *ASTREI* de la Sibiu, documentele ambelor structuri asociativ-culturale fiind întocmite începând cu anul 1861, numai că, la acea vreme, Aradul și Sibiul făceau parte din structuri administrativ-politice diferite. Sibiul se subordona, împreună cu toată Transilvania, direct Vienei, în vreme ce Aradul, ca parte integrantă a Banatului, Crișanei și Ungariei se găsea în subordinea Budapestei¹. Statutele *ASTREI* sibiene au fost aprobate de către autoritățile vieneze la 6/18 septembrie 1861, în vreme ce aprobările în cazul *Asociației Naționale Arădene...* aveau de înfruntat un parcurs mult mai dificil. Statutele *Asociației Naționale Arădene...* erau elaborate deja din luna decembrie 1861, iar la 2/14 ianuarie 1862 fruntașii arădeni întocmesc un lung memoriu explicativ către Consiliul Locumtenențial Regesc Ungar pentru urgentarea aprobării acestora. Abia prin rezoluția din 17 septembrie 1862, *Asociația arădeană* primește aprobarea împăratului, publicată în Decretul aulic nr. 15.554 din 17 octombrie 1862, iar Consiliul Locumtenențial Regesc Ungar publică Decretul de aprobare, cu numărul 10.280, abia în 11 februarie 1863².

Ședința de constituire a *Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român* a avut loc la 30 aprilie/12 mai 1863 la hotelul *Crucea Albă*, după ce, în prealabil, a fost săvârșită o slujbă religioasă în prezența episcopului Procopie Ivașcovi, la Catedrala ortodoxă din Arad. Era o atmosferă de mare sărbătoare națională, contemporanii evenimentul fiind de părere că este „*cea dintâi și cea mai grandioasă manifestare culturală a românilor din părțile Banatului și Crișanei de la înființarea Preparandiei arădene din 1812*”³.

¹ Banatul și Crișana (Partium) au fost încorporate Ungariei la 27 decembrie 1860.

² Ioan Bolovan, *Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român – între local, regional și național (1863-1918)*, ediția a treia, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2023, pp. 37-38.

³ *Ibidem*, apud Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, Editura Științifică, 1968, p. 51.

Președintele *Asociației Naționale Arădene...* a fost desemnat episcopul Procopie Ivașcovici, iar ca vicepreședinți, canonicul greco-catolic din Lugoj, Mihail Naghy și George Popa de Teiuș. Ca director-prim, a fost ales Anton Mocioni, iar ca director secund, Sigismund Popovici. Ceilalți membri ai direcțiunii erau intelectuali, laici și clerici din Arad, Pesta, Lipova, Lugoj, Timișoara și Satu-Mare. Înființarea *Asociației Naționale Arădene...* a provocat o vie emoție în rândurile românilor din Monarhia Habsburgică. Astfel, un număr de 35 de români din Viena, dintre care 25 erau studenți, și-au exprimat dorința de a deveni membri, iar locotenent-colonelul Traian Doda, viitorul general, trimitea din Veneția suma de 10 florini în contul *Asociației arădene*. Numeroase donații și subscripții veneau și de la București sau Iași, precum și din Italia.

Societatea Culturală „*Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român – ASTRA arădeană 1863*” a fost înființată la 17 mai 2014 – pentru a continua obiectivele generoase propuse în urmă cu 160 de ani de către înaintașii noștri – la inițiativa următorilor membri fondatori: ÎPS Dr. Timotei Sevcicu, Arhiepiscop al Aradului, regretatul prof. univ. dr. Aurel Ardelean, președintele fondator al Universității de Vest „Vasile Goldiș” Arad, ing. dr. Gheorghe Falcă, primarul municipiului Arad, actualmente europarlamentar, dr. Doru Sinaci, directorul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, actualmente subprefect, prof. Ioan Traia, Muzeul Satului Bănățean – Timișoara și dr. Emil Arbonie din partea Colectivului Monografic Județean Arad. Până în prezent, *ASTRA arădeană – 1863* a coordonat scrierea, digitizarea și postarea pe o hartă digitală a tuturor monografiilor de localitate din județul Arad, lucrare rămasă încă de pionierat la nivel național, a înființat colecția editorială „*Astra Arădeană – 1863*” care a publicat, iată, al nouălea număr al revistei „*Analele Aradului*”, după cum a înființat și Colecția editorială „*Slaviciana – serie nouă*”, în care s-au publicat deja 17 volume de studii științifice „*Administrație Românească Arădeană – studii și comunicări din Banat-Crișana*”. Toate publicațiile coordonate de către *ASTRA arădeană – 1863* sunt disponibile în format digital pe site-ul Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad.

Numărul de față cuprinde articole științifice aparținând unor distinși universitari și cercetători din Banat-Crișana – aria de cuprindere a *Asociației Naționale Arădene pentru cultura poporului român* – dar și un prețios material privind patriotismul constituțional, primit la redacție prin amabilitatea profesorului universitar dr. Valeriu Stoica de la Universitatea din București, o personalitate de primă mărime a dreptului românesc și european.

Doru SINACI

I. STUDII DE ISTORIE HISTORICAL STUDIES

Patriotismul constituțional – complementaritatea dintre identitatea națională și identitatea europeană

Constitutional Patriotism - The Complementarity between National Identity and European Identity

*Prof. univ. dr. Valeriu STOICA
Universitatea București*

Abstract

As constitutional patriotism will find a counterpart in the way of configuring and manifesting the double bond of citizenship, national and European, there is a chance of increasing the adherence of community members to this process of communication between constitutional democracy and its political body, which is, after case, the civic nation or the sum of civic nations in the European Union. There is also a chance for community members to represent these realities as their own, that is, to self-identify in this double bond of citizenship and in its affective reflection, which is the feeling of constitutional patriotism.

Keywords: *patriotism, nation, identity, European Union, constitution.*

I. Statul național român: de la criteriul etnic la criteriul civic

1. Tipuri de apartenență. Apartenența este definitivă pentru persoana umană. Ce îi aparține persoanei este o întrebare la care gândirea juridică modernă a răspuns prin teoria prerogativelor juridice (drepturi subiective, libertăți și puteri speciale). Cui îi aparține persoana, ca ființă liberă, este o întrebare la care gândirea juridică modernă, pornind de la concepte ale filosofiei politice, a dat răspunsuri diferite, în funcție de viziunea asupra comunității statale în care este integrată persoana. Acest al doilea tip de apartenență interesează în cele ce urmează. Mai exact, va fi avută în vedere expresia acestei apartenențe într-o comunitate organizată politic, potrivit valorilor și principiilor democrației constituționale, expresie denumită prin sintagma *patriotism constituțional*. Expresiile acestei apartenențe în comunități statale în care funcționează alte regimuri politice

moderne sunt utile numai pentru înțelegerea nuanțată a patriotismului constituțional, în dubla sa dimensiune, conceptuală și afectivă, adică obiectivă și subiectivă. Înainte de a schița aceste două dimensiuni ale patriotismului constituțional, cu referire la țara noastră, este utilă referirea la comunitatea națională și la comunitatea europeană, două entități colective față de care fiecare cetățean român are o legătură de apartenență.

2. *În ce sens este statul român un stat național?* Tocmai pentru că patriotismul constituțional, conceptual și afectiv, nu poate exista decât într-o comunitate organizată pe teme civic, iar nu pe teme etnic, se impune precizarea că atât România, cât și Uniunea Europeană au un teme civic, legătura juridică de apartenență a fiecărei persoane fiind una de cetățenie.

Această afirmație nu este contrazisă de dispoziția art. 1 alin.(1) din Constituție. Potrivit acestui text, „România este stat național, suveran și independent, unitar și indivizibil”. Numai o lectură superficială a textului a permis sesizarea unei presupuse contradicții între caracterul național al Statului Român și temeiul său civic. O citire sistematică a mai multor texte din Constituție invalidează o asemenea contradicție.

Caracterul național al Statului Român a fost pus în discuție pe temeiul diversității etnice a cetățenilor români. Lăsând la o parte faptul că aproximativ 90% dintre acești cetățeni sunt de etnie română, ceea ce ar putea justifica și din această perspectivă caracterul național al Statului Român, temeiul acestei contestări este eronat. Concepția despre națiune rezultă din natura regimului politic, precizată în Constituție, în art. 1 alin. (4). Democrația constituțională este sistemul integrat de valori și principii în conformitate cu care sunt organizate și funcționează autoritățile publice. Pluralismul, separația puterilor statului, alternanța la putere, caracterul reprezentativ, asigurat prin alegeri sigure și libere, drepturile și libertățile fundamentale, precum și respectul minorităților sunt principii din care decurge în mod firesc caracterul civic al națiunii române. Este adevărat că, în istoria de peste două secole a națiunii române, criteriul civic nu a exclus criteriul etnic, înțeles ca element cultural, iar nu ca unul de rasă sau de sânge. Programul pașoptist, de orientare liberală, a cuprins, alături de proiectul democratic și de proiectul democratizării, și proiectul național. Aceste trei proiecte au solidarizat treptat pe guvernanți și guvernați, dincolo de diferențele doctrinare și strategice. Proiectul național pașoptist a combinat criteriul etnic și criteriul civic, astfel încât națiunea română este astăzi rezultatul unui proces istoric în care criteriul etnic a avut un rol determinant în configurarea teritorială a Statului Român, iar criteriul civic a avut un rol determinant în evoluția treptată și sinuoasă a regimurilor politice către democrația constituțională, regim politic consacrat în actuala

Constituție. Astfel, astăzi, națiunea română este o națiune civică, în care se reunesc, în calitate de cetățeni, față de care legea se aplică în mod egal, atât cetățenii de etnie română, cât și toți ceilalți cetățeni de alte etnii. Faptul că în art. 1 alin. (2) din Legea fundamentală este menționat „spiritul tradițiilor democratice ale poporului român” nu infirmă această concluzie, ci pune în lumină o realitate istorică, respectiv aportul inițial al criteriului etnic, înțeles din perspectiva naturii sale culturale și lingvistice, iar nu dintr-o perspectivă de rasă sau de sânge, în formarea și consolidarea Statului Român. Valorile și principiile consacrate în Constituție și reafirmate prin Tratatul de aderare la Uniunea Europeană nu lasă însă nicio îndoială cu privire la caracterul civic al națiunii române. Criteriul etnic a rămas în primul rând un criteriu de integrare culturală, în timp ce criteriul civic a devenit dominant pentru integrarea politică. În acest spirit trebuie să fie înțelese dispozițiile art. 4, 6 și 7 din Constituție.

Astfel, în textul art. 4, după ce se precizează, în primul alineat, dublul fundament al statului (unitatea poporului român și solidaritatea cetățenilor ei), pentru a sublinia dimensiunea istorică a criteriului etnic și dimensiunea actuală a criteriului civic, se adaugă în al doilea alineat că „România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de limbă, de religie, de sex, de opinie, de apartenență politică, de avere sau de origine socială”. Așadar, nu există nici un dubiu că, potrivit Legii fundamentale, criteriul de integrare politică a națiunii române este criteriul civic, respectiv cetățenia, iar criteriul etnic este doar unul complementar, de integrare culturală.

Criteriul civic face posibilă solidarizarea tuturor cetățenilor, indiferent de etnia sau religia lor, în cadrul unui stat care a fost creat și consolidat, în principal, de majoritatea etnică română. Viziunea comună asupra valorilor și a principiilor democrației constituționale permite această solidarizare, compatibilă cu păstrarea identității culturale a fiecărei etnii și a fiecărui cult religios.

Această idee este consolidată prin dispozițiile art. 6 alin. (1) din Legea fundamentală în care se statuează că „(s)tatul recunoaște și garantează persoanelor aparținând minorităților naționale dreptul la păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase”. În plus față de recunoaștere și garantare, dreptul la identitate al persoanelor aparținând minorităților naționale trebuie să fie protejat prin măsuri luate de stat, în conformitate „cu principiile de egalitate și nediscriminare în raport cu ceilalți cetățeni români” [art. 6 alin. (2)]. Dispozițiile constituționale citate nu consacră drepturi colective, ci drepturi individuale ale persoanelor aparținând minorităților naționale. Această

soluție este singura eficientă, pentru că numai drepturile individuale au o structură juridică puternică și clară, permițând protecția lor prin mijloace multiple, adică atât prin măsuri pozitive luate de autoritățile publice, cât și prin accesul liber la justiție și prin dreptul de petiționare, consacrate în art. 21 și 51 din Constituție. În plus, cetățenii aparținând minorităților naționale au dreptul să se asocieze în organizații care participă la alegerile locale, parlamentare și europarlamentare, pentru a avea reprezentanți în autoritățile publice alese. Mai mult, în art. 62, alin. (2), fraza I din Legea fundamentală se precizează că „(o)rganizațiile cetățenilor aparțin minorităților naționale, care nu întrunesc în alegeri numărul de voturi pentru a fi reprezentate în Parlament, au dreptul la câte un loc de deputat, în condițiile legii electorale”.

În concluzie, nu există nici un argument serios pentru a contesta caracterul național al Statului Român. În plus, conform art. 152 alin. (1) din Constituție, dispozițiile art. 1 alin. (1) nu pot forma obiectul revizuirii, nici sub aspectul acestui caracter, nici sub aspectul caracterului suveran.

3. *Mai este statul român suveran?* În legătură cu acest ultim aspect, este de observat că integrarea în Uniunea Europeană și aderarea la Tratatul Atlanticului de Nord nu au însemnat renunțarea la suveranitate, astfel încât normele introduse în Constituție în anul 2003 nu au încălcat limitele revizuirii precizate în art. 152 alin. (1). România este în continuare un stat suveran, care și-a păstrat identitatea națională și constituțională, ca toate celelalte state membre ale Uniunii Europene și ale Organizației Atlanticului de Nord. Conceptul de suveranitate a fost însă redefinit prin aceste procese de aderare. Mai ales aderarea la Uniunea Europeană, care nu este o simplă asociere de state, dar nici o confederație sau o federație, a determinat această redefinire. Într-adevăr, prin această aderare, România a transferat unele atribuții către instituțiile comunitare și exercită în comun cu celelalte state membre competențele prevăzute în tratatele constitutive ale Uniunii Europene. Fără a fi o confederație sau o federație, Uniunea Europeană este o entitate integrativă, care nu poate fi redusă la o simplă asociere de state într-o organizație internațională clasică. Acest statut special pe care îl are Uniunea Europeană explică dificultățile succesive care au trebuit să fie depășite, fie prin adoptarea unor noi tratate constitutive, fie prin normele europene, fie prin jurisprudența CJUE. Pe toate aceste căi a fost consolidată integrarea europeană, cu consecințe importante în privința conceptelor de suveranitate, identitatea națională și identitate constituțională. Depășirea dificultăților de integrare și de funcționare a acestei entități originale, fără precedent în istoria politică, este singura șansă pentru apărarea identității naționale, în care se include și identitatea constituțională, a statelor membre. Este periculos să se contrapună această identitate a statelor membre

identității europene. Oricât de dificilă ar fi armonizarea acestor identități, succesul ei este indispensabil pentru a asigura atât continuitatea și consolidarea Uniunii Europene, cât și continuitatea și consolidarea statelor membre ale Uniunii Europene în condițiile competiției globale tot mai acerbe.

II. Dubla apartenență civică, temeiul patriotismului constituțional

Cetățenia este un criteriu de integrare civică atât la nivel național, pentru fiecare stat membru al Uniunii Europene, cât și pentru această entitate instituțională, în ansamblul ei. Cetățenia națională și cetățenia europeană sunt complementare și constituie fundamentul patriotismului constituțional, în ambele sale dimensiuni, național și european. Cetățenia română și cetățenia europeană sunt legăturile juridice care dau conținut apartenenței comunitare. Prin aceste două legături juridice circulă substanța civică a apartenenței.

Deși nu există o națiune europeană, care să formeze corpul politic autonom al democrației constituționale, instituțiile politice ale Uniunii Europene pot funcționa conform principiilor acestui regim politic întrucât a fost creat, pe temeiul tratatelor constitutive și al jurisprudenței CJUE, un spațiu juridic la care sunt racordate spațiile juridice ale statelor membre. Este soluția inovatoare a unei probleme care părea insolubilă. Acest spațiu juridic european este cadrul în care își găsește loc patriotismul constituțional, fiecare cetățean fiind legat de propriul stat și de construcția europeană. Circulația bunurilor și a serviciilor, a forței de muncă și a capitalurilor în acest spațiu european nu mai este îngrădită de granițele naționale; granițele europene au înlocuit, sub acest aspect, granițele naționale. Această circulație liberă va determina, în etape succesive, reducerea deficitelor democratice care constituie un impediment major pentru existența efectivă a patriotismului constituțional. Rafinarea acestui concept în filosofia politică a pus în lumină necesitatea participării cetățenilor la dezbaterile democratice, nu numai prin reprezentanții lor în instituțiile europene, ci și prin crearea unor canale eficiente care să le permită exprimarea mai directă a opiniilor și opțiunilor. Într-adevăr, alegerile europene încă nu acoperă deficitul de democrație, iar funcționarea Comisiei este încă tributară procedurilor interguvernamentale, specifice diplomației din organizațiile internaționale. Cea mai eficientă instituție europeană pentru reducerea acestor deficite democratice este CJUE, care a contribuit mai mult decât toate celelalte instituții la păstrarea încrederii în construcția europeană.

III. Originile conceptului de patriotism constituțional

Acest concept este adecvat comunităților a căror organizare politică are un asemenea temei civic. Nu este întâmplător că acest concept a fost elaborat în filosofia politică și în gândirea juridică din Germania după Al Doilea Război Mondial. Noțiunea de națiune etnică, cu rădăcini în scrierile lui Herder, a fost glorificată de nazism și de celelalte mișcări de extremă dreaptă din Europa interbelică. Purificările etnice din acea perioadă au generat milioane de victime. Sentimentul culpabilității germane pentru aceste atrocități este prezent în scrierile lui Karl Jaspers. În aceste scrieri se găsesc rădăcinile conceptului de *patriotism constituțional*, ca răspuns la sentimentul de vinovăție și de răspundere colectivă a Germaniei. Acreditarea conceptului i se datorează lui Dolf Sternberger, unul dintre discipolii lui Jaspers. Exprimând legătura cu statul democratic, patriotismul constituțional, asociat cu ideea de democrație militantă, repudiază însăși ideea de națiune, redusă la înțelesul ei etnic. Sternberger omitea însă că națiunea poate avea un temei civic, iar nu unul etnic, precum și adevărul simplu afirmat mai târziu de Pierre Manent că, până în prezent, singurul corp politic viabil al democrației constituționale este națiunea. Legătura de apartenență, exprimată prin cetățenie, nu este doar una cu statul democratic, ci și, în primul rând, una cu corpul politic al acestui stat, respectiv cu națiunea civică. Este motivul pentru care Jürgen Habermas a reconfigurat conceptul de democrație constituțională, schimbându-i centrul de greutate de la instituțiile democratice la sfera publică. Printr-o asemenea schimbare de accent, s-a făcut un pas către înțelegerea tipului de comunitate în care se stabilește apartenența caracterizată ca *patriotism constituțional*. Fără a ignora celelalte elemente ale identității comunitare – geografia, limba, tradițiile și istoria, literatura și celelalte forme ale culturii –, *patria* este înțeleasă, în primul rând, ca fiind spațiul juridic și constituțional în care se manifestă libertatea cetățenilor, garantată de instituțiile democratice. Dar, ca și Sternberger, Habermas a dezavuat ideea de națiune, în concepția lui aceasta fiind un produs al gândirii din secolul XIX, care afirma coeziunea etnică a comunității, naționalismul fiind responsabil de declanșarea celor două conflagrații mondiale din secolul XX. Într-o nouă epocă a migrației internaționale, persoana ar avea nevoie de o nouă identitate de grup care transcende experiențele individuale și legăturile pe care acestea le generează. Ceea ce ar conta în această nouă identitate de grup nu ar fi consensul asupra valorilor pe care un membru sau altul al comunității le

consideră juste, ci consensul asupra procedurii prin care se asigură legitimitatea adoptării legilor și legitimitatea exercitării puterii. Se explică astfel preferința lui Habermas pentru orientarea construcției europene către o federație, către un stat național european în care să fie depășite dimensiunile etnice ale națiunilor din secolul XIX. Dar această preferință, pe de o parte, confirmă ideea lui Pierre Manent că democrația constituțională nu poate fi organizată decât într-un corp politic național, iar, pe de altă parte, ignoră faptul că încă nu există o națiune europeană, ci națiuni europene. În schimb, există un spațiu juridic european, consubstanțial cu spațiile juridice naționale. Ca urmare, patriotismul constituțional exprimă dubla legătură de apartenență a fiecărui cetățean, la propria națiune și la spațiul juridic european.

Iar această legătură de apartenență nu ar avea substanță fără istorie și memorie. Cei care opun conceptul de patriotism constituțional ideii de națiune, redusă la dimensiunea ei etnică, nu pot omite că acest concept presupune și o istorie, în context național, a aderenței la principiile și valorile democrației constituționale, precum și a aplicării acestor principii în evoluția continuă sau sincopată a instituțiilor acestui regim politic. Iar memoria momentelor importante, pașnice sau conflictuale, din această istorie generează și consolidează dimensiunea afectivă a patriotismului constituțional. Nu repudierea termenului de *națiune* este soluția, ci precizarea denotațiilor civice ale acestui termen. De altfel, apariția și dezvoltarea națiunilor moderne pune în lumină alternanța dintre criteriul etnic și criteriul civic. Elveția, Statele Unite și, într-o oarecare măsură, Belgia s-au construit ca națiuni pe temeiul criteriului civic. Este relevant că în Statele Unite, indiferent de perspectiva conservatoare sau liberală, valorile Declarației de Independență și ale Constituției sunt considerate ca elemente constitutive ale patrimoniului național (*national heritage*). Tot astfel, patriotismul constituțional, deși nu este, cum s-a afirmat în mod corect, o justificare normativă a democrației constituționale, nu ar avea sens decât în contextul acestui regim politic. Obnubilarea acestui raport dintre patriotismul constituțional și democrația constituțională ar putea duce la extrapolarea absurdă a primului concept la sistemele totalitare și la cele autoritare. Or patriotismul constituțional, cum precizează cei care au elaborat acest concept, este indisolubil legat de participarea cetățenilor la dezbaterile democratice a problemelor cu care se confruntă comunitatea și a soluțiilor, a proiectelor, a politicilor pentru rezolvarea acestora. O asemenea participare reală, iar nu de fațadă, nu este posibilă decât în regimul politic al democrației constituționale.

Așadar, patriotismul constituțional nu poate fi înțeles dacă este rupt de regimul politic al democrației constituționale și de corpul politic al acestui regim, respectiv de națiunea civică. Numai înțelegerea complementarității acestor concepte este de folos pentru a sesiza dimensiunea specifică a patriotismului constituțional în construcția europeană.

IV. E posibil patriotismul constituțional în România?

În toate dimensiunile sale, națională și europeană, conceptuală și afectivă, patriotismul constituțional este sub semnul întrebării în România, cum este de altfel disputat și în țările cu o tradiție democratică mai bogată. Principalele critici la care a fost supus patriotismul constituțional în filosofia politică, inventariate și contraargumentate de Jan-Werner Müller, au o mai mare consistență într-o țară în care democrația constituțională a funcționat în perioade scurte, din cauza conjuncturilor istorice, neajungând nici în perioada postdecembristă la maturitate.

Totuși, dintre aceste critici, aceea care reproșează patriotismului constituțional caracterul său particular, specific Germaniei postnaziste, exprimat prin faptul că a fost inițial formulat de gânditori germani – Karl Jaspers, Dolf Sternberger și Jürgen Habermas –, este firavă în cazul României și al celorlalte țări postcomuniste din Uniunea Europeană, deoarece și în cazul lor s-a produs o ruptură chiar mai profundă decât în cazul Germaniei; nu a fost vorba doar de o ruptură politică și socială, ci și de una economică radicală. În plus, în cazul României, național-comunismul a accentuat elementul etnic și a dizolvat temeiul civic al solidarității cetățenilor. Patriotismul constituțional a fost și este un bun liant pentru a resolidariza cetățenii, indiferent de originea lor etnică sau religioasă.

O altă critică este foarte consistentă în cazul României. Existența Constituției ar fi indispensabilă, motiv pentru care patriotismul constituțional n-ar putea exista, de exemplu, la nivelul Uniunii Europene, care a eșuat în încercarea de a adopta o Constituție. Răspunsul la această critică, în sensul că este mai importantă cultura constituțională decât Constituția, poate fi potrivit în cazul Regatului Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, dar nu în situația României, care, deși are o Constituție, nu are încă o cultură constituțională solidă. Totuși, așa incipientă cum este, această cultură ar constitui un germene fecund, dacă ar fi semănat în pedagogia din instituțiile de învățământ, în mediile culturale și, nu în ultimul rând, în practica partidelor politice.

Cântărită bine, critica privind incompatibilitatea patriotismului constituțional, care are vocație universală, cu orice manifestare a

particularismului este întemeiată numai în măsura în care este vorba de anumite excese de particularism, cum sunt populismul, suveranismul și autohtonismul. Or în cazul României, mai ales în ultimii ani, aceste excese de particularism sunt prezente. Dacă însă prin particularism este avut în vedere contextul național, conturat prin limbă, tradiții, istorie, cultură și memorie colectivă, particularismul nu este indezirabil, ci indispensabil. Vocația universală a patriotismului constituțional este doar o virtualitate, în timp ce înfățișările sale particulare sunt o necesitate. Este un adevăr vechi, recunoscut de multă vreme: particularul fără universal este orb, iar universalul fără particular este gol.

Confuzia dintre patriotismul constituțional și un așa-zis naționalism statal este redusă în România, în condițiile în care credibilitatea autorităților publice este foarte scăzută. Critica privind pericolul acestei confuzii este întemeiată însă, dacă se inversează accentul; altfel spus, credibilitatea scăzută a autorităților publice împiedică nu numai derapajul spre un naționalism statal, ci și dezvoltarea patriotismului constituțional. În aceste condiții, este foarte scăzut riscul patriotismului constituțional de a deveni o religie civilă.

Un fenomen contradictoriu, corelat cu decredibilizarea autorităților publice, este recursul frecvent la justiție sau la Curtea Constituțională pentru a ataca actele administrative și legile. Pe de o parte, neutralitatea puterii legislative și a puterii executive este chestionată pe această cale, pe de altă parte însăși credibilitatea instanțelor judecătorești și a Curții Constituționale este scăzută. Oricum, au fost în ultimii ani și alte forme de contestare a neutralității autorităților publice, respectiv proteste mai mult sau mai puțin ample ale societății civile, pentru a sancționa decidenții politici fie pentru exercitarea abuzivă a prerogativelor lor, fie pentru pasivitate în exercitarea acestor prerogative. Așa s-a întâmplat, de exemplu, după adoptarea OUG nr. 13 din 31 ianuarie 2017, care a prilejuit cele mai mari proteste după decembrie 1989, desfășurate timp de mai multe zile. Apogeul a fost atins în seara zilei de 5 februarie 2017, când au protestat în fața sediului Guvernului peste 100.000 de persoane.

Fragilitatea patriotismului constituțional este determinată, în primul rând, de persistența așa-numitului patrimonialism politic. O țară preponderent rurală până de curând, România a păstrat și în condițiile industrializării și ale urbanizării reminiscente rurale. Au fost continuate astfel relațiile de dependență pe verticală între deținătorii puterii informale, cu teme tradiționale sau economice, și cei dependenți de această putere. O manifestare diferită a patrimonialismului politic este țesătura de relații orizontale în cadrul și între grupurile de interese, pe de o parte, și decidenții

politici pe de altă parte, pentru a obține decizii individuale sau normative în mod discriminatoriu. Constituită și dezvoltată în perioada de tranziție, înainte de aderarea la NATO și la Uniunea Europeană, această rețea de relații orizontale nu a fost încă destrămată, fiind încă aptă să extragă rente din economie, suportate direct sau indirect de către consumatori. Un economist reputat, Silviu Cerna, a apreciat că sistemul politico-economic din România funcționează ca o societate de vânțatori de rente.

Toate aceste critici, mai mult sau mai puțin întemeiate în cazul României, trimit la caracterizarea patriotismului constituțional ca fiind un pod prea îndepărtat. Această caracterizare este numai parțial corectă. Chiar și în țările în care democrația constituțională funcționează de câteva secole, ideea că patriotismul constituțional ar permite obținerea unui consens printr-un plebiscit zilnic între membrii comunității este cu totul utopică. Legătura de cetățenie, națională și europeană, instituțiile și procedurile de accesare a acestora sunt premise ale dezbaterii democratice, ca substanță a patriotismului constituțional, dar nu și o garanție pentru existența reală și eficientă a acestuia. Pentru o asigurarea dezbaterii democratice reale și eficiente sunt necesare etape succesive, într-o strategie coerentă, pe termen mediu și pe termen lung, pentru internalizarea valorilor și a principiilor democrației constituționale, atât de către guvernanți, cât și, mai ales, de către guvernați. O asemenea strategie n-ar putea fi elaborată doar de partidele politice, ținând seama de declinul credibilității lor, în România și în Europa, ci numai împreună cu centrele și curentele de gândire din universități, din societatea civilă, din structurile profesionale, din asociațiile tinerilor și studenților, din institutele cultelor religioase.

Pe măsură ce patriotismul constituțional își va găsi un corespondent în modul de configurare și de manifestare a dublei legături de cetățenie, națională și europeană, există șansa sporirii aderenței membrilor comunității la acest proces de comunicare între democrația constituțională și corpul ei politic, care este, după caz, națiunea civică sau suma națiunilor civice din Uniunea Europeană. Este și șansa ca membrii comunității să-și reprezinte aceste realități ca fiind ale lor, adică să se autoidentifice în această dublă legătură de cetățenie și în reflexia ei afectivă, care este sentimentul de patriotism constituțional.

**Asociațiunea Națională Arădeană pentru
Cultura și Conservarea Poporului Român
– Incursiuni istorice la 160 de ani**

**The National Association of Arad for the Culture
and Preservation of the Romanian People
– Historical Incursions at 160 years**

*Dr. Felicia Aneta OARCEA
Complexul Muzeal Arad*

Abstract

The long-lasting National Association of Arad for the Culture and Preservation of the Romanian People in its 160 years of activity grouped an intellectual elite eager to transmit Romanian cultural values to their descendants. Its policies were founded in the education of the young generations, the publication of Romanian writings, conferences and organized cultural-ethnographic sessions. The Association also contributed to the enrichment of Romanian cultural heritage and the establishments of libraries in the Arad region. The Association struggled to gather the entire Romanian spirit around the identity symbols, defying political regimes and the vicissitudes of the times.

Keywords: *Arad, ASTRA, cultural values, history, heritage.*

Spiritul asociaționist al intelectualilor arădeni născut din dorința de promovare a valorilor culturale și spirituale românești a creionat proiectul Asociațiunii Naționale Arădene pentru Cultura Poporului Român (1863). Cunoscătoare a politicilor culturale agreate de autoritățile vieneze, elita intelectuală grupată în jurul asociației, a contribuit la pregătirea tinerelor generații, publicarea operelor românești, a susținut conferințe și a organizat șezători cultural-etnografice.

Nabila sa misiune stipulată în statute, a fost răspândirea „peste tot a culturii naționale a poporului român și a culturii sociale prin citire și conversare cu delăturarea tuturor disputelor politice”, dar și „ajutoriu de bani, sau altu felu de ajutoriu ori remunerație materială a studenților și peste totu teneriloru români mai seraci, care âmbă în institutele de învățătură, sau și altcum se pregătescu pre orice carieră științifică, artistică, industrială de neguțătoriă sau economică; așa și învețătoriloru elementari români, cari în chiemarea loru se trudes cu sporiu de laudă; și autoriloru români, cari au

lipsă de ajutorință; nu altminterea din timpu în timpu a întinde ajutorință școleuru elementari, cari sunt în lipsă de cărți și de alte unelte scolastice, iară învățăceiloru buni a da premii”¹.

Între obiectivele asociației se afla fondarea unei biblioteci „din produsele literaturii române, mai ales din foile periodice și din gazete, precum și din alte opuri științifice, să compună o bibliotecă spre folosul membrilor societății, și din aceasta a mijlocii ca iubitorii de literatură încă din bibliotecă asociațiunii să poată cunoaște și folosi unele opuri literare mai mari și mai somptuoase, care prin singuratici nu se prea pot câștiga”². Fondul de carte a fost sporit grație achizițiilor, dar în mod special al donațiilor lui Vicențiu Babeș, Atanasie Șandor, Antoniu Mocioni, Teodor Șerb, Ioan Russu, Sava Popovici Berceanu, Iuliu Balint, George Popovici, T. Maiorescu, G. Popa de Teiuș, D. Sturza, Eugen Brote și a altor personalități. La finele anului 1898, deținea 638 de cărți. Pe lângă aceste volume, cititorii puteau răsfoi periodicele vremii *Telegraful Român*, *Familia*, *Tribuna*, *Luminătorul*, *Timpul*, *Alföld*, *Pesti Hirlap*, *Neue Freie Presse*, *Biserica și Școala*, la unele oferind abonamente Teodor Șerb, Nicolae Popea ori Nicolae Filimon³.

Difuziunea culturală în lumea rurală a angrenat elita intelectuală a așezărilor românești, preoții și învățătorii – apostolii vieții cultural-spirituale și educaționale. Conferințele susținute de dascăli au fost editate în volumul ASTRA *Conferințe publice*, din care reținem câteva titluri „Despre însemnătatea culturii naționale” de Iosif Hodoș ori „Elementul național în educație” de Petru Pipoș. Profesorul preparandial Avram Sădean a vorbit despre „Originile românilor”, Sever Bocu, „Moise Nicoară”, Marilina Bocu, „Nicolae Grigorescu”, Ioan Russu Șirianu „Noua mișcare literară”, Romul Nestor „Femeia ca factor în civilizația popoarelor”⁴.

În trendul epocii, cunoscutul învățător Petru Vancu a adus o contribuție notabilă la dezvoltarea gândirii pedagogice românești. Caracterizat de un spirit monografic de excepție, exponent al generației de dascăli ale cărei legături cu cercurile politico-culturale de peste Carpați s-au intensificat după procesul Memorandului, acesta a publicat o serie de

¹ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad, *Fond ASTRA*, dosarul nr. 62/1867, f. 1.

² *Statutele Asociațiunii Naționale din Arad pentru Cultura și Conservarea Poporului Român*, Arad, 1864, p. 1.

³ Dan Demșea, „Istoricul unei biblioteci românești – Biblioteca Asociațiunii Naționale Arădene pentru Cultura și Conservarea Poporului Român”, în *Comunicări și referate*, Arad, 1974, pp. 72-73; *Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad*, Dan Demșea (coord.), Arad, Editura Nigredo, 2006, pp. 46-47.

⁴ Vasile Popeangă, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2006, p. 435.

articole în Buletinul Societății Geografice din București (1896). Oportunitățile ivite i-au aprins dorința de a-și continua perfecționarea în domeniul viticulturii. ASTRA a publicat cartea lui *Monografiai comunei Măderat*, în anul 1905⁵.

Manifestările publice s-au bucurat de o largă adeziune a românilor. Îmbrăcați în costume populare, la adunarea din anul 1909, au participat peste 3000 de oameni, prilej cu care Vasile Goldiș a reiterat rolul Asociațiunii: „Ea trebuie să fie mama ocrotitoare a limbii românești aici la marginile cele mai spre apus ale neamului nostru. Ea are menirea să fie cheagul, care să ne unească pe toți pentru gustarea fructelor dulci ale culturii. Ea are să intre adânc în viața sătenilor noștri, să le îndrepte moravurile, să-i învețe a cunoaște puterea unirii în cugete și-n simțiri, să le arate foloasele traiului sănătos... Ea trebuie să-și câștige ca scump tovarăș cântarea românească, doina cea de dulce jale, ea trebuie să împodobească veselia cu dansul românesc, ea are chemarea să potențeze frumusețea trupului nostru cu fermecătorul port românesc”⁶.



Diploma ASTRA acordată lui Vasile Goldiș (1900)⁷

⁵ Felicia Aneta Oarcea, „Elite intelectuale ale generației Marii Uniri: Între nobilitate și uita. Repere arădene”, în *Tyrageția* (Chișinău), 2021, vol. XV [XXX], nr. 2, Editura Bons Offices, p. 195; Mircea Timbus, „Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru Cultura Poporului Român în lupta pentru emancipare națională și spirituală a românilor din Transilvania (sec. XIX)”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-168.

⁶ Rodica Herlo, „Manifestări cultural-etnografice arădene în sprijinul Unirii, la începutul secolului XX”, în *Ziridava* (Arad), 1979, nr. XI, p. 417.

⁷ Complexul Muzeal Arad, *Colecția de Istorie, Fond Muzeu Oraș* (C.M.A., C.I., F.M.O.), nr. inv. 725.

Redesenarea hărții Europei după Marele Război a creionat noi politici culturale. Remodelarea, dinamizarea și gândirea unor concepte coordonatoare de promovare a culturii, tradițiilor și spiritualității neamului românesc s-au răsfrânt și în plan organizatoric. În componența ASTRA se găseau comune suburbane, comune rurale cu cercuri culturale în numeroase localități⁸ și despărțăminte de plasă⁹.

Reorganizată în 1922 de către Vasile Goldiș, ea cuprindea 87 de despărțăminte. În 5 noiembrie 1924, prof. dr. Teodor Botiș a fost ales noul președinte. Era susținut în activitatea sa de către un comitet din care făceau parte profesorii Ascaniu Crișan și Lazăr Nichi, inginerul Nicolae Petrescu și dr. Gheorghe Ciuhandu. Din 1932, destinul Asociației s-a aflat în mâinile profesorului Ascaniu Crișan, iar din 8 martie 1936 a fost condusă cu destoinicie de avocatul dr. Iustin Marșieu.

Extinderea rețelei culturale cu încă 22 de cercuri culturale¹⁰ în preajma celui de-Al Doilea Război Mondial (1936-1939) a dinamizat diseminarea valorilor culturale și tradițiilor românești în așezările arădene prin conferințe, serbări, comemorări, concursuri de cântece, costume și dansuri românești, șezători ori școli țărănești¹¹. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, în anul 1943, își desfășurau activitatea 19 despărțăminte cercuri culturale mari – Aradul Nou¹², Curtici, Chișineu-Criș¹³, Gurahonț,

⁸ Localitățile unde ASTRA și-a extins activitatea: Gai, Micălaca, Șega, Pârneava, Grădiște, Gutenbrun, Sânicolaul Mic, Zăbrani, Mândruloc, Hodoș-Bodrog, Cicir, Bodrogul Nou, Grănicerim Adea, Socodor, Sinteia Mare, Cintei, Șiclău, Vârșand, Vânători, Țipar, Nădab, Mișca, Pil, Șeitin, Corbești, Obârșia, Seliște, Ilteu, Roșia Nouă, Mocioni, Julița, Stejaru, Baia, Lupești, Vărădia de Mureș, Petriș, Căpruța, Cuiăș, Șimand, Sinteia Mică, Caporal Alexa, Olari, Zărând, Comloș, Andrei Șaguna, Bârsa, Dezna, Prăjești, Doncenii, Sălăjeni, Ignești, Chisindia, Păiușeni, Văsoaia, Galșa, Măderat, Târnova, Seleuș, Agriș, Șilindia, Dud, Drauț, Nadăș, Tauț, Chier, Ghioroc, Miniș, Șofronea, Bonțești, Covăsânț, Brusturi, Avram Iancu, Sendlac.

⁹ Despărțămintele de plasă ale ASTREI: Aradul Nou, Curtici, Chișineu-Criș, Gurahonț, Hălmațiu, Ineu, Apateu, Pecica, Radna, Săvârșin, Sântana, Sebiș, Buteni, Șiria.

¹⁰ Au fost constituite 22 de cercuri culturale în localitățile: Vărădia, Galșa, Șiclău, Socodor, Măderat, Chișineu-Criș, Sântana, Ghioroc, Aradul Nou, Pilu, Miniș, Șofronea, Bonțești, Covăsânț, Zărând, Brusturi, Avram Iancu, Micălaca, Sendlac, Șeitin, Târnova, Olari.

¹¹ Virgil Valea, „Asociaționismul cultural în Arad după Marea Unire”, în Lavinia Betea, Flavius Ghender (ed.), *Identitate și cultură națională în România Mare*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2018, pp. 185-186.

¹² Cercurile culturale ale despărțământului Aradul Nou: Hodoș-Bodrog, Cicir, Bodrogul Nou, Mândruloc, Sânicolaul Mic, Zăbrani.

¹³ Cercurile culturale ale despărțământului Chișineu-Criș: Grăniceri.

Hălmăgiu, Ineu, Pecica, Radna, Săvârșin, Sântana¹⁴, Sebiș, Buteni, Șiria¹⁵, Târnova¹⁶, Arad-Pârneava, Arad-Șega, Arad-Grădiște, Arad-Gai și Arad-Micălaca¹⁷.

La conducerea Asociației s-au perindat personalități prestigioase ale vieții publice arădene. O consemnare din anul 1938 cuprindea nume de avocați – dr. Iustin Marșieu, dr. Octavian Lupaș, dr. Alexandru Stoinescu, Tiberiu Vuia; profesori – Ascaniu Crișan, Nestor D. Covaciu, V. Suci, Nestor Blaga, Vintilă Popescu, Caius Lepa, Nicolae Popovici, Ilarion Felea, Lazăr Nichi, Eduard Găvănescu; medici – dr. Ioan Radu; protopopi – Florea Codreanu¹⁸, care activau sub egida ei.

În siajul trendului vremii, ASTRA a continuat politicile de difuziune culturală. Comitetul central al Asociației a organizat în 22 aprilie 1927 aniversarea a 50 de ani de la declararea independenței României. Sabina Cantacuzino, conducătoarea Universității Libere din București, l-a recomandat pe I. G. Duca să conferențeze la Arad, în sala mare a Palatului Cultural, în ziua de 8 mai, între orele 17-19¹⁹. Ca membru al Asociației, prof. dr. Lazăr Nichi, directorul Palatului Cultural din Arad, s-a bucurat de sprijinul unor personalități de marcă precum Coriolan Petranu, Gheorghe Ciuhandu, episcopul Andrei Mager, Tiberiu Vuia, Dimitrie Gusti și de colaborarea universitarilor clujeni, care au derulat o „campanie de propagandă culturală prin conferințe și publicații de popularizare”. Prin discursurile lor au animat viața culturală dr. M. Botez (30 ianuarie 1927), dr. Al. Borza (27 februarie 1927), dr. G. Pamfil (27 martie 1927), dr. I. C. Cătunescu, dr. Al. Constantinescu (13 octombrie 1927), dr. Gheorghe Bogdan Duică (26 februarie 1928), arhimandritul Palicarp Morușca (1928), părintele consilier al Eparhiei Aradului Gh. Ciuhandu (1928), prof. univ. dr. Alexandru Lapedatu (1931), profesorul teolog Nichifor Crainic (octombrie 1931), profesorul universitar dr. Ioan Lupaș (1932)²⁰ și alții.

Salvgardarea și îmbogățirea patrimoniului românesc au reprezentat constante ale politicii culturale românești. Asociațiunea, în colaborare cu Reuniunea Învățătorilor Români și profesorii preparandiali, au organizat

¹⁴ Cercurile culturale ale despărțământului Sântana: Șimand, Sinteia Mică, Caporal Alexa, Zărand, Comloș, Andrei Șaguna.

¹⁵ Cercurile culturale ale despărțământului Șiria: Galșa, Măderat.

¹⁶ Cercurile culturale ale despărțământului: Dud, Nadăș, Șilindia, Chier, Drauț, Tauț.

¹⁷ C.M.A., *Arhiva Palatului Cultural, Fond neinventariat (A.P.C., F. neinv.)*, f. 5.

¹⁸ *Ibidem*, dosarul nr. 24/1938, f. 5, 20-28.

¹⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 10/1927, Adresa nr. 74/1927, Arad, 29 aprilie.

²⁰ Felicia Aneta Oarcea, „Pe urmele generației Marii Uniri. Dr. Lazăr Nichi (1884-1953) – director al Palatului Cultural Arad. Repere biografice”, în *Banatica* (Reșița), nr. 31/2, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2021, p. 442.

expoziții etnografice, baluri, acțiuni de culegere a folclorului românesc. Remarcabil a fost aportul profesorului Ioan Petranu, care a îndemnat elevii să culegă folclorul românesc pentru a-l transmite generațiilor tinere și celor viitoare. Cât despre serata etnografică din martie 1909, ziarul *Tribuna* relatează în paginile sale: „Portul, jocul și cântecul românesc de la sate va veni, cu toată poezia lor curată, la oraș ca să ne dea o clipă de plăceri fără prihană și să ne aducă aminte de în veci nesecatul izvor al puterii, al gândurilor și al visurilor românești”. Montajul muzical-coregrafic ce cuprindea *Hora*, *Învârtita*, *Bătuta*, *Călușarul* și *Brâul* a fost conceput de Tiberiu Brediceanu²¹.

O altă inițiativă concretizată la Palatul Cultural din Arad, în timpul directoratului profesorului dr. Lazăr Nichi, a fost achiziționarea unor fotografii istorice legate de Marea Unire, a căror valoare s-a ridicat la suma de 950 lei²².

Mărinimoasa elită românească a lăsat moșteniri Asociației prin literele testamentare. Fundația Ioan Petranu, ale cărei venituri erau administrate de ASTRA, și-a propus premiera dascălilor care „se vor distinge pe terenul învățământului și îndeosebi în propunerea limbii române” și acordarea de burse tinerilor studioși. În anul universitar 1911-1912, au fost acordate două burse a câte 300 de coroane²³. Comitele suprem al Aradului, Gheorghe Popa de Teiuș (1824-1867), a dispus prin testamentul său ca sumele de 1000 florini să revină parohiei din Galșa, 500 florini pentru Asociațiunea Culturală Arădeană și alți 500 pentru parohia româno-greacă din Budapesta²⁴.

Regăsim și astăzi urme ale longevivei activități a Asociației de 160 de ani în patrimoniul muzeului arădean. Diplome²⁵, ștampile și tipare

²¹ Rodica Herlo, *op. cit.*, pp. 418-419.

²² Felicia Aneta Oarcea, „Palatul Cultural, factor de difuzare a valorilor culturale”, în Vasile Popeangă (ed.), *Buletinul „Casa Cărții” al Bibliotecii „T. Arghezi”*, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2008, pp. 129, 136 (Sfințirea drapelului Național al Consiliului Național Român Central din Viena în prezența generalului Ioan Boeriu, în 14 noiembrie 1918; Popor plecând la Adunarea Națională din 1918, Popor jucând hora, Martirul Ion Arion pe catafalc, Popor la Alba Iulia în preajma tribunelor, Dr. Vlad vorbind poporului de la tribună, Minunatul tablou al mulțimii de sute de mii de oameni pe câmpia de la Alba Iulia, fâlfâind miile de steaguri, IPSS Episcopul Hossu, cîntînd mulțimii actul Unirii, de față fiind IPSS Episcopul, devenit patriahul Miron Cristea).

²³ Pavel Vesa, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008, p. 238.

²⁴ Traian Terebențiu, *Gheorghe Popa de Teiuș (1824-1867)*, Arad, 1927, pp. 14, 18, 41-42.

²⁵ C.M.A., *C.I., F.M.O.*, nr. inv. 452 (Diploma de recunoștință ASTRA pentru Ana Coțoi din Baia Mare, 1862); nr. inv. 5311 (Diplomă ASTRA acordată primarului Alexa Boțioc ca membru fondator de către Astra Sibiu în 1925).

sigilare cu inscripția asociației²⁶, calendare din 1914, 1918, 1921, 1923 și 1928²⁷, precum și alte publicații reconstituie un univers al strădaniilor elitelor de a reuni în jurul simbolurilor identitare întreaga suflare românească. Prinusul nostru de recunoștință se îndreaptă către cei care au înmănușat idealurile naționale și le-au difuzat prin directivele culturale ale Asociațiunea Națională Arădeană pentru Cultura și Conservarea Poporului Român.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

Complexul Muzeal Arad:

- *Arhiva Palatului Cultural, Fond neinventariat,*
- *Colecția de Istorie, Fond Muzeu Oraș.*

Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Arad:

- *Fond ASTRA.*

Surse editate. Lucrări generale și speciale

Demșea, Dan, „Istoricul unei biblioteci românești – Biblioteca Asociațiunii Naționale Arădene pentru Cultura și Conservarea Poporului Român”, în *Comunicări și referate*, Arad, 1974.

Herlo, Rodica, „Manifestări cultural-etnografice arădene în sprijinul Unirii, la începutul secolului XX”, în *Ziridava* (Arad), 1979, nr. XI, pp. 415-424.

Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad, Dan Demșea (coord.), Arad, Editura Nigredo, 2006.

Oarcea, Felicia Aneta „Elite intelectuale ale generației Marii Uniri: Între nobilitate și uita. Repere arădene”, în *Tyragetia* (Chișinău), 2021, vol. XV [XXX], nr. 2, Editura Bons Offices.

Idem, „Palatul Cultural, factor de difuzare a valorilor culturale”, în Vasile Popeangă, ed., *Buletinul „Casa Cărții” al Bibliotecii „T. Arghezi”*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2008.

Idem, „Pe urmele generației Marii Uniri. Dr. Lazăr Nichi (1884-1953) – director al Palatului Cultural Arad. Repere biografice”, în *Banatica* (Reșița), nr. 31/2, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2021.

Popeangă, Vasile, *Eparhia Aradului în perioada instituționalizării culturii naționale 1807-1948*, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2006.

²⁶ C.M.A., C.I., F.M.O., nr. inv. 1012-1013, 2395.

²⁷ *Ibidem*, nr. inv. 2431-2435.

Statutele Asociațiunii Naționale din Arad pentru Cultura și Conservarea Poporului Român, Arad, 1864.

Terebențiu, Traian, *Gheorghe Popa de Teiuș (1824-1867)*, Arad, 1927.

Timbus, Mircea, „Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru Cultura Poporului Român în lupta pentru emancipare națională și spirituală a românilor din Transilvania (sec. XIX)”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-178.

Valea, Virgil, „Asociaționismul cultural în Arad după Marea Unire”, în Lavinia Betea, Flavius Ghender (ed.), *Identitate și cultură națională în România Mare*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2018.

Vesa, Pavel, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.

Decorații acordate în 1897 lui Alexandru D. Xenopol

Décorations décernées en 1897 à Alexandru D. Xenopol

Laurențiu-Ștefan SZEMKOVICS
Arhivele Naționale Istorice Centrale, București

Abstract

Dans l'article «*Décorations décernées en 1897 à Alexandru D. Xenopol*», on présente, en utilisant la phaléristique, l'héraldique et la sigillographie, l'Ordre de la Couronne de Roumanie et l'Ordre de l'Étoile de Roumanie, qui fut conférés à Alexandru D. Xenopol, professeur à l'Université de Iasi.

Keywords: *décoration, Alexandru D. Xenopol, Ordre de la Couronne de Roumanie, Ordre de l'Étoile de Roumanie, phaléristique, héraldique, sigillographie.*

Urmare a raportului lui D. Sturdza, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor, nr. 9.705, regele Carol I a semnat în București, la 10 mai 1897, decretul nr. 1.956¹, prin care îi conferea lui Alexandru D. Xenopol, profesor la Universitatea din Iași, Ordinul „Coroana României” în gradul de Comandor². De asemenea, urmare a raportului lui D. Sturdza, nr. 21.253 din 30 octombrie 1897³, regele Carol I a semnat decretul nr. 3.303/1897⁴, prin care îi acorda Ordinul „Steaua României”, în gradul de Comandor, profesorului Alexandru D. Xenopol. Potrivit raportului amintit mai înainte, beneficiarul decorației era membru al Academiei și profesor la Universitatea din Iași, iar conform adevărului de primire a brevetului de Comandor al Ordinului „Steaua României”, semnată la Iași, în 16 noiembrie 1897, Alexandru D. Xenopol s-a născut la Iași, în 23 martie 1847.

Apelând la heraldică⁵, la sigilografie⁶ și la faleristică⁷, prezentăm descrierile decorațiilor, ținând seama de *Regulamentul pentru ordinea*

¹ Publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 74 din 4 (16) iulie 1897, p. 2706.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosarul nr. 60/1897.

³ *Ibidem*, dosarul nr. 63/1897.

⁴ Publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 179 din 11 (23) noiembrie 1897.

⁵ *Heraldica* este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000, p. 422.

purtării decorațiilor la placă din 1920, precum și reproducerea grafice care provin de la Arhivele Naționale Istorice Centrale din București și de pe site-ul <https://www.ordersandmedals.ro>.

Ordinul „Steaua României” a fost instituit prin legea din 10 mai 1877 și avea scopul de a răsplăti serviciile militare și civile aduse statului român. Potrivit *Regulamentului Ordinului „Steaua României” nr. 2001 din 6 august 1885*⁶: „Ordinul «Steaua României» este o cruce cu smalt albastru, înconjurată de raze, purtând coroana regească. Centrul crucii este de smalt roșu, înconjurat cu ramuri de stejar verzi, având pe o parte vulturul cu deviza **IN FIDE SALUS**, iar pe cealaltă parte cifra regelui Carol I încoronată de o coroană închisă, terminată cu glob crucifer, totul aurit. Crucea, cu smalt albastru, pentru Comandori, este de aur și cu diametrul de 60 milimetri. Comandorii poartă decorațiunea la gât, atârnată de o cordea moarăță roșie, cu marginile albastre”⁹.

⁶ *Sigilografia* este disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul sigiliilor și matricelor sigilare. Franceză la origine, această disciplină nu a întârziat să se extindă în toată Europa, pretutindeni unde, încă din Evul Mediu, se impunea obiceiul de a valida documentele cu sigiliu; Jean-Luc Chassel, „Les sceaux dans l’Histoire, l’Histoire dans les sceaux”, în *Les sceaux, sources de l’histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d’héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)*, sous la direction de Jean-Luc Chassel, Société française d’héraldique et de sigillographie, Paris, 2007, p. 9.

⁷ *Faleristica* este disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice). Are conexiuni și cu alte discipline auxiliare ale istoriei, ca: heraldica, sigilografia, vexilologia și numismatica; Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, București, Editura Economică, 2005, pp. 11-12.

⁸ Aflat, sub formă de copie, la Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosarul nr. 642.

⁹ *Status des Ordres royaux de Roumanie*, Bucarest, Imprimerie de l’État, 1888, pp. 5-18; *Anuarul Ordinilor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice*, București, Imprimeria Statului, 1890, pp. III-IX; P. V. Năsturel, *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipografia Societății „Tiparul”, 1901, pp. 11-14; Constantin I. Istrati, *Primele însemne de distincțiune și decorațiuni române*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Viena, Gerold & Comp.; Berlin, R. Friedlaender & Sohn; Lipsca, O. Harrassowitz, 1913; extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice”, Seria II, tom. XXXVI, no. 2, pp. 13-15; N. T. Ionescu, *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, București, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, 1915, pl. II; *Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente*, întocmite de Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. Tâmpăanu, București, Imprimeria Statului, 1927, pp. 25-46; I. G. F. Cricoveanu, *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretetele relative la crearea decorațiunilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928, pp. 66-

90; C. Flondor, Const. Moisil, „Decorațiunile românești”, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938, pp. 86-87; Gr. Constandache, „Medaliile și decorațiunile militare românești”, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, p. 194; Bernard Fitzsimons, *Heraldry & Regalia of War*, New York, Beekman House, 1973, p. 87; Fl. Marinescu, „Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)”, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, tom 9, 1976, pp. 146-147; Maria Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, pp. 129-130; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *România: decorații 1859-1991*, București, Cover, 1992, p. 17; pl. VI, fig. 11; Elena Artimon, „Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău”, în *Carpica* (Bacău), 1993, nr. XXIV, Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău, pp. 167-168, 173; Ion Safta, Rotaru Jipa, Tiberiu Velter, Floricel Marinescu, *Decorații românești de război 1860-1947*, București, Editura Universitaria, 1993, pp. 38-47; Ion Mamina, *Regalitatea în România: 1866-1947: instituția monarhică, Familia regală, domniile, contribuții la dezvoltarea instituțiilor culturale, monumentele de for public: cronologie*, București, Compania, 2004, p. 30; Eugen Calianu, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, București, Editura Eminescu, 2006, pp. 16-18, 80; *Enciclopedia Armatei României*, coord.: Gheorghe Marin, București, Editura CTEA, 2009, pp. 1030-1031; Cristina Pînzariu, „Medalii românești din colecția Complexului Muzeal Bucovina”, în *Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina* (Suceava), 2007-2008-2009, nr. XXXIV-XXXV-XXXVI, pp. 286-287; Eugen Stănescu, Gavriil Preda, Mircea Cosma, Iulia Stănescu, *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, Sibiu, Salgo, 2012, pp. 12-13; Toma Rădulescu, „Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)”, în *Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie* (Pitești), 2013, nr. XXII, Editura Ordessos, pp. 351, 358; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2016, pp. 42-52; Laurențiu-Ștefan Szemkovic, „Distincții acordate grănicerilor, jandarmilor și polițiștilor în perioada 1916-1918”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. II/2017, Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 13-15; Idem, „Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919”, în *Forum ISOP* (București), publicație editată de Institutul de Studii pentru Ordine Publică, aprilie 2018, nr. 5, p. 6; Idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018, pp. 9-10, 16-18, 19, 24; Idem, „Distincții conferite clerului român în 1918”, în *Analele Aradului* (Arad), 2018, anul IV, nr. 4, Supliment: *100 de ani de la Marea Unire*, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 337-339, 351; Idem, „Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri, Seria IV-a* (Craiova), 2018, nr. 6, Editura SITECH, 2018, pp. 69-71; Idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918”, în *Crisia* (Oradea), 2018, nr. XLVIII, Editura Muzeului Țării Crișurilor, pp. 211-212, 219; Idem, „Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. II/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018, pp. 12-13, 23; Idem, „Două distincții acordate unor polițiști în 1919”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. I/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018, pp. 13-14, 17; Idem, „Patru decorații conferite unor grăniceri români”, în *Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a corupției* (București), anul XIII, nr. 1 (24), 2019, Serie Nouă,

Editura Ministerului Afacerilor Interne, pp. 31-33, 43; Idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, București, Editura Moroșan, 2019, p. 13; Idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1919) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1919)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2020, pp. 11-13; Idem, „Decorație conferită episcopului Buzăului în 1919”, în *Analele Buzăului* (Buzău), 2019, nr. XI, pp. 145-151; Idem, „Ordinul «Steaua României» acordat unui director la Direcția Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă la T.-Severin (1924)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 341, 2 noiembrie 2021, p. 10; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit unui maior din Corpul de Jandarmi (1920)”, în *Jandarmeria Română*, nr. 56, septembrie 2021, p. 73; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1921 prefectului județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 206, martie 2022, p. 36; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit prefectului județului Mușcel (1887)”, în *Suflet Mușcelean*, anul III, nr. 5, martie MMXXII, p. 10; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit comandantului Corpului I Armată, la Craiova (1923)”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri. Seria a IV-a* (Craiova), nr. 9, 2021, Editura SITECH, 2021, pp. 212-215; Idem, „Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana* (Arad), vol. XVII, coord. Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2022, pp. 147-172; Idem, „Decorație acordată în 1922 prefectului județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 209, iunie 2022, p. 39; Idem, „Decorație conferită vicepreședintelui Societății Invalizilor de Război din Turnu-Severin (1923)”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 371, 21 iunie 2022, p. 4; Idem, *Ordinul „Steaua României” conferit președintelui Comisiei Interimare a orașului Târgoviște (1922)*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-steaua-romaniei-conferit-presedintelui-comisiei-interimare-a-orasului-targoviste-1922/>; Idem, *Ordinul „Steaua României” conferit în 1902 prefectului județului Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-steaua-romaniei-conferit-in-1902-prefectului-judetului-dambovita/>; Idem, „Ordin național conferit în 1922 unui senator de Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 213, octombrie 2022, p. 44; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1925 șefului Serviciului de poduri și șosele din județul Mehedinți”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 383, 18 octombrie 2022, p. 4; Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1902 unui maior din regimentul 1 Mehedinți”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 388, 22 noiembrie 2022, p. 4; Idem, *Ordinul „Steaua României” acordat în 1902 unui căpitan din Regimentul 3 Dâmbovița № 22*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-steaua-romaniei-acordat-in-1902-unui-capitan-din-regimentul-3-dambovita-№-22/>; Idem, „Decorații conferite în 1922 unor funcționari și unor lucrători de la Monitorul Oficial și Imprimeria Statului”, în *Monitorul Oficial, 190 de ani de la apariție*, București, Monitorul Oficial R.A., 2022, pp. 27-30; Idem, *Ordinul „Steaua României” decernat în 1904 unui proprietar din județul Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-steaua-romaniei-decernat-in-1904-unui-proprietar-din-judetul-dambovita/>; Idem, „Ordinul «Steaua României» acordat în 1904 unui deputat de Mehedinți”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 391, 13 decembrie 2022, p. 4; Idem, *Decorații acordate grănicerilor români (1916-1920)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2022, pp. 6-7; Idem, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honoriific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Moroșan, 2018, pp. 17-18.

Ordinul „Coroana României” a fost instituit prin legea nr. 1.244 din 10 mai 1881¹⁰, în memoria proclamării regatului, cu scopul de a răsplăti serviciile aduse statului.

Potrivit *Regulamentului Ordinului „Coroana României”* nr. 2.002 din 6 august 1885¹¹: „decorațiunea acestui Ordin este o cruce cu ramuri egale; fiecare ramură e de smalt roșu având împrejur o dungă albă; între ramuri, cifra regală. În mijlocul crucii e un medalion cu două fețe: partea de deasupra conține coroana regală de oțel, pe smalt roșu; împrejur, pe un cerc de smalt alb, este scris, în partea superioară: PRIN NOI ÎNȘINE, și în partea inferioară, 14 MARTIE 1881. Reversul medalionului poartă scris la mijloc, pe smalt roșu: 10 MAI; și împrejur, pe un cerc alb: 1866, 1877, 1881. Crucea e atârnată de o panglică albastru-închis, cu câte o dungă pe fiecare latură de culoarea oțelului. Comandorii poartă crucea cu cifra de aur între brațe, în mărime de 60 mm, atârnată de gât”¹².

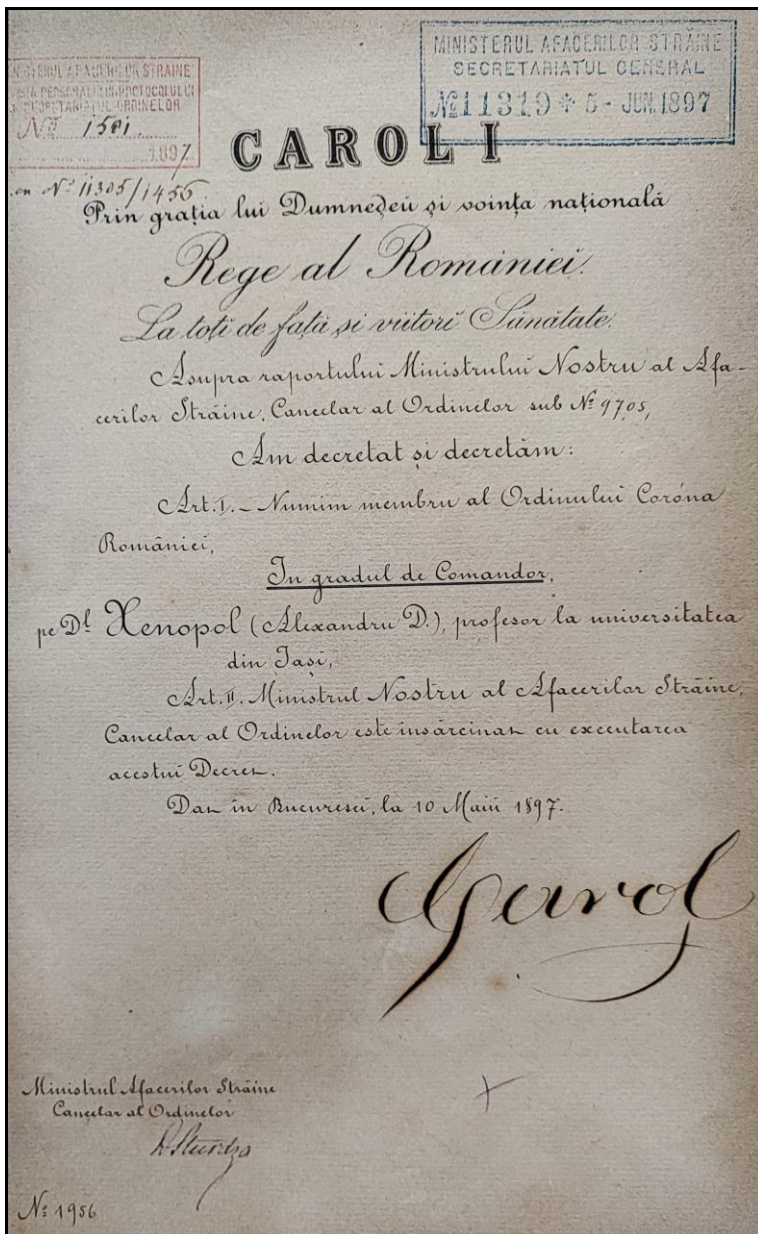
¹⁰ Aflată, sub formă de copie, la Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosarul nr. 642.

¹¹ Aflat, sub formă de copie, la Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor*, dosarul nr. 642.

¹² *Status des Ordres royaux de Roumanie*, pp. 23-26; *Anuarul Ordinilor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice*, pp. XI-XIII; P. V. Năsturel, *op. cit.*, pp. 20-22; N. T. Ionescu, *op. cit.*, pl. III; *Ordine, cruci și medalii române*, pp. 47-61; I. G. F. Cricoveanu, *op. cit.*, pp. 48-65; C. Flondor, Const. Moisil, *op. cit.*, p. 87; C. Hamangiu, *Codul general al României (coduri, legi și regulamente), întocmit după textele oficiale, vol. IV, Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906: (completare la vol. II și III)*, ediția a III-a, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1941, pp. 336-337; Gr. Constandache, *op. cit.*, p. 197; Bernard Fitzsimons, *op. cit.*, p. 87; Fl. Marinescu, *Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)*, p. 148; Maria Dogaru, *op. cit.*, pp. 148-149; Ștefan Catone, Neculae Șerbănescu, Dumitrașcu Bedivan, *op. cit.*, pp. 17-18; Elena Artimon, *op. cit.*, p. 168, 173; *Decorații românești de război 1860-1947*, pp. 54-59; Ion Mamina, *op. cit.*, p. 30; Eugen Calianu, *op. cit.*, pp. 25-26; *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, pp. 15-16; Toma Rădulescu, *op. cit.*, pp. 352, 358-359; Tudor Alexandru Martin, Katiușa Pârvan, Cătălina Opaschi, *op. cit.*, pp. 76-80; Constantin Nazarie, *op. cit.*, pp. 216-222; Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Distincții conferite clerului român în 1918*, pp. 340-343, 352; Idem, „Pompieri români decorați cu distincții onorifice în 1919”, în *Pompierii Români*, nr. 9/2018, pp. 32-33; Idem, *Distincții onorifice acordate clerului român în 1918*, pp. 212-214, 219; Idem, *Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916*, pp. 16-17, 24; Idem, „Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919”, în *Pentru Patrie* (București), septembrie 2018, pp. 36-37; idem, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1916-1917*, pp. 24-26, 29; Idem, *Două distincții acordate unor polițiști în 1919*, pp. 18-19; Idem, *Patru decorații conferite unor grăniceri români*, pp. 34-35, 44; Idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, pp. 19-21; Idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff*

between 1917-1919, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019, pp. 19-21; Idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1919) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1919)*, pp. 21-24; Idem, „Decorație primită în 1918 de Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea și Iuliu Hossu”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XIV, 100 de ani de administrație arădeană (Arad), coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, pp. 471-475; Idem, „Decorație primită de George Pop de Băsești, Teodor Mihali și Ștefan Cicio-Pop (1918) / Decoration received by George Pop de Băsești, Teodor Mihali and Ștefan Cicio-Pop (1918)”, în *Analele Aradului* (Arad), anul V, nr. 5, Supliment, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019, pp. 119-129; Idem, „Decorație de la 1922 conferită notarului de la Prefectura județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 199, august 2021, p. 38; Idem, „Decorație conferită lui Feneș Dionisie din Făget (1922)”, în *Restituiri băneșene* (Lugoj), nr. IX, Timișoara, Editura Eurostampa, 2021, pp. 247-253; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit unor comercianți din județul Mehedinți (1922)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 339, 19 octombrie 2021, p. 7; Idem, „Două decorații conferite Episcopului Visarion Puiu (1912, 1924)”, în *Muzeul Presei Românești*, anul I, nr. 4, noiembrie 2021, pp. 14-16; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1922 unui primpretor din județul Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 202, noiembrie 2021, p. 38; Idem, „Decorație conferită prim-președintelui Tribunalului Buzău (1922)”, în *Analele Buzăului. Buletin științific al Muzeului Județean Buzău* (Buzău), 2021, nr. XIII, pp. 163-168; Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1922 unui preot și ajutorului de primar al orașului Turnu-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 348, 4 ianuarie 2022, p. 4; Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1922 lui Bedö Béla, prim-pretor la Jibou”, în *Caiete Silvane*, nr. 204, ianuarie 2022, p. 39; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit unui deputat al Colegiului III Ialomița (1897)”, în *Helis*, anul XX, nr. 1-2-3 (222-223-224), ianuarie-februarie-martie 2022, Editor Asociația culturală Helis, p. 19; Idem, „«Prin noi înșine»”, în *Pentru Patrie* (București), 2021, nr. 9, p. 50; Idem, „Decorație acordată în 1922 șefului Serviciului de poduri și șosele din județul Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 208, mai 2022, p. 30; Idem, *Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)*, pp. 147-172; Idem, „Decorație conferită în 1922 unui prim-medic din Zalău”, în *Caiete Silvane*, nr. 210, iulie 2022, p. 42; Idem, *Decorație acordată în 1922 unor ofițeri de la Centrul de Recrutare Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-decoratie-acordata-in-1922-unor-ofiteri-de-la-centrul-de-recrutare-dambovita/>; Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit unui farmacist și industriaș din județul Dâmbovița (1895)*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-unui-farmacisit-si-industrias-din-judetul-dambovita-1895/>; Idem, „Decorație din 1922”, în *Caiete Silvane*, nr. 211, august 2022, p. 41; Idem, *Ordinul „Coroana României” acordat în 1922 unui deputat de Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-acordat-in-1922-unui-deputat-de-dambovita/>; Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat unui proprietar din județul Mehedinți (1895)”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 378, 13 septembrie 2022, p. 4; Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit în 1922 polițaiului orașului Târgoviște*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-in-1922-politaiului-orasului-targoviste/>; Idem, „Decorație conferită președintelui Comunității Israelite din Cernăuți (1922)”, în *Studia Iudaica Aradensis* (Arad), nr. VII / 2022, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, pp. 195-196; Idem, *Ordinul „Coroana României” decernat în 1897 directorului Școlii române din Sofia*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-coroana-romaniei-decernat-in-1897->

directorului-scolii-romane-din-sofia/; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1897 unui profesor de la Liceul «Traian» din Turmu-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 381, 4 octombrie 2022, p. 4; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1924 unui medic din T. Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 382, 11 octombrie 2022, p. 4; Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit în 1906 șefului Serviciului tehnic din județul Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-in-1906-sefului-serviciului-tehnic-din-judetul-dambovita/>; Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1906 directorului liceului din T.-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 385, 1 noiembrie 2022, p. 4; Idem, *Ordinul „Coroana României” acordat în 1904 unui profesor din Târgoviște*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-medalia-coroana-romaniei-acordat-in-1904-unui-profesor-din-targoviste/>; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1904 șefului Oficiului telegrafo-poștal din T.-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 387, 15 noiembrie 2022, p. 4; Idem, „Decorație acordată în 1922 comandantului sergenților din Arad”, în *Gutenberg Universul Cărții* (Arad), anul XIV, nr. 52, septembrie 2022, Arad, Editura Gutenberg Univers, pp. 24-26; Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1906 ajutorului de primar al orașului T.-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 389, 29 noiembrie 2022, p. 4; Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit în 1906 unui oficiar telegrafo-poștal din Târgoviște*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-in-1906-unui-oficiar-telegrafo-postal-din-targoviste/>; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (1882, 1886)”, în *Revista Arhivelor* (București), anul XCV (2018), nr. 1-2, pp. 7-13; Idem, *Ordinul „Coroana României” decernat în 1922 unui administrator de plasă din Găești, județul Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-decernat-in-1922-unui-administrator-de-plasa-din-gaesti-judetul-dambovita/>; Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1922 unui proprietar din Baia de Aramă”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 393, 27 decembrie 2022, p. 5; Idem, Augustin Mureșan, *op. cit.*, pp. 23-24.



Decretul regal nr. 1.956 dat în București, la 10 mai 1897



Ordinul „Coroana României” în gradul de Comandor (avers și revers)

Sire,

Cu ocaziunea inaugurării noului palat
al universității din Iași, Maiestatea Voastră
binevoind a conferi Ordinul Steaua României, în

gradul de Comandor Domnului Alexandru D. Xenopol
Membru al Academiei, Profesor la Universitatea
din Iași, am onorica a Onga respectuos să binvoiască
a suna alaturatul proiect de Decret, pentru ca, în
baza lui, să i să poată libera cuvenitul brevet.

Sunt cu cel mai profund respect,

Sire,

al Maiestății Voastre,
preștecat și preșquis servitor,
Ministrul Afacerilor Străine,
Cancelar al Ordinilor.

D. Sturdza

București

30 Octombrie 1897

N^o 21253

Raportul lui D. Sturdza, ministrul Afacerilor Străine, cancelar al Ordinilor,
nr. 21.253 din 30 octombrie 1897 (recto și verso)

N^o. 3303/97

Adeverința de primire.

Subsemnatul.

Numele de familie: Xenopol

Numele de botez: Alexandra Timoteu

Data și locul nașterii: Jan 28 Martie 1897

Domiciliul: Jan Strada Mihail 10

Postiunea socială (grade și funcțiuni): profesor 6 Universitate

Naționalitatea: Român

incredințezi că a primit brevetul de Comandor
al Ordinului „Steaua României”

Jan. în 16 noiembrie 1897

(Semnătura) Xenopol

Adeverința lui Alexandru D. Xenopol de primire a brevetului de Comandor al Ordinului „Steaua României”, semnată la Iași, în 16 noiembrie 1897



Ordinul „Steaua României” în gradul de Comandor.

Sursa: <https://www.ordersandmedals.ro>.

BIBLIOGRAFIE

„Monitorul Oficial”, 1897.

Arhivele Naționale Istorice Centrale:

- *Ministerul Afacerilor Externe. Cancelaria Ordinilor, Anuarul Ordinilor române pe anul 1889 împreună cu statutele lor organice*, București, Imprimeria Statului, 1890.

Artimon, Elena, „Ordine, medalii și decorații din Primul Război Mondial aflate în colecțiile Muzeului de Istorie din Bacău”, în *Carpica* (Bacău), 1993, nr. XXIV, Complexul Muzeal „Julian Antonescu” Bacău.

Bahrin, Dorel, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, București, Editura Economică, 2005.

Calianu, Eugen, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, București, Editura Eminescu, 2006.

Catone, Ștefan, Șerbănescu, Neculae, Bedivan, Dumitrașcu, *România: decorații 1859-1991*, București, Cover, 1992.

Chassel, Jean-Luc, „Les sceaux dans l’Histoire, l’Histoire dans les sceaux”, în *Les sceaux, sources de l’histoire médiévale en Champagne. Actes des tables rondes de la Société française d’héraldique et de sigillographie (Troyes, 2003-Reims, 2004)*, sous la direction de Jean-Luc Chassel, Société française d’héraldique et de sigillographie, Paris, 2007.

Constandache, Gr., „Medaliile și decorațiunile militare românești”, în *Buletinul Societății Numismatice Române*, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942.

Cricoveanu, I. G. F., *Codul decorațiunilor și al medaliilor conținând legile, regulamentele și decretul relative la crearea decorațiunilor și a medaliilor de la 1860 și până azi*, tomul VI, ediție revăzută și completată, Giurgiu, Tipografia „Ulpiu Stanculescu”, 1928.

Dogaru, Maria, *Aspirația poporului român spre unitate și independență oglindită în simbol. Album heraldic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

Enciclopedia Armatei României, coord.: Gheorghe Marin, București, Editura CTEA, 2009.

Fitzsimons, Bernard, *Heraldry & Regalia of War*, New York, Beekman House, 1973.

Flondor, C., Moisil, Const., „Decorațiunile românești”, în *Enciclopedia României*, vol. 1, 1938.

Hamangiu, C., *Codul general al României (coduri, legi și regulamente), întocmit după textele oficiale, vol. IV, Coduri, legi, decrete și regulamente cuprinzând a doua parte din legislațiunea anilor 1861-1906: (completare la vol. II și III)*, ediția a III-a, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1941.

Ionescu, N. T., *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, București, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, 1915, pl. II.

Istrati, Constantin I., *Primele însemne de distincțiuni și decorațiuni române*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea; Viena, Gerold & Comp.; Berlin, R. Friedlaender & Sohn; Lipsca, O. Harrassowitz, 1913; extras din „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice”, Seria II, tom. XXXVI, no. 2, pp. 13-15.

Mamina, Ion, *Regalitatea în România: 1866-1947: instituția monarhică, Familia regală, domniile, contribuții la dezvoltarea instituțiilor culturale, monumentele de for public: cronologie*, București, Compania, 2004.

Marcu, Florin, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000.

Marinescu, Fl., „Modificări survenite în sistemul de decorații românești în deceniul patru al secolului XX (II)”, în *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară*, tom 9, 1976.

Martin, Tudor Alexandru, Pârvan, Katiușa, Opaschi, Cătălina, *Onoarea națiunilor (II). Ordine și decorații românești din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României*, București, Muzeul Național de Istorie a României, 2016.

Năsturel, P. V., *Medaliile și decorațiunile române. Descrierea și portul lor de către civili, militari, clerici, magistrați și doamne*, București, Tipo-Litografia Societății „Tiparul”, 1901.

Ordine, cruci și medalii române. Istoric, legi și regulamente, întocmite de Vintilă Ivănceanu, Petre Ionescu, Petre P. Sterescu și C. Tâmpeanu, București, Imprimeria Statului, 1927.

Pînzariu, Cristina, „Medalii românești din colecția Complexului Muzeal Bucovina”, în *Suceava. Anuarul Complexului Muzeal Bucovina* (Suceava), 2007-2008-2009, nr. XXXIV-XXXV-XXXVI.

Rădulescu, Toma, „Ordine și decorații românești și străine care au aparținut acad. dr. Constantin Angelescu (1869-1948)”, în *Argesis. Studii și comunicări, Seria Istorie* (Pitești), 2013, nr. XXII, Editura Ordessos.

Safta, Ion, Jipa, Rotaru, Velter, Tiberiu, Marinescu, Floricel, *Decorații românești de război 1860-1947*, București, Editura Universitaria, 1993.

Status des Ordres royaux de Roumanie, Bucarest, Imprimerie de l'État, 1888.

Stănescu, Eugen, Preda, Gavriil, Cosma, Mircea, Stănescu, Iulia, *Cavaleri ai Ordinului militar de război „Mihai Viteazul”*, Sibiu, Salgo, 2012.

Szemkovics, Laurențiu-Ștefan, „Distincții acordate grănicerilor, jandarmilor și polițiștilor în perioada 1916-1918”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. II/2017, Editura Ministerului Afacerilor Interne.

Idem, „«Prin noi înșine»”, în *Pentru Patrie* (București), 2021, nr. 9.

Idem, „Arădeni decorați cu ocazia Încoronării Suveranilor României (1922)”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana* (Arad), vol. XVII, coord. Doru Sinaci, Sorin Bulboacă, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2022, pp. 147-172.

Idem, „Decorație acordată în 1922 comandantului sergenților din Arad”, în *Gutenberg Universul Cărbii* (Arad), anul XIV, nr. 52, septembrie 2022, Arad, Editura Gutenberg Univers, pp. 24-26.

Idem, „Decorație acordată în 1922 prefectului județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 209, iunie 2022.

Idem, „Decorație acordată în 1922 șefului Serviciului de poduri și șosele din județul Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 208, mai 2022.

Idem, „Decorație conferită episcopului Buzăului în 1919”, în *Analele Buzăului* (Buzău), 2019, nr. XI.

Idem, „Decorație conferită în 1922 unui prim-medec din Zalău”, în *Caiete Silvane*, nr. 210, iulie 2022.

Idem, „Decorație conferită lui Feneș Dionisie din Făget (1922)”, în *Restituirii bănățene* (Lugoj), nr. IX, Timișoara, Editura Eurostampa, 2021.

Idem, „Decorație conferită președintelui Comunității Israelite din Cernăuți (1922)”, în *Studia Iudaica Aradensis* (Arad), nr. VII / 2022, Arad, „Vasile Goldiș” University Press.

Idem, „Decorație conferită prim-președintelui Tribunalului Buzău (1922)”, în *Analele Buzăului. Buletin științific al Muzeului Județean Buzău* (Buzău), 2021, nr. XIII.

Idem, „Decorație conferită vicepreședintelui Societății Invalizilor de Război din Turnu-Severin (1923)”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 371, 21 iunie 2022.

Idem, „Decorație de la 1922 conferită notarului de la Prefectura județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 199, august 2021.

Idem, „Decorație din 1922”, în *Caiete Silvane*, nr. 211, august 2022.

Idem, „Decorație primită de George Pop de Băsești, Teodor Mihali și Ștefan Cicio-Pop (1918) / Decoration received by George Pop de Băsești, Teodor Mihali and Ștefan Cicio-Pop (1918)”, în *Analele Aradului* (Arad), anul V, nr. 5, Supliment, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019.

Idem, „Decorație primită în 1918 de Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Miron Cristea și Iuliu Hossu”, în *Administrație românească arădeană. Studii și comunicări din Banat-Crișana*, vol. XIV, 100 de ani de administrație arădeană (Arad), coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, „Vasile Goldiș” University Press, 2019.

Idem, „Decorații conferite în 1922 unor funcționari și unor lucrători de la Monitorul Oficial și Imprimeria Statului”, în *Monitorul Oficial, 190 de ani de la apariție*, București, Monitorul Oficial R.A., 2022.

Idem, „Distincții acordate grănicerilor în perioada 1918-1919”, în *Forum ISOP* (București), publicație editată de Institutul de Studii pentru Ordine Publică, aprilie 2018, nr. 5.

Idem, „Distincții conferite clerului român în 1918”, în *Analele Aradului* (Arad), 2018, anul IV, nr. 4, Supliment: 100 de ani de la Marea Unire, „Vasile Goldiș” University Press.

Idem, „Distincții conferite jandarmilor români în perioada 1917-1919”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri, Seria IV-a* (Craiova), 2018, nr. 6, Editura SITECH, 2018.

Idem, „Distincții onorifice acordate clerului român în 1918”, în *Crisia* (Oradea), 2018, nr. XLVIII, Editura Muzeului Țării Crișurilor.

Idem, „Distincții onorifice acordate grănicerilor români în 1916”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. II/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018.

Idem, „Distincții onorifice acordate unor pompieri români în 1919”, în *Pentru Patrie* (București), septembrie 2018.

Idem, „Două decorații conferite Episcopului Visarion Puiu (1912, 1924)”, în *Muzeul Presei Românești*, anul I, nr. 4, noiembrie 2021.

Idem, „Două distincții acordate unor polițiști în 1919”, în *Monitor cultural-educativ* (București), nr. I/2018, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018.

Idem, „Ordin național conferit în 1922 unui senator de Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 213, octombrie 2022.

Idem, „Ordinul «Steaua României» acordat în 1904 unui deputat de Mehedinți”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 391, 13 decembrie 2022, p. 4; Idem, *Decorații acordate grănicerilor români (1916-1920)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2022.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1925 șefului Serviciului de poduri și șosele din județul Mehedinți”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 383, 18 octombrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1906 ajutorului de primar al orașului T.-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 389, 29 noiembrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1906 directorului liceului din T.-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 385, 1 noiembrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1922 lui Bedö Béla, prim-pretor la Jibou”, în *Caiete Silvane*, nr. 204, ianuarie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat în 1922 unui preot și ajutorului de primar al orașului Turnu-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 348, 4 ianuarie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» acordat unui proprietar din județul Mehedinți (1895)”, în *Cronica de Severin* anul XI, nr. 378, 13 septembrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1897 unui profesor de la Liceul «Traian» din Turnu-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 381, 4 octombrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1904 șefului Oficiului telegrafo-poștal din T.-Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 387, 15 noiembrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1922 unui primprețor din județul Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 202, noiembrie 2021.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1922 unui proprietar din Baia de Aramă”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 393, 27 decembrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit în 1924 unui medic din T. Severin”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 382, 11 octombrie 2022.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit lui Bogdan Petriceicu Hasdeu (1882, 1886)”, în *Revista Arhivelor* (București), anul XCV (2018), nr. 1-2, pp. 7-13.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit unor comercianți din județul Mehedinți (1922)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 339, 19 octombrie 2021.

Idem, „Ordinul «Coroana României» conferit unui deputat al Colegiului III Ialomița (1897)”, în *Helis*, anul XX, nr. 1-2-3 (222-223-224), ianuarie-februarie-martie 2022, Editor Asociația culturală Helis.

Idem, „Ordinul «Steaua României» acordat unui director la Direcția Generală a Porturilor și Căilor de Comunicație pe Apă la T.-Severin (1924)”, în *Cronica de Severin*, anul X, nr. 341, 2 noiembrie 2021.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit comandantului Corpului I Armată, la Craiova (1923)”, în *Oltenia. Studii. Documente. Culegeri. Seria a IV-a* (Craiova), nr. 9, 2021, Editura SITECH, 2021.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1902 unui maior din regimentul 1 Mehedinți”, în *Cronica de Severin*, anul XI, nr. 388, 22 noiembrie 2022.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit în 1921 prefectului județului Sălaj”, în *Caiete Silvane*, nr. 206, martie 2022.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit prefectului județului Mușcel (1887)”, în *Suflet Mușcelean*, anul III, nr. 5, martie MMXXII.

Idem, „Ordinul «Steaua României» conferit unui maior din Corpul de Jandarmi (1920)”, în *Jandarmeria Română*, nr. 56, septembrie 2021.

Idem, „Patru decorații conferite unor grăniceri români”, în *Buletin documentar și de informare privind activitatea de prevenire și combatere a*

corupției (București), anul XIII, nr. 1 (24), 2019, Serie Nouă, Editura Ministerului Afacerilor Interne.

Idem, „Pompieri români decorați cu distincții onorifice în 1919”, în *Pompierii Români*, nr. 9/2018.

Idem, *Decorații conferite clerului român (1916-1919) / Decorations awarded to the Romanian clergy (1916-1919)*, București, Editura Moroșan, 2019.

Idem, *Decorații conferite personalului polițienesc în perioada 1917-1919 / Decorations awarded to the Police staff between 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2019.

Idem, *Decorații primite de jandarmii români (1916-1919) / Decorations received by the Romanian gendarmes (1916-1919)*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2020.

Idem, *Distincții acordate jandarmilor în perioada 1917-1919*, București, Editura Ministerului Afacerilor Interne, 2018.

Idem, *Decorație acordată în 1922 unor ofițeri de la Centrul de Recrutare Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-decoratie-acordata-in-1922-unor-ofiteri-de-la-centrul-de-recrutare-dambovita/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” acordat în 1904 unui profesor din Târgoviște*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-medalia-coroana-romaniei-acordat-in-1904-unui-profesor-din-targoviste/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” acordat în 1922 unui deputat de Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-acordat-in-1922-unui-deputat-de-dambovita/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit în 1906 șefului Serviciului tehnic din județul Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-in-1906-sefului-serviciului-tehnic-din-judetul-dambovita/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit în 1906 unui oficiant telegrafo-poștal din Târgoviște*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-in-1906-unui-oficiant-telegrafo-postal-din-targoviste/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit în 1922 polițaiului orașului Târgoviște*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-in-1922-politaiului-orasului-targoviste/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” conferit unui farmacist și industriaș din județul Dâmbovița (1895)*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-conferit-unui-farmacistsi-industrias-din-judetul-dambovita-1895/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” decernat în 1897 directorului Școlii române din Sofia*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-coroana-romaniei-decernat-in-1897-directorului-scolii-romane-din-sofia/>.

Idem, *Ordinul „Coroana României” decernat în 1922 unui administrator de plasă din Găești, județul Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-coroana-romaniei-decernat-in-1922-unui-administrator-de-plasa-din-gaesti-judetul-dambovita/>.

Idem, *Ordinul „Steaua României” acordat în 1902 unui căpitan din Regimentul 3 Dâmbovița № 22*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-steaua-romaniei-acordat-in-1902-unui-capitan-din-regimentul-3-dambovita-№-22/>.

Idem, *Ordinul „Steaua României” conferit în 1902 prefectului județului Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-steaua-romaniei-conferit-in-1902-prefectului-judetului-dambovita/>.

Idem, *Ordinul „Steaua României” conferit președintelui Comisiei Interimare a orașului Târgoviște (1922)*, pe <https://chindiamedia.ro/editorial/editorial-ordinul-steaua-romaniei-conferit-presedintelui-comisiei-interimare-a-orasului-targoviste-1922/>.

Idem, *Ordinul „Steaua României” decernat în 1904 unui proprietar din județul Dâmbovița*, pe <https://chindiamedia.ro/general/editorial-ordinul-steaua-romaniei-decernat-in-1904-unui-proprietar-din-judetul-dambovita/>.

Idem, Augustin Mureșan, *Distincții onorifice conferite grănicerilor români în perioada 1918-1919 / Honorific distinctions awarded to Romanian frontier guards between 1918 and 1919*, București, Editura Moroșan, 2018.

Ilarie Chendi și problema curentului antitransilvănean

Ilarie Chendi and the Issue of the Anti-Transylvanian Movement

Dr. Doru SINACI
Subprefect al Aradului

Abstract

Ilarie Chendi initiated his cooperation with the journalists of 'Tribuna Poporului' newspaper in the spring of 1898, when he came to Arad to strengthen the activity of the editorial team. During his student days in Budapest, he stood out for his outstanding work for the 'Petru Maior' Society, but also for his writings and journalistic work. He does not stay for a long time in Arad, because in the fall of the same year he crossed the border to live in Romania.

As a self-exiled in Bucharest, because the Austrian-Hungarian authorities no longer allowed him access to Transylvanian soil, Ilarie Chendi observed and highlighted the presence of an anti-Transylvanian movement in the Bucharest press and in the works of several Romanian writers.

The author analyses the Ilarie Chendi's correspondence and the journalist's opinion, thoughts and attitudes concerning the issue of the anti-Transylvanian movement.

Keywords: *correspondence, Transylvania, journalist, social movement, press.*

Începutul colaborării¹ lui Ilarie Chendi cu tribuniștii arădeni și cu Aradul se petrece în primăvara anului 1898, când acesta vine la *Tribuna Poporului* pentru a întări echipa redacțională. Se făcuse remarcat, în perioada studenției la Budapesta, prin activitatea deosebită pe care o depusese în cadrul societății Petru Maior, dar și prin activitatea sa scriitoricească și publicistică. Cuvântarea rostită de către studentul Ilarie Chendi la moartea marelui mecena al românilor din capitala Ungariei, Emanuil Gojdu, fusese publicată, in extenso, în *Tribuna Poporului*, ca de altfel în mai toate ziarurile românești din Transilvania. Pelerinajul organizat atunci, la mormântul lui Gojdu, de către studenții români budapeșteni au determinat autoritățile maghiare să suspende activitatea societății Petru

¹ Părți din acest material au mai fost publicate și în *Administrație românească arădeană*, vol. III, coord. Doru Sinaci, Emil Arbonie, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2011, pp. 82-102: studiul „*Tribunistul Ilarie Chendi*”, autor: Doru Sinaci.

Maior, pe motiv că ar produce „*agitațiuni politice*”. Până la urmă, Ilarie Chendi și ceilalți studenți din conducerea societății reușesc să determine autoritățile din capitala Ungariei să renunțe la măsura suspendării acesteia². Cu barbișonul lui, tip Mefisto³, Ilarie Chendi era nelipsit de la întâlnirile studenților români din Budapesta, localul lui preferat fiind cafeneaua Mitsek. Prin urmare, atunci când se pune problema întăririi echipei de la *Tribuna Poporului* în anul 1898, prim-redactorul Ion Russu-Șirianu nu ezită să-l aducă în redacție pe tânărul Ilarie Chendi, deja cunoscut tuturor prin atitudinea sa românească, prin cultura vastă asimilată la Universitatea din Budapesta și, mai ales, prin sprinteneala condeiului. Nu stă prea mult la Arad, deoarece în toamna aceluiași an trece în România „*prin vama cucului*”, cum însuși mărturisește într-un articol publicat imediat după acest eveniment⁴. Este angajat imediat de către Ioan Bianu ca ajutor de bibliotecar la Biblioteca Academiei Române, pe postul lăsat vacant de Septimiu Sever Secula, semn că lucrurile fuseseră stabilite încă înainte de plecarea lui Ilarie Chendi la București. Stă mărturie în acest sens scrisoarea lui Vasile Mangra către Ioan Bianu din 7/19 septembrie 1898: „*Prea stimate domnule, vă rog pentru un tânăr inteligent, vicar, foarte deligent și cu frumoase cunoștințe, ca să-i faceți undeva loc, și dacă s-ar putea chiar la Academie, căci sunt sigur vei avea plăcere și bucurie de la dânsul. Tânărul acesta este Ilarie Chendi, care nu de voie, că așa zicând gonit de soarte s-a îndepărtat de la noi*”⁵. Precum se vede, Ilarie Chendi pleca la București cu recomandări deosebite din partea lui Vasile Mangra și cu asigurarea că trecerea Carpaților nu va însemna nicidecum o detașare de gruparea tribuniștilor arădeni. De fapt, într-o scrisoare din iunie 1902, pe care i-o trimite de la București lui Vasile Mangra, pentru a-l felicita pe acesta din urmă pentru alegerea sa în demnitatea de Episcop al Aradului, Ilarie Chendi mărturisește că „*nu mi-a fost dat de soarte și de oameni să pot rămânea în cariera pe care o pregătisem, căci în cazul acela – poate – astăzi ți-aș fi mai aproape și chiar unul dintre brațele de care ai lipsă. Nimeni, ah, nu regretă mai mult*

² Ilarie Chendi a fost ales la 14 octombrie 1894 cu unanimitate de voturi președintele comisiei literare a societății Petru Maior, iar din anul următor a fost ales și vicepreședinte în comitetul de conducere a acesteia. (Mircea Popa, *Ilarie Chendi*, București, Editura Minerva, 1973, pp. 27-29).

³ Asemănarea îi aparține lui Alexandru Ciura, în „Ilarie Chendi și Șt. O. Iosif. Câteva amintiri”, în *Gând românesc* (Cluj), anul II, 1934, nr. 2, p. 198, vezi și Mircea Popa, *op. cit.*, p. 33.

⁴ „Prin vama cucului”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul II, nr. 177, 20 noiembrie / 2 octombrie 1898, p. 866.

⁵ Vasile Mangra, *Correspondență*, volumul I, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007, p. 74.

ca mine, că nu pot fi de mai mult folos la locul pentru care aveam vocațiune...”⁶ Evident, Ilarie Chendi se referă la calitatea de ziarist la „Tribuna Poporului”. Cât despre faptul că pornea prin vama cucului „gonit de soarte”, acest lucru trebuie înțeles și ca o iminentă apropiere a sorocului când junele Ilarie Chendi urma să îmbrace uniforma Împăratului și să se prezinte la oaste, lucru care îl indispunea profund.

La București, Ilarie Chendi se impune printr-o activitate neobosită și competentă de critic literar, Nicolae Manolescu caracterizându-l ca fiind „întâiul nostru critic profesionist, în sensul modern, la care o temeinică formație filologică se unește cu vocația publicistică”⁷. Dincolo de activitatea desfășurată la Biblioteca Academiei Române, care l-a consacrat pe tărâmul criticii literare, Ilarie Chendi nu își trădează nici prima lui dragoste, cea de ziarist, fiind unul dintre cei mai harnici corespondenți din redacția *Tribunei* arădene. Scrie și pentru foiletoanele literare ale gazetei, dar nu evită nici subiectele politice, devenind destul de repede unul dintre cei mai redevabili polemisti din acea vreme. Astfel, Gala Galaction era de părere că Ilarie Chendi se găsea în prim-planul politicii românilor din Monarhia Habsburgică: „Știm din afirmări serioase că acest om slăbănog, cu ochii roșii și cu cioc, ajunsese să răsucescă și să depene, cu mâinile lui abile, toate firele politice naționaliste din Ardeal”⁸. Firește, Gala Galaction face referire la perioada de maximă influență politică a „tinerilor oțeliți” din redacția *Tribunei* arădene unde, alături de Octavian Goga și de Ilarie Chendi, colaborau majoritatea scriitorilor români din toate colțurile spațiului național⁹.

Aflat în auto-exil la București, deoarece autoritățile de la Budapesta nu-i mai permiteau accesul pe teritoriul Monarhiei, Ilarie Chendi constată și resimte existența unui „curent antitransilvănean” în presa bucureșteană și, mai ales, în rândul scriitorilor din București. Astfel, în anul 1903, după ce

⁶ *Ibidem*, p. 216.

⁷ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, pp. 474-477.

⁸ Gala Galaction, „Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l”, în *Hiena* (București), anul IX, 1920, nr. 12-13; vezi și Mircea Popa, *op.cit.*, p. 287.

⁹ Este vorba despre anii 1910-1912, când la vârful Partidului Național Român se înfruntau două curente: pe de o parte *tinerii oțeliți* grupați în jurul ziarului *Tribuna*, la care se adăugau și vechii tribuniști, în frunte cu Roman Ciorogariu, Nicolae Oncu, Eugen Brote, Sever Bocu etc. și, de cealaltă parte, „*oficioși*” din fruntea Partidului Național Român, președintele Gheorghe Pop de Băsești, deputații Ștefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod etc., grupați în jurul ziarului *Românul*, condus de către Vasile Goldiș. Vezi: Doru Sinaci, *Discursul politic în perioada tribunismului arădean*, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2014.

Academia Română premiază romanul *Din bătrâni* al lui Ioan Slavici, în defavoarea romanului *În război* al lui Duiliu Zamfirescu, autorul ciclului Comăneștenilor răbufnește într-o scrisoare pe care i-o trimite lui Titu Maiorescu: „*Lucrarea lui Slavici e atât de nevrednică, încât eu consider hotărârea Academiei ca o insultă. Gașca transilvăneană trebuie spartă cu orice preț*”¹⁰. Mai mult, într-un articol pe care-l publică despre scriitorii transilvăneni și despre aportul acestora la dezvoltarea literaturii române, Duiliu Zamfirescu scrie negru pe alb: „*Acum vreo trei ani am publicat un articol asupra limbei literare, în care, între altele, vorbeam despre înrâurirea dialectală a scriitorilor transilvăneni și afirmam că d-l Slavici scrie o limbă românească pocită, iar că țărani din creațiunile sale sunt niște biete ființe anemice, neadevărate și nereale, în contra cărora se revoltă simțământul estetic și patriotic*”¹¹. Cuvinte prea grele, aruncate tocmai împotriva lui Ioan Slavici, cel care organizează alături de Mihai Eminescu primul congres al tinerilor intelectuali din toate provinciile locuite de români la Putna, în anul 1871, după care înființează în anul 1884 ziarul *Tribuna* la Sibiu, având ca țintă precisă impunerea limbii literare printre românii din Monarhia Habsburgică.

De cealaltă parte nici Ilarie Chendi nu se lasă mai prejos și, făcând o analiză a trilogiei *Apus de soare*, conchide: „*Drama lui Delavrancea este înaintea de toate greșită prin însăși concepțiunea ei. Ștefan cel Mare trăiește în tradiție și în credințele noastre ca un cuceritor și făcător de bine. În literatură el este potrivit mai mult pentru opere fastuoase, pentru poeme sau balade, cari să-i preamărească bravurile și să-i plângă căderile. Un erou tragic însă n-a fost fericitul Ștefan. Moartea lui a urmat fără nicio vină, fără nicio catastrofă suflătoare, o moarte firească de om bătrân cu datoria împlinită, dar din moartea aceasta, întru nimic tragică, dl. Delavrancea și-a creat drama sa. Patru acte în șir moare bietul viteaz. Patru acte de-a rândul suferă de ranele ce se deschid, tot mai dureroase, la picioare. Niciun conflict, nicio pasiune mare, doborâtoare, în sufletul acestui bolnav...*”¹².

Prin seria de articole publicate, în foileton, sub numele de *Curentul antitransilvănean*¹³, Ilarie Chendi răspunde tuturor atacurilor venite din

¹⁰ Emanoil Bucuța, *Titu Maiorescu și Duiliu Zamfirescu în scrisori, (1884-1913)*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, 1937, p. 271.

¹¹ „Literatura românească și scriitorii transilvăneni”, în *Revista idealistă* (București), nr. 7, 1 septembrie 1903.

¹² Nicolae Manolescu, *op. cit.*, p. 476.

¹³ Ilarie Chendi, *Scrieri II*, București, Editura Minerva, 1989, pp. 169-187. Articolul „Curentul antitransilvănean” a apărut în *Tribuna Poporului* (Arad), anul IV, numerele 42,

partea unor scriitori din Regat, printre care Duiliu Zamfirescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu sau Alexandru Macedonski, împotriva intelectualilor transilvăneni stabiliți la București. Dacă despre Duiliu Zamfirescu am vorbit în rândurile de mai sus, este cazul să redăm și un fragment dintr-un articol al lui Alexandru Macedonski, publicat în ziarul *Românul* din data de 26 septembrie 1903, în care autorul *Rondelurilor* afirmă că transilvănenii ar fi „monopolizat prin josnicie pe oamenii de stat români, că s-au introdus sterpi și ignoranți în literatură, că, în sfârșit, corup și distrug ca o substanță corosivă aurul sufletesc și că ajunși, din venetici și servi, a se vedea covârșiți de onoruri și îmbuibați din snaga noastră, bat insolenți din picior, sau ridicoli se sumeșesc cu aere de clovni”.

În studiul său despre *Curentul antitransilvănean (I)*¹⁴, Ilarie Chendi pornește de la cristalizarea conștiinței naționale la popoarele europene în secolul al XIX-lea: „Conștiința unității de rasă este una dintre cele mai mărețe cuceriri a popoarelor în veacul al XIX-lea. Ea s-a deșteptat în chiar toiul mișcărilor revoluționare din zorile acestui veac. Când Napoleon dăruia granițele dintre singuratecele țări și liniile de demarcațiune dintre popoare; când deosebirile de rasă erau amenințate a fi șterse de principiul cosmopolitismului napoleonist, conștiința individualității etnice s-a ridicat ca o reacțiune firească și a izbutit în sfârșit a triumfa asupra principiului distrugător”¹⁵. Prefațând conținutul celui de-al doilea articol – în care se referă la patriotismul local ca la unul dintre cele mai mari pericole ce stau în fața dezvoltării conștiinței naționale – Ilarie Chendi dă exemplul istoricului german Treitscke, care nu reușise să-l înduplece pe tatăl său, saxonul Treitscke senior, despre utilitatea și necesitatea unificării Germaniei: „Tatăl său, bătrânul Treitscke, era funcționar de stat în Saxonia și din motive de patriotism local era mare adversar al ideii de contopire a provinciilor germane într-un singur stat. Iar când fiul Treitscke a scris celebra sa istorie, în care face apel la toate țările germane de a se uni sub sceptrul Prusiei, bătrânul a izbucnit în plâns și a voit să izgonească pe fiul său din casă, ca pe un rătăcit, care nu ține la patria sa...”¹⁶. Însă, făcând o paralelă între germanul prusian și germanul austriac, Ilarie Chendi evidențiază cele două mijloace de expresie ale unității germane: unitatea culturală și unitatea politică, pangermanismul. Ajungând la „*rasa latină*”, Chendi apreciază că

44, 45, 46, 49, 50 și 51, între 2 și 15 martie 1900, cu trei asteriscuri așezate în piramidă drept semnătură, cunoscut asteronim al lui Ilarie Chendi.

¹⁴ Primul articol din cele șase ce compun prezentul studiu este publicat în *Tribuna Poporului* (Arad), anul IV, nr. 42, 2 martie 1900, p. 1.

¹⁵ Ilarie Chendi, *op. cit.*, p. 169.

¹⁶ *Ibidem*.

inclusiv unitatea culturală este un ideal prea îndepărtat: „...toată conștiința unității de rasă la popoarele latine se reduce la marginile strict internaționale, sau cel mult la câteva manifestațiuni platonice pe la diferite congrese, în cari din când în când se mai accentuează ușor de tot ideea unității rasei latine”¹⁷.

Deosebit de interesantă este opinia sa referitoare la conștiința unității naționale a românilor și la dezvoltarea în timp a acestei idei. Dar, ca să nu existe nici un dubiu, localizează apariția ideii de conștiință națională exclusiv în Transilvania: „*La poporul nostru românesc, conștiința unității naționale a fost deșteptată de învățații transilvăneni Șincai și Maior. După ei a dus ideea marele apostol George Lazăr și a sădit-o în pământul fertil al României*”. Dacă, asemenea tribunștilor, Ilarie Chendi susținea ideea că soarele tuturor românilor doar la București răsare, le recomandă „*regășenilor*” să nu uite că soarele Apusului este mult mai puternic decât soarele Fanarului și că Ardealul a adus, prin Viena, Berlin și Budapesta, lumina și pe malurile Dâmboviței. Mai departe, Ilarie Chendi urmărește parcursul în timp a ideii de unitate națională: unirea politică a principatelor române din anul 1859, înființarea Academiei Române la 1867, iar spre sfârșitul veacului, apariția Ligii culturale pentru unirea tuturor românilor. Și cu asta, unitatea națională și culturală pare pusă la locul ei, ajungând chiar „*la un grad nemaiațins în istoria poporului român atât de bogat în lupte fratricide*”¹⁸. Cât despre ideea unității politice, Ilarie Chendi este cât se poate de ferm: „*Ideea unității politice adevărat că n-a găsit intrare în conștiința noastră. Așa-zisul „daco-românism” este lansat de adversarii noștri din cauze bine cunoscute. Nici cei mai temerari politicieni sau istorici români de astăzi nu-l susțin sau îl socotesc cel puțin ca intempestiv. Motivele rezidă în convingerea generală că pentru a crea un stat unitar român suntem un popor prea mic, iar pe de altă parte, unitatea politică nu este nicidecât o necesitate imperativă pentru a ne putea dezvolta în direcție culturală și națională, adică în cele două direcții cari condiționează viitorul unui neam. În marginile teritoriale de astăzi și în raporturile de reciprocitate la cari au ajuns toate fracțiunile poporului nostru, acea dezvoltare poate să se efectueze în mod unitar, renunțând chiar cu desăvârșire la ideea unității politice*”¹⁹. Negru pe alb!

În cel de-al doilea articol din seria *Curentului antitransilvănean*, Ilarie Chendi se referă la „*cari anume pericole pot să amenințe cu*

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 171.

¹⁹ *Ibidem*.

întunecare acea conștiință, care trebuie să fie temelie viitorului nostru?”²⁰. Imediat, în rândurile următoare, Chendi dă și explicația: „Întâiul pericol există inerent firii noastre. E o însușire proprie românului de pretutindeni, un defect ce se numește «patriotism local», o tendință inconștientă spre diminuarea unității, spre secesiune”²¹. Un alt pericol la adresa unității noastre naționale îl reprezintă – în opinia lui Ilarie Chendi – „elementele streine cu cari trăim împreună”²². Însă, ardeleanul Ilarie Chendi nu se referă neapărat la maghiari, despre care „știm că avem de-a face cu un adversar fățiș, declarat, cu un adversar istoric”²³ și împotriva cărora știm cum să luptăm. „Din nefericire însă o droaie de alte elemente streine mai amenință tendințele noastre de unitate națională și culturală... Tactica acestor elemente streine – cari nouă, românilor de aici, ne sunt cunoscute mai mult din scrierile lui Eminescu – se observă consecvent. De câte ori un curent puternic și ideal ne unește pe toți românii la un loc, ele tac pitulate sau cel mult simulează o afecțiune, pentru a nu fi notă discordantă. Așa au făcut în timpul ultimelor noastre mișcări naționale. Când însă ne găsim în o epocă de puțină coeziune, elementele streine ies la iveală, se pornesc pe pescuite, încearcă muncă de șobolani, o subminare a bunei înțelegeri între noi. Străinii ațâță pasiunile, asmuță pe unii împotriva altora, îndepărtează pe români de la îndatoririle lor naționale și tind a perverti cele mai elementare principii de cari se leagă viitorul nostru comun.”

Un alt pericol îl reprezintă cosmopolitismul, produs de aceiași „străini”: „Străinii au produs prin ziaristică și prin literatură un curent de veleități internaționale în România. Dată fiind libertatea presei pe de-o parte, nemulțumirile agrare pe de alta, acest curent va continua a rămâne un pericol capital pentru interesele românismului, dacă străinii nu vor fi puși de timpuriu la carantină”²⁴.

În fine, un ultim pericol vine tocmai din partea conducătorilor politici: „Și va mai fi amenințată conștiința unității noastre totdeauna atunci când conducerea poporului, la noi, în regat, sau în oricare altă parte, va fi pusă în mâini nechemate. Când se întâmplă – și cărui popor nu i se întâmplă? – ca neputincioși, speculanți sau șarlatani să pună mâna pe cârma politică și națională; când conducerea culturală încapă pe mâinile unor obscuranți și agramați, evident că nimeni din acest soi de diriguitori ai

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, p. 172.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, p. 173.

destinelor unui popor nu se va putea avânta până la adevărata concepțiune a ideii unității de rasă.”

Abia începând cu cel de-al treilea articol Ilarie Chendi abordează, fățiș, tema curentului atitransilvănean, pornind de la convingerea că românii ardeleni sunt singurii vinovați de această stare de lucruri: „*Cauza acestui curent suntem în primul rând noi înșine...Îndată ce luptele noastre au apucat-o spre declin – și încă fără a fi ajuns la vreo izbândă potrivită – adversarii noștri s-au ridicat puhoi și și-au început acțiunea*”²⁵. Ilarie Chendi scoate în evidență practica conservatorilor de la putere, care îi consideră pe românii din Transilvania ca fiind străini din punct de vedere legal în România, dacă nu s-au naturalizat: „*Aceia deci cari din motive încă puțin clare forțează să stabilească cetățenia juridică drept condiție pentru românii din orice provincie, pentru ca să poată beneficia de drepturile ce le acordă simpla calitate etnică, lucrează în direcție străină și de concepția istorică a românismului, și de „constituția României”, dar mai ales împotriva ideii unității noastre naționale și culturale. E trist când, în loc de a se dărâma barierele dintre român și român, ele se înmulțesc.*”²⁶

Cel de-al patrulea articol din seria curentului antitransilvănean este dedicat presei. Chendi sesizează faptul că acest curent antitransilvănean „*a luat proporții mari după ce s-a înființat ziarul «România jună» la București*”²⁷, ziar la care sunt angajați și câțiva transilvăneni în conducerea acestuia și care se ghidează după următoarele „*principii esențiale: naționalismul, dinasticismul, susținerea și apărarea credinței și a armatei naționale.*” De cealaltă parte a baricadei se găsesc ziarele „*blestemătorilor neamului*”, pe care Ilarie Chendi le asociază cu numele patronilor acestora: „*directorul «Adevărului» se numește Rubinstein, al «Epocii», Pisanis, al «Dreptății», Ranetti, al ziarului francez «La Roumanie», Papamihalopulos, iar al «Antisemitului», Gongopulos*”²⁸. Mai ales din acesta din urmă, Chendi citează copios: „*Aici (în România n.n.) au găsit niște frați buni, cari nu i-au întrebat nici ce au făcut, nici de ce au venit; le-au dat casă și masă, subvenții și slujbe grase. Luați corpul didactic, Academia, bibliotecile, ministerele și veți vedea că sunt literalmente împănate cu transilvăneni... Când s-au văzut atât de bine primiți, când și-au văzut traiul asigurat, au crezut că aveau un drept necontestat la aceasta și în loc să ne arate recunoștință pentru frățeștile noastre binefaceri, s-au socotit datori să ne considere ca pe niște vaci de muls...Deși de același sânge, de același neam*

²⁵ *Ibidem*, p. 174.

²⁶ *Ibidem*, p. 176.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*, p. 178.

cu noi, românul din Ardeal are altă structură sufletească decât a celui de aici. Pe când românul de aici e bun, milos, iertător și primitor – românul din Transilvania, «mocanul» cum îi zice săteanul, e rău, plin de fiere, egoist, vindicativ, rău și trufaș...” Sunt – trebuie să recunoaștem – cuvinte grele, scrise cu patimă, ceea ce îl determină pe Ilarie Chendi să reacționeze: „Streini vor fi ei, falși morali încă pot fi, răi și fără nici un respect pentru neamul românesc sunt fără îndoială. Dar cum se face de sunt un cor întreg ? Cum de nu sare nici unul din celelalte ziare – căci, slavă Domnului, mai sunt și ziare serioase în București – pentru a combate acest strident cor de brotaci veninoși ?... E clar că curentul vrășmaș ideii de unitate este în plină dezvoltare, că în fruntea lui merg străinii și că nu întâmpină rezistența necesară”.

Culmea curentul antitransilvănean se manifestă – este de părere Ilarie Chendi în cel de-al cincilea articol din acest studiu – chiar printre „părinții patriei”, adică în Parlamentul de la București, care respinsese de curând o inițiativă legislativă ce facilita acordarea cetățeniei pentru românii din Transilvania. Mai departe, Ilarie Chendi citează, în acest sens, „argumentația” acestei respingeri – cu 46 la 36 de voturi – din Monitorul oficial, interpelarea cu pricina aparținându-i deputatului Nicolae Nicorescu: „D-lor deputați! De câte ori este vorba de recunoașterea naționalității românilor născuți în țări străine, ne gândim în primul rând la românii din Transilvania, pentru că de acolo și vin cei mai mulți. Or, d-lor, cunoașteți ce gravă și ce temeinică obiecțiune se poate ridica contra acestei mari năvăliri de transilvăneni în țară la noi. Migrația aceasta continuă, mereu crescând, poate deveni vătămătoare intereselor naționale ale neamului nostru...”²⁹

Un alt vorbitor pe „argumentația” căruia s-a respins înlesnirea acordării cetățeniei pentru românii din Ardeal a fost deputatul Constantin Popovici, pe care Ilarie Chendi îl citează în continuare: „D-lor deputați, este netăgăduit că poporul român este cel mai ospitalier din toate popoarele din lume. Ospitalitatea a ajuns așa departe la noi, încât a devenit un pericol pentru țara românească...”³⁰. În finalul articolului, Ilarie Chendi constată cu tristețe că doar un singur ziar din București a sărit în apărarea românilor transilvăneni, „Apărarea națională”.

Ultimul articol este rezervat concluziilor: „Dar totuși e necesar ca să mai spunem câteva vorbe acelor cari conduc curentul, și pe urmă să tragem câteva concluzii practice pentru noi – căci în orice rău zace și o

²⁹ *Ibidem*, p. 179.

³⁰ *Ibidem*, p. 180.

învățătură”³¹. Cele „câteva vorbe” sunt repartizate de către aprigul Ilarie Chendi, cât se poate de judicios, celor două categorii de antitransilvăneni: „streinii” și „românii lipsiți de avânt național”. Dar, să le luăm pe rând.

„Cei mai înverșunați sunt streinii, cari văd în transilvăneni o forță puternică a românismului și, în consecință, tind la slăbirea acestor forțe. Pentru ca acești streini să vadă cari sunt legăturile noastre cu frații din România – îi poftim să deschidă istoria neamului nostru. Să se oprească apoi la pagina pe care este scris numele lui George Lazăr. Aici străinii vor vedea că rolul lor în România a încetat atunci când George Lazăr a învins asupra dascălului grec Veniamin de la Schitu-Măgureanu. Duhul deznaționalizării atunci a fost izgonit și el nu va mai reînvia, oricât s-ar sforța rămășițele lui Veniamin... Și invităm mai departe pe nepoții lui Veniamin, cari astăzi, grație libertăților din țară, au voie să scrie injurii la adresa noastră – să citească cel puțin scrisoarea lui Eliade Rădulescu către românii din Brussa, și vor vedea clar ce deosebire este între noi și d-alde Papamihalopulos; vor vedea – desigur nu fără scrâșnirea dinților – că puternice și indisolubile sunt legăturile între noi și frații noștri mai mari – chiar și fără a mai lua de bază legătura elementară de sânge, care ea singură ar trebui să fie suficientă pentru a curma o dată pentru totdeauna păcătoasele agresiuni ale străinilor. Atât pentru străini.”³²

Vorbind despre „românii lipsiți de avânt național”, Ilarie Chendi este cât se poate de optimist: „nu ne vine a crede că cei ce acum câțiva ani ne strigau «Osana!» pe străzile Bucureștiului să rostească acum cu deplină conștiință și convingere: «Răstigniți-i!»”. Însă, atunci când vine vorba despre chestiunea națională și culturală, Ilarie Chendi devine intransigent și răspicat: „chestiunea națională și culturală este a românilor de pretutindeni. Noi nu ne amestecăm în politica fraților din regat, precum nici ei n-au ce căuta într-a noastră, decât cel mult prin sfaturi binevoitoare, atunci când le cerem. Dar, când e vorba de lucruri comune, de naționalism și cultură, aici fiecare își are drepturi și îndatoriri egale. Și, prin urmare, ne zace în drept a cere încetarea unei politici nenaționale a fraților noștri, care se manifestă în curentul antitransilvănean, curent care ne zguduie adânc situația de aici. Acesta e răspunsul nostru în principiu.”³³ Totuși, având în vedere că puterea politică de la București era deținută în acel moment de conservatori, tribunistul Ilarie Chendi nu-și poate stăpâni pana și încheie: „Iar pe de altă parte și acest curent va înceta, căci sângele apă nu se face,

³¹ *Ibidem*, p. 182.

³² *Ibidem*, pp. 182-183.

³³ *Ibidem*, p. 184.

și în România opinia publică și fruntașii conducători se schimbă, din norocire, destul de iute”³⁴.

BIBLIOGRAFIE

„Curentul antitransilvănean”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul IV, numerele 42, 44, 45, 46, 49, 50 și 51, între 2 și 15 martie 1900.

„Literatura românească și scriitorii transilvăneni”, în *Revista idealistă* (București), nr. 7, 1 septembrie 1903.

„Prin vama cucului”, în *Tribuna Poporului* (Arad), anul II, nr. 177, 20 noiembrie / 2 octombrie 1898, p. 866.

Bucuța, Emanoil, *Titu Maiorescu și Duiliu Zamfirescu în scrisori (1884-1913)*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, 1937.

Chendi, Ilarie, *Scrieri II*, București, Editura Minerva, 1989.

Ciura, Alexandru, „Ilie Chendi și Șt. O. Iosif. Câteva amintiri”, în *Gând românesc* (Cluj), anul II, 1934, nr. 2.

Galaction, Gala, „Fericească-l scriitorii, toată lumea recunoască-l”, în *Hiena* (București), anul IX, 1920, nr. 12-13.

Mangra, Vasile, *Corespondență*, volumul I, ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2007.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Pitești, Editura Paralela 45, 2008, pp. 474-477.

Popa, Mircea, *Ilie Chendi*, București, Editura Minerva, 1973.

Sinaci, Doru, *Discursul politic în perioada tribunismului arădean*, Arad, Editura „Vasile Goldiș” University Press, 2014.

³⁴ *Ibidem*, p. 187.

**Sigiliul Societății de Lectură de la
Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad**

**The Seal of the Reading Society from the Romanian
Orthodox Pedagogical-Theological Institute of Arad**

*Dr. Augustin MUREȘAN
Complexul Muzeal Arad
Dr. Maria Alexandra PANTEA
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad*

Abstract

The authors present new information about the seal of the Reading Society from the Orthodox Pedagogical-Theological Institute of Arad. The seal was identified on the title page of a book written by the great historian Nicolae Iorga. This seal is round (38 mm) printed in black ink on the title page. In the sigils' field were depicted a cross and an open book, crossed. In the exergue, between two linear circles, was written the legend, which defines the owner of the seal, the membership, the religious doctrine, the confession and the name of the locality where this reading society carried out its activity.

Keywords: *seal, society, institute, historian, Romanians*

Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român s-a înființat în anul 1876 ca urmare a fuziunii dintre Institutul Pedagogic și Institutul Teologic Ortodox Român din Arad¹. Noua instituție înființată în 1876 prin unirea celor două școli arădene s-a definit și prin faptul că a avut un singur director și un singur corp profesoral.

În cadrul Institutului Teologic Ortodox Român și-a desfășurat activitatea și Societatea de lectură a teologilor români din Arad, constituită în 26 octombrie 1867². Noua societate avea ca scop formarea unei elite din rândul teologilor: „prin citirea foilor periodice și a opurilor științifice, apoi

¹ Teodor Botiș, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 85; Anton Ilica, *Școala Normală din Arad. Evoluția Școlii Normale din Arad de la 1920 până în prezent*, Arad, Editura Multimedia, 1998, p. 14; vezi și Doru Bogdan, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale 1812 – 200 de ani – 2012*, Arad, Editura Nigredo, 2012, p. 403 și urm.

² Teodor Botiș, *op. cit.*, p. 613.

prin comunicarea ideilor și prin ocupațiuni de diligență să se adauge cât mai mult la erudițiunea tinerimei clericale”³.

Ca urmare a fuziunii dintre Institutul Teologic și Preparandie, în societate au fost acceptați și preparanzi, iar aceasta avea titulatura: „Societatea de lectură a tinerimii dela Institutul Pedagogic-Teologic roman gr. ort. din Arad”. În 1880, i s-au schimbat și statutele. După ridicarea clădirii Institutului Teologic, societatea a activat în această clădire și avea „un cabinet de lectură și o bibliotecă”⁴.

Societatea a întrebuințat un sigiliu. El a fost identificat recent, fiind imprimat pe cartea purtând titlul *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*⁵, publicată de Nicolae Iorga la București în 1906. După cum se știe, marele istoric a efectuat în 1906 o călătorie în Banat și Ardeal, ocazie cu care a ajuns și la Arad.

Impresionat de cele văzute, a publicat însemnările despre această vizită în cunoscuta-i lucrare *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească la 1906*, lucrare extrem de importantă în ceea ce privește efortul său de a înfățișa starea națiunii române în integralitatea spațiului său etnic, făcând abstracție de granițele vremelnice impuse. Istoricul călătorește la Arad cu trenul, venind dinspre Beiuș și apreciază lupta politică și culturală a românilor din Arad, afirmând: „suntem pe un teren solid al luptelor pentru afirmarea naționalității noastre”⁶. Interesant este primul său contact cu orașul de pe Mureș: „Lunga stradă care începe de la gară e cu desăvârșire măreață, vrednică de orice capitală modernă, asemenea cu o bucată din Ringul vienez. Două alei despărțite printr-un spațiu lat poartă numai clădiri de mâna întâi, între care statul a sămănat palate impunătoare; văd și o biserică a cărei fațadă e ocupată de stâlpi uriași. Astfel se ajunge într-o piață, și de aici orașul se răsfrî în strădițe modeste, dar foarte curate. Una cuprinde o bisericuță românească, veche, joasă și cu turnulețul de lemn. Lângă dânsa intru în otelul Vass, unde mi se spune că se adună românii, dar aflu deocamdată numai tipuri de cetitori de provincie ai foilor ungurești. A doua zi, înțeleg în sfârșit ce e acest măreț Arad. Strada pe care am venit de la gară e «bulevardul», care cuprinde Primăria, biserica romano-catolică,

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 620.

⁵ Nicolae Iorga, *Scrisori și inscripții ardelene, vol. II: Inscriptii și însemnări*, București, Atelierele Grafice Socec & Comp. Societate anonimă, 1906. Această carte având imprimat în tuș negru sigiliul Societății de lectură de la Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad se află în colecția Bibliotecii Arhiepiscopiei Aradului, nr. inv. 4677.

⁶ Nicolae Iorga, *Pagini alese din însemnări de călătorie prin Ardeal și Banat*, vol. II, București, Editura Minerva, 1977, p. 110.

cele mai mari oteluri și câteva însemnate clădiri de negoț. Ziua, el se arată ceva mai puțin strălucitor, dar impune totuși foarte mult, atât prin frumuseța zidurilor, cât și, mai cu samă, prin lărgimea lui deosebită. Cei care au pus la cale și au supravegheat alcătuirea acestei mari artere de viață au fost fără îndoială niște oameni cumiți. Dar măreția se mântuie aici: abia se mai desfac din «bulevard» câteva străzi cu case înalte, nouă, ținute foarte curat. Încolo se înfundă numai vechile uliți smerite ale târgușorului murășean de odinioară. Apoi, în fund, prăvălioare mărunte duc până la podul cel lung, de lemn înnegrit, care se desfășoară bătrânește deasupra Murășului. Așa fiind, Aradul samănă cu un mahalagiu curățel, care și-a pus pe cap șapca de mare ținută a unui general”⁷.

Descrierea lui Iorga pare un pic prea exigentă, mai ales atunci când se referă la „mahalalele” Aradului. Totuși, nu trebuie să uităm că marele nostru istoric este la fel de exigent și atunci când scrie despre Oradea sau despre Timișoara, iar – prin comparație – Aradul i se pare cu mult înaintea celor două orașe vecine. Atât din punct de vedere edilitar, cât mai ales în ceea ce privește prezența românilor în viața publică: „Românii sunt foarte tari în Arad, unde au un episcop ortodox, pe smeritul călugăr Ignatie Papp, un seminarium bun, o excelentă preparandie, revista *Biserica și Școala* și foaia politică *Tribuna*. Ei sunt bine reprezentați în adunarea comitatului, unde se vorbește slobod românește, și tocmai zilele acestea ai noștri au spus adevăruri crude partidelor ungurești care se luptă și aici aprig în jurul programului desfășurat de coaliție”⁸.

Este posibil ca acesta să fi donat cartea sa *Scrisori și inscripții ardeleni și maramureșene* Societății de lectură de la Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad cu ocazia călătoriei din 1906 sau ulterior (poate că a trimis-o prin poștă sau pe o persoană). În stadiul actual al cercetării, nu am găsit informații referitoare la modalitatea prin care cartea a ajuns în biblioteca societății.

Apoi, cineva din conducerea Societății de lectură de la Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad care avea acest drept, știind valoarea cărții, a pus sigiliul pe foaia de titlu (Fig. 1). Existența sigiliului pe această carte⁹ ne arată că acest exemplar se afla în posesia acestei Societăți de lectură. La începutul secolului, prin statute adoptate în anul școlar 1900-1901, se prevedea ca societatea să fie condusă de profesorul de limba

⁷ *Ibidem*, p. 111.

⁸ *Ibidem*, p. 110.

⁹ Aplicarea unui sigiliu pe o carte nu este un caz singular, vezi, de exemplu Dan Bădără, „O carte cu pecetea lui Constantin Brâncoveanu în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București”, în *Revista de Istorie*, tom. 42, nr. 5, 1989, pp. 509-511.

română. Amintim că în această perioadă limba română era predată de profesorul Sever Secula, care s-a și ocupat de societate.

În rândurile de mai jos, prezentăm acest interesant sigiliu.

Sigiliu rotund (~ 38 mm) al Societății de lectură de la Institutul Pedagogic-Teologic din Arad este imprimat în tuș negru pe foaia de titlu al cărții mai sus menționate, al cărei autor este Nicolae Iorga.

În câmpul sigilar (Fig. 2), s-au reprezentat o cruce¹⁰ și o carte deschisă¹¹, încrucișate. În exergă, între două cercuri liniare s-a scris legenda: SOCIETATEA DE LECTURĂ DE LA INSTITUTUL PED[AGOGIC].-TEOLOGIC ORT[ODOX]. ROM[ÂN]. din ARAD. Legenda acestui sigiliu nu conține *apelativul sigilar* (SIGILIUL), dar include *posesorul* (SOCIETATEA DE LECTURĂ), *apartenența* (INSTITUTUL PEDAGOGIC), *doctrina religioasă* (TEOLOGIC), *confesionalitatea* (ORTODOX-ROMÂN) și *denumirea localității* (ARAD) în care această societate de lectură își desfășura activitatea. Sigiliul nu este datat. Cercetarea documentelor păstrate pe care s-a conservat acest sigiliu ar putea facilita datarea lui aproximativă sau stabilirea perioadei de folosire.

Imprimarea sigiliului în tuș pe această carte dovedește faptul că el a fost întrebuințat și pentru validarea actelor emise de către această societate culturală. Folosirea sigiliilor de instituții culturale a fost determinată de etapa în care acestea au funcționat și de rolul avut în contextul existenței lor. Aceste societăți au inclus în sigiliile lor simboluri caracteristice activității

¹⁰ Crucea = simbolizează axa lumii și punctul de intersecție dintre figurile geometrice fundamentale reprezentate de cerc (Cerul) și pătrat (Pământul). Crucea cu o singură bară orizontală este crucea Evangheliei. Cele patru brațe ale ei simbolizează cele patru elemente; omenirea toată, chemată la Hristos din cele patru zări; virtuțile sufletului omenesc. Piciorul crucii, înfipt în pământ, reprezintă credința așezată pe temeiuri adânci, iar brațul superior al crucii arată nădejdea ce urcă spre cer; lărgimea crucii este iubirea care îi cuprinde până și pe dușmani, iar lungimea este perseverența până la capăt (Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 302). Crucea are și un simbolism spațial, deoarece brațele corespund celor patru puncte cardinale. Provine din cuvântul latinesc *cruce* (*m*), „caznă” (Matilde Battistini, *Simboluri și alegorii*, București, Editura Monitorul Oficial, 2008, p. 144).

¹¹ Cartea = simbol al științei, al cunoașterii, al universului, mediator al transcendentului. Conștiința mitică îi atribuie o origine divină. Deschiderea, parcurgerea sau închiderea unei cărți au sensuri filozofico-simbolice, legate de cunoaștere, de creație și de starea materiei. Cartea închisă semnifică materia virgină. Cartea deschisă este materia fecundată de spirit, lumea în întreaga ei varietate de forme și culori. Prețuirea de care s-a bucurat cartea la români este reflectată în zicala populară: *Ai carte, ai parte* (Ivan Evseev, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Vox, 2007, p. 69. Pentru alte detalii privind simbolul cărții, vezi Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *op. cit.*, pp. 191-192).

lor¹². Astfel s-a procedat și în cazul sigiliului Societății de lectură de la Institutul Pedagogic-Teologic Ortodox Român din Arad.

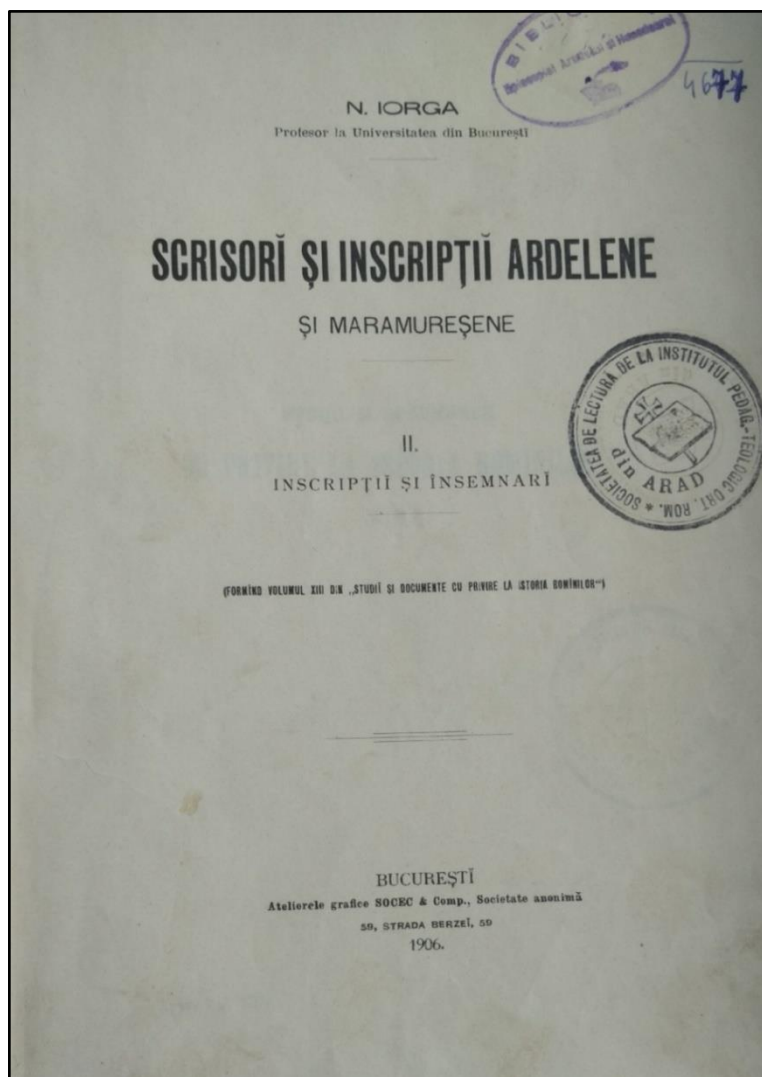


Fig. 1

¹² Cf. Maria Dogaru, *Sigiliile, mărturii ale trecutului istoric, album sigilografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 172.



Fig. 2

BIBLIOGRAFIE

Battistini, Matilde, *Simboluri și alegorii*, București, Editura Monitorul Oficial, 2008.

Bădără, Dan, „O carte cu pecetea lui Constantin Brâncoveanu în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din București”, în *Revista de Istorie*, tom. 42, nr. 5, 1989, pp. 509-511.

Bogdan, Doru, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale 1812 – 200 de ani – 2012*, Arad, Editura Nigredo, 2012.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii normale (Preparandiei) și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Chevalier, Jean Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri, mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Iași, Editura Polirom, 2009.

Dogaru, Maria, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric, album sigilografic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Vox, 2007.

Ilica, Anton, *Școala Normală din Arad. Evoluția Școlii Normale din Arad de la 1920 până în prezent*, Arad, Editura Multimedia, 1998.

Iorga, *Scrisori și inscripții ardeleni*, vol. II: *Inscripții și însemnări*, București, Atelierele Grafice Socec & Comp. Societate anonimă, 1906.

Iorga, Nicolae, *Pagini alese din însemnări de călătorie prin Ardeal și Banat*, vol. II, București, Editura Minerva, 1977.

**Două momente aniversative ale Marii Uniri:
Încoronarea (1922) și Semicentenarul (1968).
Ecouri în presa și publicistica orădeană**

**Two Anniversaries of the Great Union: the Coronation
(1922) and the Semicentenary (1968).
Press Echoes from Oradea**

*Prof. univ. dr. emerit Ion ZAINEA
Universitatea din Oradea
Membru corespondent al
Academiei Oamenilor de Știință din România*

Abstract

The coronation of the royal couple Ferdinand I and Maria as sovereigns of Greater Romania, in Alba Iulia (October 15, 1922) and respectively Bucharest (October 16-17, 1922) and the Semicentenary of 1968 represent two anniversary moments of the Union from December 1, 1918. If the first one was supposed to symbolically mark the historical union of the Romanian territories under a single sceptre, the second one marked the distance from Moscow of the communist regime in Bucharest and walking on its own path, even if this turned out to be a simple recuperative parenthesis between two hypostases of the totalitarian communist regime. Both events had, of course, an echo throughout the country, being commemorated in various forms. The local press, in turn, had to inform the public about these events. Our study deals precisely with the way in which the two moments, the Coronation and the Semi centenary, were celebrated in Oradea and Bihor County.

Keywords: *Coronation, Semicentenary, anniversary, local press, events.*

Încoronarea Regelui Ferdinand I și Reginei Maria ca suverani ai României Mari trebuia „să marcheze simbolic unirea istorică a teritoriilor românești sub un singur sceptru”, asigurând, în același timp, creșterea prestigiului țării și al familiei regale la nivel internațional¹. Festivitatea urma să aibă loc în Alba Iulia la 28 septembrie / 11 octombrie 1921², ziua

¹ Ionela Simona Mircea, „Biserica de Încoronare – istorie și har. 15 octombrie 1922 – încoronarea suveranilor României Mari, Regele Ferdinand I și Regina Maria”, în *Acta Musei Porolissensis. Fascicola: Istorie-Etnografie* (Zalău), anul XXXIX, 2017, p. 212.

² Ioan Scurtu, *Ferdinand I*, București, Editura Enciclopedică, 2016, p. 14.

încoronării lui Ferdinand I ca Rege al României Mari, în anul 1914. Grandoarea ceremoniei, gândită de Regina Maria³, pe de o parte, iar pe de alta disensiunile dintre partidele politice ale vremii, frânează efortul organizatoric. Începute de guvernul Averescu, pregătirile vor fi definitive de Partidul Național Liberal, care a preluat puterea⁴.

Pe lângă programarea în detaliu a festivităților de la Alba Iulia (15 octombrie 1922) și București (16-17 octombrie 1922), guvernul a dat dispoziții la nivelul administrațiilor județene și comunale asupra felului în care acestea, alături de instituțiile subordonate, urmau să sărbătorească Încoronarea: timp de trei zile, în întreaga țară, în toate bisericile, indiferent de confesiune, se vor desfășura Te Deum-uri; în momentul Încoronării suveranilor se vor trage clopotele, iar în centrele reședință de județ se vor trage 101 salve de tun; magazinele și fabricile își vor suspenda activitatea, pe clădirile publice se va arbora drapelul național, în școli și unitățile militare se vor ține cuvântări omagiale; seara va avea loc retragere cu torțe și se vor organiza concerte cu piese specifice muzicii militare. Nu în ultimul rând, presa locală urma să informeze cu detalii desfășurarea Serbărilor Încoronării la Alba Iulia și București.

Prin autoritățile locale și populația românească, Bihorul și Oradea s-au implicat cu entuziasm în sărbătorirea Încoronării. Presa românească era reprezentată aici prin următoarele publicații: săptămânalul *Tribuna Bihorului*, apărut în 25 decembrie 1918 ca organ al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor, avându-l ca director pe vicarul ortodox Roman Ciorogariu și redactor responsabil pe Gheorghe Tulbure. Între 1919-1920 are apariție săptămânală, între 1921-1922 zilnică, între 1922-1931 din nou săptămânală, când își încetează apariția⁵; revista bilunară *Cele Trei Crișuri*, ce își începe apariția la 15 aprilie 1920, sub conducerea colonelului George Bacaloglu, Roman Ciorogariu și dr. Alexandru Pteancu – director general al învățământului bihorean⁶, secondată, din 1922, de seria *Cele Trei Crișuri pentru popor*, cu apariție lunară, sub redacția profesorului Gheorghe

³ Construirea, în incinta cetății, a unui complex de clădiri: o biserică nouă, o Reședință Regală, un Muzeu și o mănăstire; modernizarea Găii orașului; tăierea unui nou bulevard de la Gară la Complexul monahal din Cetate.

⁴ În aceste condiții, PNR și Partidul Țărănesc, deși invitate, refuză să participe la Încoronare. Ele își motivează gestul prin modul neconstituțional prin care liberalii au venit la putere și încercarea de a-și „aservi monarhia”.

⁵ Margareta Danciu, „Preocupări pentru editarea unui ziar românesc în Bihor în 1918 – *Tribuna Bihorului*”, în *Lucrări Științifice, Seria Istorie* (Oradea), 1969, pp. 241-249.

⁶ *Cele Trei Crișuri – Revistă de cultură* (Oradea Mare), anul I, nr. 1, 15 aprilie 1920.

Tulbure⁷; revista bilunară *Legea românească*, de informare și cultură religioasă, editată de Episcopia Ortodoxă a Oradei, începând cu anul 1921. Fondator a fost Episcopul Roman Ciorogariu, iar redactor-responsabil Aurelian Magier, asesor consistorial⁸. Mai apăreau, în Oradea, *Magazinul economic* (1922-1936), care se intitula „revistă financiară, industrială și comercială”, și *Monitorul județean Bihor* (1919-1929), săptămânal oficial cu caracter administrativ al Prefecturii județului. La Beiuș apărea, din 1921, săptămânalul liberal *Beiușul*, „ziar de propagandă națională”, director și proprietar fiind avocatul Nerva Traian Cosma.

Mass-media românească se adresa populației românești majoritară în Bihor, nu atât în Oradea, oraș cu o substanțială minoritate maghiară și evreiască, cât în orașele și târgurile de sub munte (Nucet, Ștei, Vașcău, Beiuș, Holod, Tinca, Vadu Crișului, Popești), în localitățile apărute în urma reformei agrare din 1921 în plină Câmpie de Vest prin colonizarea cu românii din Carpații Apuseni (Valea Arieșului, Munții Zarandului, Vlădeasa ș.a.).

Serbărilor de la Alba Iulia, cotidianul *Tribuna* le dedică o întreagă primă pagină, unde, sub semnătura universitarului Lazăr Iacob, publică articolul „Încoronarea”⁹. Autorul apreciază evenimentul ca fiind unul istoric, „visul de aur al neamului, păstrat cu sfințenie în zile grele, în taina sufletului nostru, visul stropit cu lacrimi și pecetluit cu jertfe foarte mari de sânge – (care) se împlinște astăzi înaintea ochilor noștri”. Se face o istorie a Bălgradului de la originea lui daco-romană la cea de capitală a tuturor românilor sub Mihai Viteazul, a primei Mitropolii ortodoxe a Ardealului, locul supliciului lui Horea, Cloșca și Crișan, a temniței lui Avram Iancu, dar și a Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918 care a sancționat Unirea Transilvaniei cu Regatul României. În sfârșit, se publică „Programul serbărilor Încoronării”, pe ore și cele trei zile (15-17 octombrie)¹⁰.

Revista *Cele Trei Crișuri*, în numărul din octombrie 1922, sub semnătura colonelului George Bacaloglu, publică articolul „Încoronarea”¹¹. Este un articol de fond, dens în idei, scris cu suflet, omagiind familia Regală

⁷ Ambele reviste apăreau sub egida Reuniunii culturale „Cele Trei Crișuri”. A se vedea: Ion Zănea, *Economie și societate în Bihor (de la Marea Unire la Dictatul de la Viena)*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2007, p. 277.

⁸ Ion Zănea, „*Legea Românească (1922-1950) – publicație religioasă și culturală a Episcopiei Ortodoxe Oradea*”, în *Tradiții ale presei religioase din România* (coordonatori Carmen Țișorean, Ilie Rad), Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2017, pp. 323-333.

⁹ *Tribuna* (Oradea), anul IV, nr. 80, 15 octombrie 1922, p. 1.

¹⁰ *Ibidem*, p. 2.

¹¹ *Cele Trei Crișuri* (Oradea), anul III, nr. 14, octombrie 1922, pp. 1-2.

și rolul ei în Războiul de Reîntregire națională. Pe prima pagină a revistei, încadrate în articolul de fond, apare fotografia lui Mihai Viteazul încadrată de cele ale Regelui Ferdinand I, Reginei Maria și Alteței Sale Regale Principele Carol. În numărul următor al revistei, pe prima pagină, se află fotografia, devenită clasică, a Încoronării sub baldachinul regal, cu Suveranii având coroanele regale pe cap, înconjurați de mulțimea oficialităților române și străine, în frunte cu primul ministru Ion I. C. Brătianu¹².

Săptămânalul *Legea românească* detaliază, în două numere consecutive, momentul Încoronării. Articolul de fond menționează că Încoronarea „desăvârșește și încununază măreața operă a Unirii” de la 1 Decembrie 1918, făcută prin „legile omenești”, care trebuia întărită religios, prin „Căsătoria... între Domnitor și țară...”, Tatăl ceresc binecuvântând legătura prin arhieriei Bisericii¹³. Câteva date precizează pe scurt desfășurarea festivităților. În același număr al revistei, academicianul Ion Simionescu semnează articolul intitulat „Alba Iulia”. Istoricul punctează trecutul orașului Încoronării, subliniind originea sa daco-romană (Tharmis-Apulum), cetatea Huniazilor și a lui Mihai Viteazul, sediul primei Mitropolii românești a Ardealului, locul martirajului lui Horea, Cloșca și Crișan, locul umilirii prin arestare a lui Avram Iancu după 1849, a Hotărârii de Unire a Ardealului cu Regatul României la 1 Decembrie 1918, acum a Încoronării, cu Biserica, mănăstirea și Palatul Regal ridicate pentru acest măreț și simbolic eveniment¹⁴.

În numărul imediat următor, în articolul „După Încoronare”, Episcopul Roman Ciorogariu, prezent la festivități, face o incursiune, cu note autobiografice, în propria istorie și a Oradei anului 1918-1919 (arestarea sa de către autoritățile bolșevice maghiare din Oradea, eliberarea orașului de Armata Română în 20 aprilie 1919), atentatul anarhisto-comunist din Senatul României din 1920 (în urma căruia rămâne invalid). În final, își exprimă regretul pentru că, din rațiuni politicianiste ale momentului, Partidul Național Român și Biserica greco-catolică au refuzat să participe la Încoronare, pe considerentul că slujba Încoronării se făcea după tipicul ortodox, până la urmă foarte puțin deosebit de cel greco-catolic.

Revista mai publică „Proclamația Regelui Ferdinand I către țară”, iar în articolul „Serbările Încoronării” se face un film al acestora așa cum s-au desfășurat la Alba Iulia în 14-15 octombrie 1922¹⁵.

¹² *Ibidem*, nr. 15, noiembrie 1922, p. 1.

¹³ *Legea românească* (Oradea), anul II, nr. 40, 2/15 octombrie 1922, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 2-3.

¹⁵ *Ibidem*, 1922, nr. 41, pp. 3-4.

Săptămânalul *Beiușul* dedică serbărilor Încoronării pagini întinse din două numere consecutive: nr. 40 din 15 octombrie 1922, în care aflăm, pe pagina întâi, un articol de fond „Încoronarea M-Sale Regelui Ferdinand și a soției Sale Regina Maria”, iar pe paginile 2-4 descrie cum s-au desfășurat „Serbările Încoronării Suveranilor”¹⁶. În numărul următor, 41 din 22 octombrie 1922 este publicată, pe pagina întâi, „Proclamația Regelui” și „Solemnitatea încoronării”, inclusiv „Serbările de la Beiuș”, care se continuă și pe pagina următoare, iar în pagina 3, „Documentul comemorativ al încoronării”. Pe pagina 4 este publicată vorbirea colonelului Dervescu din ziua de 12 octombrie 1922 în Piața Dr. Ciordaș din Beiuș, intitulată „La încoronare”¹⁷.

Interesant este faptul că în anii care au urmat, în perioada regalității interbelice, când, în mod normal, Casa Regală trebuia să fie interesată în a-și rememora o pagină spectaculoasă din activitatea sa, evenimentul nu a mai fost sărbătorit nici măcar la împlinirea unor cifre rotunde (5, 10 sau 15 ani).

Anul 1927 a fost marcat de dispariția atât a Regelui Ferdinand (20 iulie), cât și a lui Ion I. C. Brătianu, primul-ministru (24 noiembrie). Boala regelui, transmiterea puterii Regenței pe timpul minoratului Regelui Mihai, lupta pentru putere între Partidul Poporului, Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal, au bulversat lumea politică internă. Nimeni nu se gândea la sărbătorirea a cinci ani de la Încoronarea din 1922. Ca urmare, atât presa centrală, cât și cea locală, în cazul nostru cea din Bihor, nu scrie niciun rând despre evenimentul petrecut cu cinci ani înainte.

Venirea la putere a Regelui Carol al II-lea și a guvernelor național-țărăniști în anii crizei economice au exclus din start o eventuală aniversare decenală a Încoronării de la Alba Iulia. Ruptura din anii 1925-1926 dintre Casa Regală și prințul moștenitor Carol, aversiunea acestuia față de mama sa – Regina Maria, după revenirea în țară, boicotul Partidului Național Român și a Partidului Țărănesc de a participa la festivitățile din 1922 – erau suficiente motive pentru ca în 1932 să nu se vorbească nimic despre Încoronarea de la Alba Iulia.

În 1937, la cincisprezece ani de la evenimentul amintit, la Alba Iulia au loc fastuoase serbări naționale dedicate eternizării eroilor Horea, Cloșca și Crișan la 150 de ani de la supliciu lor. Sunt prezente oficialități laice și religioase la vârf, Regele Carol al II-lea și membri ai guvernului, înalte fețe bisericești în frunte cu Patriarhul Miron Cristea și Mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan. Discursul Regelui punctează prezența în cetatea Albei Iulia a

¹⁶ *Beiușul* (Beiuș), nr. 40, 15 octombrie 1922, pp. 1-4.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 41/22 octombrie 1922, pp. 1-4.

unor figuri centrale ale istoriei românilor, de la Mihai Viteazul la Avram Iancu. Regele Ferdinand I este amintit și elogiât pentru fapta de Întregitor al românilor, fără să se facă trimitere la evenimentul din 1922.

La 20 de ani de la eveniment, în 1942, eram în plin război, iar după aceea, din motive politice (de „oportunitate politică” – cum se menționează în documentele instituției de cenzură, Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor), epoca comunistă a scos de pe ordinea zilei evenimentele de la 1 Decembrie 1918 și alături de el cel din toamna anului 1922 de la Alba Iulia. Cel dintâi revine în atenția istoricilor abia în 1968, odată cu distanțarea de Moscova și aniversarea Semicentenarului, iar cel de-al doilea abia după decembrie 1989, odată cu căderea regimului comunist.

Anul 1968 marchează descătușarea decisivă a subiectului Unirii Transilvaniei cu România, Nicolae Ceaușescu criticând, într-un discurs politic agresiv greșelile perioadei interbelice ale comuniștilor, care vedeau în România un stat multinațional și opresor. Actul de la 1 Decembrie 1918 devine, brusc, pentru secretarul general al partidului, momentul crucial al istoriei românilor, cel care a contribuit decisiv la păstrarea ființei naționale¹⁸. Cenzura a lăsat, desigur nu fără un control discret, discutarea acestui subiect mai ales în seama istoriografiei. În 1968 se înregistrează, după ani buni de secetă, 83 de contribuții pe această temă¹⁹. Peste tot în țară au loc adunări populare, manifestări, întâlniri, sesiuni științifice sau simpozioane dedicate lui 1 Decembrie 1918. Începutul a fost făcut la 28 noiembrie 1968 la Alba Iulia când, în cadrul unei mari adunări populare, ce se dorea a fi rememorarea celei de la 1 Decembrie 1918, la care a participat și Nicolae Ceaușescu, acesta a vorbit pentru prima dată într-un cadru atât de larg, despre 1918. A doua zi, 29 noiembrie 1968, într-un adevărat tur de forță, Nicolae Ceaușescu a vorbit despre același eveniment în fața Marii Adunări Naționale reunite în capitala țării tocmai pentru sărbătorirea semicentenarului unirii celei mari. O serie de manifestări oficiale, culminând cu o hotărâre a CC al PCR și a Consiliului de Miniștri din 2 noiembrie 1968, veneau să întregescă un nou concept introdus de Nicolae Ceaușescu în retorica națională²⁰. Evident, presa și publicațiile centrale și cele locale au comentat pe larg toate aceste acțiuni și manifestări.

La momentul aniversării Semicentenarului, în Oradea apăreau următoarele publicații (reviste și ziare): revista *Familia*, cotidienele *Crișana*

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. III, București, 1969, p. 696.

¹⁹ Gabriel Moisa, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească (1965-1989)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 54.

²⁰ *Ibidem*.

și omologul său în limba maghiară *Faklya*, două bi-anuare *Comunicări Științifice*, editate de Institutul Pedagogic Oradea, revista studențească *Gaudeamus* și câteva reviste școlare. În cele ce urmează, ne vom ocupa cu precădere de revista culturală *Familia* și cotidianul *Crișana*.

Încă din primele sale numere pe 1968, revista *Familia* publică două articole dedicate unor luptători pentru unire: cel dintâi aparține lui Mircea Bradu și este dedicat lui Vasile Lucaciu²¹, iar cel de-al doilea lui Sever Dumitrașcu, intitulat „Aurel Lazăr – 50 de ani de la Unire”²². Acesta din urmă a fost semnalat în întregime organului de partid deoarece menționa, în bibliografia utilizată, cartea lui Roman Ciorogariu, *Zile trăite* (1926) cu „un pronunțat caracter anticomunist și șovin”, și „cerea grabnic și fără șovăire” repunerea plăcii comemorative pe casa lui A. Lazăr și îngrijirea atentă a biroului său²³. După o pauză, în numerele următoare, articole dedicate Unirii reapar începând cu nr. 8, unde găsim articolul „Pe altarul patriei. 1918”, semnat de Gh. Pele și un altul aparținând lui Viorel Faur, „Tribuna Unirii”, rubrică deschisă în revista *Tribuna* – Cluj și girată de Ștefan Pascu²⁴.

Începând cu nr. 9, revista deschide rubrica „1 Decembrie 1918”, unde, la pagina 13²⁵, întâlnim două articole: unul aparținând lui A. Egyed și

²¹ *Familia* (Oradea), 1968, nr. 1, p. 18.

²² *Ibidem*, 1968, nr. 3, p. 18. Mai amintim din acest număr articolul lui Titus Roșu, „Învățămintul istoriei în pregătirea unității naționale” și două prezentări de carte, una aparținând lui Nicu Dumitrescu: Constantin Giurescu, *Transilvania în istoria poporului român*, București, Editura Științifică, cealaltă lui Mircea Țoca, Ștefan Pascu, *Pietrele de temelie din trecut pentru vremurile de azi*, Cluj, 1967. *Ibidem*, p. 2.

²³ Ion Zainea, „Cenzură, cenzori și cenzurați. Din activitatea colectivului DGPT Oradea (1966-1977)”, în *Cenzura în spațiul cultural românesc*, coordonator Marian Petcu, București, Editura Comunicare.ro, 2005, p. 219.

²⁴ *Familia* (Oradea), 1968, nr. 8, p. 5, respectiv p. 22.

²⁵ În forma inițială, era pagina 12, și era alcătuită din citate din documente, declarații politice, scrisori și articole privind unirea principatelor și a Transilvaniei, semnate de personalități politice, dar la sesizarea cenzurii și cererea Comitetului județean Bihor al P.C.R., redacția a refăcut pagina. Ce semnala cenzura: Printre altele, din „Convenția secretă ruso-română, 1 octombrie 1914”, se dădea următorul paragraf: „Rusia se angajează să recunoască României dreptul de a anexa teritoriile locuite de români din monarhia austro-ungară. Pentru Bucovina, principiul naționalităților va servi ca bază la delimitarea teritoriilor între Rusia și România. Rusia se obligă să obțină aprobarea Angliei și Franței asupra celor de mai sus, în schimbul neutralității României”. Din „Nota guvernului sovietic către guvernul român, din 9 martie 1945” se cita paragraful în care guvernul sovietic hotăra să satisfacă cererea guvernului român de a instaura în Transilvania administrația românească. Din cuvântarea lui Janos Kadar cu ocazia vizitei făcută în țara noastră în 1958, se dădea următorul citat: „Noi declarăm că Republica Populară Ungară nu are pretenții teritoriale sau de altă natură față de nicio țară. Cel care ridică astfel de pretenții este dușmanul nu numai al republicilor populare vecine, care se află cu noi într-o prietenie

I. Vajda, „Acțiuni țărănești bihorene în 1918”, celălalt semnat de prof. Titus Roșu, „Luptători pentru unire și progres: Gh. Crișan”.

În numărul următor, la pagina 3, Coriolan Gheție prezintă cartea lui Teodor Neș, *Oameni din Bihor*, iar la pagina 22, Teodor Popa semnează articolul „Moment istoric orădean: 12 octombrie 1918”²⁶. Mai multe articole pe tema unirii găsim în nr. 11, din noiembrie 1968. Pe prima pagină, având continuare pe pagina 5, Ion Bratu semnează articolul „Semicentenarul desăvârșirii unității statului național român”²⁷. În pagina 2, Viorel Faur prezintă cartea Corneliiei Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională. 1834-1848*, la pagina 7, două articole, unul semnat de Victor Grecu, „Idea unirii la cărturarii transilvăneni din secolul trecut”, celălalt de V. M. Ungureanu, „Monumentul de la Șișești”, iar la pagina 8, un articol aparținând lui Alexandru Porțeanu, „Unirea din 1918 în memorialistica românească”²⁸.

Cotidianul *Crișana* deschide seria manifestărilor dedicate Semicentenarului Unirii cu numărul din 17 noiembrie 1968 și un articol semnat de Teodor Pavel, pe atunci asistent universitar la Institutul Pedagogic Oradea, „Unirea – imperativ al istoriei”. După ce, în ediția din 20 noiembrie 1968, un articol preluat de la Agerpres anunța că „Alba Iulia se pregătește”, în numărul din 22 noiembrie 1968, cotidianul găzduiește articolul „Un vrednic fiu al Bihorului: Nicolae Zigre” semnat de prof. Ioan Șarba și menționează o primă manifestare dedicată evenimentului din 1

frățească, ci și în primul rând dușmanul Republicii Populare Ungare și al poporului muncitor ungar”. A se vedea: Ion Zainea, *Cenzura istoriei, istoria cenzurată. Documente (1966-1972)*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2006, p. 84.

²⁶ Și acest articol a fost semnalat de cenzură și s-a cerut pentru el aviz pe motiv că „trata numai rolul membrilor Comitetului Național Român și evidenția în mod deosebit activitatea lui Vaida Voevod”. Comitetul județean Bihor al P.C.R. a indicat refacerea articolului. Ion Zainea, *Cenzura istoriei...*, p. 88.

²⁷ Inițial, pe pagină a fost un editorial intitulat „Semicentenarul unirii Transilvaniei cu România”, dar pagina a fost refăcută la semnalarea cenzurii și cerința Comitetului județean Bihor al P.C.R., care a cerut modificarea și completarea articolului, pentru următoarele: a) „era evocată lupta pentru eliberare națională dusă de poporul român, fără a se aminti de caracterul social”; b) revenea ideea că „coordonatele destinului nostru își au originea în Transilvania”, aceasta fiind considerată „Alfa și Omega destinului românesc”; c) „nu se scria nimic despre politica partidului în problema națională și realizările poporului nostru în construcția socialismului”. Ion Zainea, *Cenzura istoriei...*, p. 89.

²⁸ Din acest număr a fost eliminat articolul „1918-1919. Documente și amintiri”, în care se prezentau pasaje din procesele verbale de constituire a consiliilor naționale comunale. A fost scos pentru că făcea referiri la manifestări ostile, abuzuri, represalii împotriva populației românești, într-o serie de comune, de către grupuri de maghiari localnici și de către forțe ale administrației de stat, honvezi înarmați. Ion Zainea, *Cenzura istoriei...*, p. 89.

Decembrie 1918: simpozionul cu tema „Unirea Transilvaniei cu România” desfășurat la Casa de cultură Marghita²⁹.

În numărul ziarului din 23 noiembrie 1968, într-un articol intitulat „Lucrări consacrate Unirii Transilvaniei cu România”, sunt prezentate bihorenilor volumele: *Desăvârșirea unificării statului național unitar român*, sub red. Miron Constantinescu și Ștefan Pascu, Editura Academiei; iar de la Editura Militară: *Trei evadări din lagărele germane* (memoriile gen. Gh. Caracaș); *Ascultând chemarea* (memoriile gen. Polihron Dumitrescu); *Amintiri din primul război mondial* (însemnările câtorva militari participanți și la desfășurarea actului Unirii). Numărul din ziua următoare, 24 noiembrie, la rubrica de pe pagina întâi, „Manifestări închinare Unirii”, sunt menționate: simpozionul „Unirea Transilvaniei cu țara. 50 de ani de la desăvârșirea unirii statale”, desfășurat la Casa de cultură din Salonta și expoziția de carte închinată Semicentenarului de la Biblioteca din același oraș; simpozionul cu tema „1 Decembrie 1918 – moment de seamă în istoria poporului nostru” (Clubul tineretului din Oradea); manifestarea cultural-artistică „Evocarea a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu patria mamă” (Liceul pedagogic Oradea)³⁰.

Ediția ziarului din 27 noiembrie, la rubrica intitulată „În cinstea aniversării Unirii Transilvaniei cu România”, prezintă câteva activități ale colectivului clubului „Constructorul” din Oradea: conferința „Participarea bihorenilor la actul Unirii Transilvaniei cu România”, susținută de prof. Maria Pescaru; evocarea literară „Idealul de unire la români”, un montaj de versuri patriotice și concursul pe tema „Idea Unirii Transilvaniei cu România”. În același număr, întâlnim și articolul semnat de Vasile Vetișan „Înfăptuitorii Unirii: George Pop de Băsești”³¹.

Spațiile dedicate de cotidian manifestărilor Semicentenarului sunt tot mai mari pe măsură ce evenimentul se apropia. Astfel, pagina trei din numărul din 28 noiembrie este dedicat unor asemenea acțiuni, unde găsim articolele: „Lupta pentru unire în folclorul transilvănean” (semnat de prof. Ioan Șarba), „Veacul și-a întors fața spre Transilvania: 1 Decembrie 1918” (mărturii și amintiri ale unui participant la Alba Iulia: Iosif Tărău), „Desăvârșirea unității statului național român” (de Alexandru Porțeanu),

²⁹ Pe tema Unirii au vorbit profesorii Gh. Demeter și Nicolae Hîrja, iar elevii școlii generale au prezentat un program cultural-artistic și au dansat Hora Unirii. *Crișana* (Oradea), 1968, nr. 278, 22 noiembrie, p. 1.

³⁰ La manifestare au participat elevii de la liceele din oraș. *Crișana* (Oradea), 1968, nr. 280, 24 noiembrie, p. 1.

³¹ *Crișana* (Oradea), 1968, nr. 282, 27 noiembrie, p. 1. La manifestări, au mai participat organizația UTC de la Liceul de construcții și elevii Școlii generale nr. 9 din Oradea.

„Istoria ne cheamă la fapte” (chemarea dată de CNRC de la Arad, pe 20 noiembrie 1918, pentru ținerea Adunării de la Alba Iulia pe 1 Decembrie 1918, semnată de Ștefan Cicio-Pop, președinte și Gh. Crișan, secretar), „Adunarea Națională de la Alba Iulia în poezia lui Petre Dulfu” (de Gh. Crișan), „În întâmpinarea măreței aniversări” (de prof. Ana Goia). Se adaugă manifestarea organizată de Comitetul municipal UTC la clubul „Poligrafia”, o expunere a prof. Titus Roșu pe tema „desăvârșirii unității statului român”, expunerea pe aceeași temă de la clubul „Constructorul” în fața tinerilor din grupul III, TJC Bihor și o imagine a momentului în care la 1 Decembrie 1918, la Alba Iulia, se citește actul solemn. Primele două pagini ale numărului din ziua următoare, 29 noiembrie 1968, sunt dedicate evenimentului. Pe prima pagină este cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu cu prilejul aniversării semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, și tot aici, la rubrica „Activități consacrate semicentenarului Unirii” sunt menționate mai multe acțiuni organizate de Biblioteca Casei de cultură din Băile Felix: expunerea „Unirea Transilvaniei cu România” – Titus Roșu, în 12 noiembrie; seară literară pe tema „Unirea Transilvaniei cu patria mamă” – 14 noiembrie, seară de poezie intitulată „Un luptător pentru Unire: Octavian Goga” – 20 noiembrie. Pe pagina următoare găsim articolul „Manifestările de la Alba Iulia”, un reportaj realizat de S. Constantinescu, Nicolae Vancu, Nicolae Dăscălescu, Ștefan Dinică și Avram Zaharia, despre inaugurarea Complexului Muzeal al Unirii de către Nicolae Ceaușescu și adunarea populară desfășurată pe platoul din fața Sălii Unirii (unde au ținut cuvântări Nicolae Ceaușescu, Gh. Homoștean și Tiron Albani)³².

Numărul din 30 noiembrie al ziarului este dedicat în întregime (paginile 1-4) ședinței jubiliare a Marii Adunări Naționale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România și expunerii lui Nicolae Ceaușescu. Numărul din 1 Decembrie 1968 prezintă o avalanșă de evenimente desfășurate în Oradea și în județ cu prilejul celor 50 de ani de la Marea Unire. Pe prima pagină, găsim articolul de fond „1 Decembrie 1918 – Unirea Transilvaniei cu România”. Pagina a treia este dedicată în întregime evenimentului. Aflăm aici articolul „Veacul și-a întors fața spre Transilvania” (cu amintiri/relatări ale unor participanți la Alba Iulia: Gh. Rusu, Iosif Drimba, Nicolae Malița, Gavril Iovan), convorbiri realizate de Ion Isaiu; poezia „Omagiu Unirii” de Alex. Bunta din Salonta; spectacolul festiv din sala Teatrului din Oradea – închinat sărbătoririi semicentenarului – organizat de Comitetul de cultură și artă al județului Bihor, Consiliul municipal al sindicatelor din Oradea și Comitetul municipal de cultură și

³² *Crișana* (Oradea), 1968, nr. 284, 29 noiembrie, pp. 1-2.

artă Oradea (conținut: montajul literar-muzical-coregrafic „Unirea Transilvaniei cu țara” de Al. Andrițoi, în regia lui Eugen Țugulea; corurile reunite CFR, PTTR, DJTA, Hilaria și Orchestra filarmonică orădeană sub bagheta lui Miron Rațiu; formațiile de dansuri ale Liceului nr. 4, Școlii sanitare, a clubului „Constructorul”); alte manifestări consacrate Unirii Transilvaniei cu România, desfășurate la: Institutul Pedagogic Oradea (expuneri: lector univ. Ecaterina Deliman, asistent univ. Teodor Pavel, lector Victor Grecu, lector Sever Dumitrașcu); Școala generală Sintelec (concurs); Salonta (adunare festivă închinată semicentenarului Unirii – a vorbit lector Ion Bratu de la IP 3 Oradea); Grupul școlar agricol Oradea (expunere – prof. Titus Roșu); Direcția Teritorială a Gospodăririi Apelor (șezătoare literară organizată de Comitetul municipal UTC în colaborare cu Biblioteca municipală); nu în ultimul rând, articolul „Întâiul domn al tuturor românilor” de Valeriu Chișiu³³.

Alte manifestări consacrate aniversării Semicentenarului care au avut loc în județ ne sunt prezentate în numărul din 3 decembrie 1968, în articolul „Manifestări închinare Unirii din 1918”: la Căminul cultural din Holod (spectacol cu piesa „La piatră de hotar” de Ion D. Sârbu); Măgești (serbare a elevilor școlii); Mădăras (manifestare cultural-artistică: expunere – Teodor Roman și recital de poezie); Bratca (conferință „50 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România” și un montaj literar-muzical-artistic cu tema „Năzuințe împlinite”)³⁴. Articolul „Scurtă călătorie prin Muzeul Unirii de la Alba Iulia” de Valeriu Chișiu, aflat în numărul ziarului 291 din 7 decembrie 1968, pagina trei, încheie seria manifestărilor dedicate semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România, desfășurate în Oradea și județul Bihor.

Nu putem încheia fără a aminti, în aceeași suită de manifestări, apariția în anul aniversării Semicentenarului, sub egida Casei județene Bihor a creației populare, a culegerii *Năzuințe împlinite*, realizată de Alex. Andrițoiu și I. Iuga, cu materiale axate pe tematica sărbătoririi a 50 de ani de la unirea Transilvaniei cu România.

BIBLIOGRAFIE

Beiușul (Beiuș), 1922.

Cele Trei Crișuri (Oradea), 1920, 1922.

Crișana (Oradea), 1968.

Familia (Oradea), 1968.

³³ *Ibidem*, 1968, nr. 286, 1 decembrie, p. 1 și p. 3.

³⁴ *Ibidem*, 1968, nr. 287, 3 decembrie, p. 1.

- Legea românească* (Oradea), 1922.
Tribuna (Oradea), 1922.
- Ceașescu, Nicolae, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. III, București, 1969.
- Danciu, Margareta, „Preocupări pentru editarea unui ziar românesc în Bihor în 1918 – *Tribuna Bihorului*”, în *Lucrări Științifice* (Oradea), Seria Istorie, 1969.
- Mircea, Ionela Simona, „Biserica de Încoronare – istorie și har. 15 octombrie 1922 – încoronarea suveranilor României Mari, Regele Ferdinand I și Regina Maria”, în *Acta Musei Porolissensis. Fascicula: Istorie-Etnografie* (Zalău), an XXXIX, 2017.
- Moisa, Gabriel, *Istoria Transilvaniei în istoriografia românească (1965-1989)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003.
- Scurtu, Ioan, *Ferdinand I*, București, Editura Enciclopedică, 2016.
- Zănea, Ion, *Cenzura istoriei, istoria cenzurată. Documente (1966-1972)*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2006.
- Idem, „Cenzură, cenzeni și cenzuți. Din activitatea colectivului DGPT Oradea (1966-1977)”, în *Cenzura în spațiul cultural românesc*, coordonator Marian Petcu, București, Editura Comunicare.ro, 2005.
- Idem, *Economie și societate în Bihor (de la Marea Unire la Dictatul de la Viena)*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2007.
- Idem, „*Legea Românească* (1922-1950) – publicație religioasă și culturală a Episcopiei Ortodoxe Oradea”, în *Tradiții ale presei religioase din România* (coordonatori Carmen Țișorean, Ilie Rad), Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2017.

**Bănci arădene în perioada interbelică:
Banca Goldschmidt S.A. Arad**

**Arad's Banks in the Interwar Period:
Goldschmidt Bank S.A. Arad**

*Prof. univ. dr. Adrian NIȚU
Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad*

Abstract

During the economic crisis between 1929-1933, the banking activity in Arad suffered. The financial banking measures to adjust the consequences of the economic crisis as well as the effects of the crisis on the banks of Arad are presented. The banks and bank branches of Arad that have coped with the crisis are the subject of further study. Among these banks is presented the example of Goldschmidt Bank SA in Arad. The evolution of this bank in terms of financial performance, property, as well as the effects of the anti-Semitic laws adopted in Romania because of European interwar developments, are the subjects of study.

It is also highlighted that Dr. Petru Groza, the future prime minister of communist Romania, becomes a shareholder of this bank because of the interwar anti-Semitic laws. Goldschmidt Bank SA Arad is an example of a small banking institution, which manages to overcome the economic crisis, registering in the Arad Bank Register in 1934, but it cannot overcome the dictatorial, anti-Semitic, and ethnic repression measures that superimposed on the vicissitudes of the Second World War also affected the banking businesses of Arad, during the '40s.

Keywords: *banks, Arad, economics, financial laws, economical crisis.*

**Măsuri legislative financiar-bancare în România interbelică ca
urmare a Crizei dintre anii 1929-1933**

După anii '30, ca răspuns la criza economică dintre anii 1929-1933, politicienii au avut mai multe încercări legislative cu obiectivul de asanare a datoriilor agricole apărute ca urmare a creditării excesive cu rate înalte de dobândă a agriculturii. În anii anteriori avusese loc o scădere drastică a prețurilor produselor agricole care a generat blocarea plății datoriilor, producătorii agricoli intrând în incapacitate de plată. *Conversiunea datoriilor agricole și urbane* s-a realizat efectiv ca urmare a punerii în aplicare a ultimei legi din șirul de patru încercări ale Parlamentului pentru rezolvarea acestei probleme.

În anul 1934 se adoptă *Legea nr. 33 pentru lichidarea datoriilor agricole și urbane*, publicată în Monitorul Oficial nr. 83 din 7 aprilie 1934 și care avea ca principal obiectiv reeșalonarea ratelor și reducerea dobânzilor creditelor pentru datornicii „agricoli sau urbani” ce nu își puteau onora debitele angajate la bănci.

Legea prevedea ca aceste datorii să fie reduse cu 50%, să fie achitate în 34 rate trimestriale cu o dobândă de 3% pe an, plățile să fie făcute „la fiecare 15 Mai și 15 Noemvrie ale fiecărui an, scadența primei rate fiind la 15 Noemvrie 1934. Fiecare din primele două rate vor fi de câte 2,50 la sută, iar fiecare din celelalte două următoare de câte 3 la sută din creanța redusă conform alin. 1. Celelalte treizeci de rate vor fi egale și vor cuprinde tot restul datoriei neamortizat prin cele patru rate de mai sus”.

Termenul utilizat în epocă se referea la „*asanarea datoriilor agricole*”, „*lichidarea datoriilor agricole și urbane*” sau „*conversiunea datoriilor*”. Băncile erau nevoite să negocieze pe de-o parte cu clienții insolvabili și să ajungă la înțelegeri amiabile sau să se adreseze instanței pentru a decide asupra reeșalonării creditelor debitorilor aflați în situații precare, iar pe de altă parte trebuiau să rezolve în același mod relația cu creditorii lor.

Anterior, încă din 1929 „*Legea asupra concordatului preventiv, publicată în Monitorul Oficial Nr. 149 bis, din 10 iulie 1929*”¹ stabilea anumite posibilități de negociere, mai ales în mediul rural, pentru redresarea debitorilor și depășirea dificultăților financiare ale acestora printr-o înțelegere cu creditorii.

Conversiunea datoriilor agricultorilor a salvat mulți debitori de la faliment, iar pe de altă parte, pentru salvarea băncilor afectate, Banca Națională a intervenit și le-a pus sume mari de bani la dispoziție, prin reescont. În anul 1931, băncile comerciale au primit credite în sumă de 6,3 miliarde lei². Cu toate acestea, o bună parte a instituțiilor de credit, au suferit pierderi nerecuperabile, dispărând în anii următori de pe piața financiară. În același timp creditele nu au mai fost accesibile pentru „*țărani mijlocii*”, pentru micile afaceri sau pentru muncitorii care nu dețineau active cu care să garanteze împrumutul.

¹ Legea concordatului preventiv a fost abrogată în anul 1938 prin Decretul-lege nr. 1701 pentru abrogarea concordatului preventiv, publicat în M. Of. nr. 102, din 5 mai 1938.

² Mugur Isărescu, <http://www.bnr.ro/Consideratii-privind-Marea-Criza-Economica-din-1929.2012.04.2012>. (accesat 11 noiembrie 2020).

Tabelul nr. 1. Numărul concordatelor preventive semnate între 1929 și 1937, în România

1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
519	1.459	1.702	2.249	3.141	872	663	508	170

Sursa: Institutul de Statistică Generală a Statului, *Anuarul Statistic al României 1937 și 1938*, București, Imprimeria Națională, 1939, p. 645.

În anul 1931 banca arădeană „Victoria” a avut de recuperat de la debitorii rurali nu mai puțin de 275,9 milioane de lei, iar Banca „Arădana”, 45,2 milioane de lei³. Ca urmare, banca „Victoria” a întreprins eforturi pentru depășirea impasului prin fuziunea cu băncile „Bihoreana” din Oradea și „Timișana” din Timișoara, fuziune realizată în 1931. Însă așa cum se poate remarca din datele ei financiare, activitatea băncii arădene va fi diminuată în perioada următoare.

Cea mai importantă lege adoptată de Parlament în vederea combaterii crizei financiare a fost „*Legea nr. 70 pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă*” publicată în M. Of. nr. 105/8 mai 1934 și care reglementa condițiile de funcționare și supraveghere a băncilor. Se instituie cu această ocazie un Consiliul Superior Bancar care va autoriza înființarea – prin înregistrare în Registrul Societăților Bancare, administrat de Oficiul Registrului Comerțului – și va supraveghea administrarea și funcționarea acestora. Condițiile de capitalizare a instituțiilor bancare sunt mult mai stric-te, pentru societățile bancare pe acțiuni, cerința de capital la înființare era de 20 de milioane lei, dacă banca activa în municipiile din țară, iar în București, capitalul la înființare trebuia să fie în valoare de cel puțin 40 de milioane de lei și, în plus, trebuia vărsat minimum 50% la înființare, iar restul cel târziu la un an de la înființare. De asemenea erau instituite reguli mult mai stricte pentru administratorii băncilor și pentru cenzori, pentru constituirea fondului de rezervă, pentru majorările de capital sau pentru operațiunile bancare. Standardele impuse de această lege sistemului bancar au fost greu de îndeplinit de majoritatea băncilor locale, multe dintre ele dispărând în perioada următoare.

În Tabelul 2 este prezentată evoluția numărului de instituții bancare și de credit precum și a datelor de bilanț ale acestora între anii 1928 și 1937.

³ Caciora, A., Timbus, M., Glück, E., Roz, Al., „Istoria Contemporană. Perioada interbelică. Dezvoltarea social economică. Finanțele”, în *Aradul. Permanență în istoria patriei*, Arad, Casa Scânteii, 1978, p. 483.

Se poate astfel observa că, între anii 1928 și 1937, numărul băncilor a scăzut de la 1.122 la 841. De asemenea remarcăm că valoarea maximă a activelor bancare atinsă în 1929 (122,8 miliarde de lei) nu va fi egalată nici măcar la 4 ani de la depășirea crizei, în anul 1937. Capitalul bancar urmează o tendință de diminuare progresivă până în anul 1937, la fel depunerile și rezultatul financiar al băncilor române care au aceeași scădere evidentă, mai ales în perioada dintre anii 1931 și 1934.

În 31 decembrie 1937 în România au fost consemnate 841 de bănci comerciale, cu un capital social de 8,77 miliarde de lei (Tabelul nr. 2), iar în 31 decembrie 1941 numărul lor a scăzut la 272, și capitalul social la 7,5 miliarde de lei.

Tabelul nr. 2. Numărul și datele de bilanț ale băncilor din România între anii 1928 și 1937

anul	nr.	capital (mld. lei)	total active (mld. lei)	depuneri (mld. lei)	rezultat financiar (mld. lei)
1928	1.122	10,000	116,601	29,655	1,868
1929	1.097	11,181	122,835	31,753	1,947
1930	1.102	11,628	119,288	35,112	1,638
1931	1.037	11,879	104,786	17,366	0,493
1932	953	10,487	79,882	14,469	0,188
1933	893	9,992	81,395	12,886	0,193
1934	873	9,515	82,071	10,387	0,210
1935	920	9,350	97,424	11,449	0,253
1936	823	8,531	100,070	12,494	0,318
1937	841	8,777	121,973	12,682	0,421

Sursa: Institutul de Statistică Generală a Statului, *Anuarul Statistic al României 1939 și 1940*, București, Imprimeria Națională, 1941, p. 719.

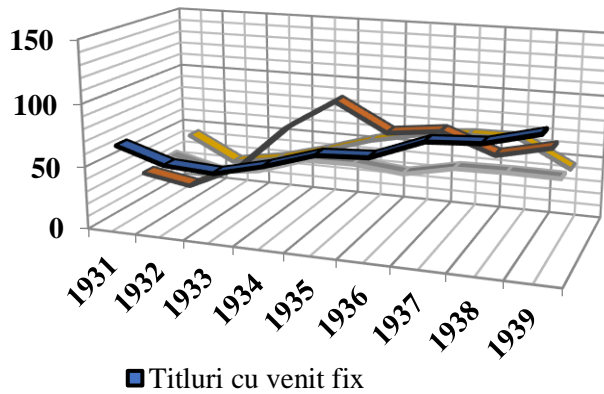


Figura nr. 1. Evoluția indicilor la Bursa din București (1931-1939)

În 7 noiembrie 1936 are loc o nouă devalorizare oficială a leului, determinată de scăderea valorii de circulație a monedei naționale pe piața internă, precum și a cursului lui pe piețele financiare străine. Această devalorizare s-a realizat prin reevaluarea stocului de aur al Băncii Naționale a României la un preț de 153.333,33 lei/kg aur fin, valoare rezultată în urma adăugării unei prime de 38 % (= 42.222,22 lei/kg aur fin) la prețul de 111.111,11 lei/kg aur fin, stabilit la începutul crizei, în anul 1929⁴.

Cursurile titlurilor bancare în Bursa de la București au o evoluție în scădere, între 1931 și 1932, după care, începând încă din 1933, înregistrează o creștere ușoară până în 1939. Aceeași evoluție o au și titlurile societăților de asigurări precum și indicele general al acțiunilor, acestea din urmă înregistrând creșteri între 80% și 100%, între 1934 și 1939. Indicele titlurilor cu venit fix sunt în scădere până în anul 1933, după care sunt în creștere mode-rată cu procente de 3% și 20% pe an, până în anul 1939 (Figura 1, Anuarul Statistic al României pe anii 1939 și 1940, 1941, p. 736-739).

Efectele crizei economice asupra băncilor arădene

Ca urmare a acestor legi anticriză, sucursala arădeană a Băncii Naționale a României a verificat îndeplinirea de către băncile locale a prevederilor legale, constatând că *Banca Arădana SA* a negociat condiții de plată prin aranjamente amiabile a 54% din valoarea debitelor cu dobândă de 1% și termenul de achitare 5 ani, iar *Băncile Bănățene Unite SA* au negociat o cotă de 40% în 15 rate.

⁴ BNR, <http://www.bnr.ro/Perioada-contemporana--1051.aspx>. 31 octombrie 2014. (accesat 31 octombrie 2020).

Casa Agricolă de Păstrare Arad-Cenad SA (care avea creditele închise la data verificării) a negociat cu creditorii un aranjament amiabil de rambursare a 40% din datorie în 15 rate semestriale. *Banca Circumscripției* și *Banca Poporală din Nădlac* au încheiat înțelegeri amiabile cu creditorii pentru 40% din debite pe 5 ani, la fel și *Casa de Păstrare din Glogovăț*. *Banca Goldschmidt*, *Casa de Păstrare a Județului Arad* și *Casa de Păstrare Generală* nu au făcut înțelegeri, lichidând în totalitate datoriile. *Casa Economică Cercuală de Păstrare Rovine* și „*Pecicana*” *Casă de Păstrare* s-au adresat comisiei pentru fixarea cotei⁵.

Băncile arădene au avut de suferit ca urmare a aplicării Legii nr. 33 din 1934. Capitalul lor social total, înainte de aplicarea legii, era în valoare de **411,856 milioane lei**, iar ca urmare a efectelor crizei a ajuns la **142,266 milioane lei** (fără a socoti efectele datorate pierderilor Băncii „Victoria”). Pierderile s-au datorat conversiunii creditelor acordate de băncile arădene (**251,514 milioane lei**) și insolvabilității debitorilor sau deprecierei unor titluri (**181,519 milioane lei**) – de data aceasta incluzând și pierderile Băncii „Victoria”. Băncile arădene aveau creanțe „asanabile” în valoare de **634,741 milioane lei**, din care au fost recuperate, la 31 decembrie 1934, doar **37,345 milioane lei**⁶ (Anexa).

Aplicarea legii bancare nr. 70 din 1934 a avut ca urmare lichidarea a numeroase bănci populare organizate ca societăți pe acțiuni, și implicit a impulsionat rolul băncilor puternice din București, sau din alte orașe mari, care au absorbit prin fuziune aceste bănci locale mici sau au deschis sucursale care au intrat în competiție cu băncile locale rămase în activitate.

În Arad, după anul 1934, resursele sucursalelor locale ale băncilor din București, Cluj sau Sibiu au egalat fondurile financiare ale băncilor arădene. În anul 1936, în luna ianuarie au fost comunicate băncile arădene ce au reușit să depășească criza.

În Registrul Bancar al Oficiului Registrului Comerțului situat la Camera de Comerț și de Industrie din Arad, la data de *31 decembrie 1935*, erau înregistrate *19 bănci comerciale arădene*, dintre care 8 bănci în municipiul Arad și 11 bănci cu sediul în localitățile județului.

De asemenea, în Arad erau înregistrate și 8 sucursale ale unor bănci române din Sibiu, Cluj, București și orașul Brad. În Tabelul 3 sunt prezentate băncile arădene ce s-au înscris în Registrul Bancar conform Legii 70/1934 până la 31 decembrie 1935.

⁵ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S.J.A.N. Arad), *fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

⁶ *Ibidem*.

Institutul de Credit și Păstrare a Comercianților S.A. din Arad, *Banca Poporală pentru Aradul-Nou și Provincia S.A.* din Aradul Nou (transformată în cooperativă de credit), *Banca Comercianților și Industriașilor Români S.A.* din Arad, *Nădlăcana Institut de Credit și Economie S.A.* Nădlac (în faliment) precum și *Banca Economică S.A. Semlac*, *Casa Centrală de Păstrare din Arad* (radiată), *Banca Generală din Arad*, *Banca de Imobile Arad*, *Banca Unio Arad* (în lichidare) și „*Cherelușana*” *Bancă Economică S.A. Chisindia* (în lichidare) nu au reușit să se conformeze rigorilor legii bancare și nu au fost înscrise în Registrul Bancar până la 31 decembrie 1935, conform unei scrisori din 21 ianuarie 1936 adresate Băncii Naționale sucursala Arad de către Consiliul Superior Bancar⁷.

Tabelul nr. 3. Tablou despre băncile înscrise în Registrul Bancar al Camerei de Comerț și Industrie din Arad, până la 31 decembrie 1935

nr. crt.	nr. înreg. Reg. Bancar	Bănci cu sediul în orașul Arad
1	1	Casa Agricolă de Păstrare Arad – Cenădană S.A.
2	2	Banca Arădană S.A. Arad
3	3	Banca ”Victoria” S.A. Arad
4	6	Băncile Bănățene Unite S.A.
5	10	Banca Goldschmidt S.A.
6	12	Casa de Păstrare Generală din Arad s.p.a.
7	13	<i>Banca de Credit Mărunt și Economie S.A. Arad</i>
8	14	Casa de Păstrare a Județului Arad S.A.
		Bănci cu sediul în județul Arad
1	7	Casa de Păstrare s.p.a. din Aradul Nou
2	8	Casa Economică Cercuală de Păstrare s.p.a. din Rovine
3	9	Banca Circumscripției Nădlac s.p.a
4	11	Casa de Păstrare din Nădlac s.p.a.
5	16	Prima Casă de Păstrare din Glogovăț S.A.
6	17	Banca Poporală s.p.a. Nădlac
7	18	Pecicana Casa de Păstrare s.p.a. Rovine
8	19	Prima Casă Poporală de Economii din Cruceni S.A.
9	21	Socodoreana S.A. de Credit din Socodor
10	26	Casa de Păstrare din Săvârșin S.A.
11	27	Prima Casă de Păstrare din Guttenbrunn (<i>în lichidare</i>)
		Sucursale bancare la Arad
1	4	Casa Generală de Economii în Sibiu SA

⁷ *Ibidem.*

2	5	Banca Ardeleană și Casa de Economie S.A. Cluj
3	15	Societatea Bancară Română S.A. București
4	20	Banca Românească S.A. București
5	22	Banca Comercială Italiană și Română S.A. București
		Sucursale bancare în județul Arad Crișana – Institut de Credit și Economii s.p.a Brad
6	23	cu sucursale la: Gurahonț
7	24	Hălmagiu
8	25	Sebiș

Sursa: Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

Perioada anilor de criză a fost parcursă satisfăcător de instituțiile bancare arădene (care au reușit să fie înregistrate în Registrul Bancar), însă cu urmări importante în ceea ce privește prestigiul și puterea lor financiară.

În anul 1938, directorul general al Băncii „Victoria”, analizând evoluția sistemului financiar arădean ca urmare a crizei și a aplicării măsurilor legislative bancare ale anilor '30 scria în revista arădeană „Hotarul Literar – Cultural – Artistic”: „...după punerea în aplicare a legii de lichidare a datoriilor agricole și urbane s-a putut constata faptul îmbucurător că în județul Arad, debitorii și-au lichidat datoriile în 2 ani, în număr impresionant; iar cei ce n-au putut lichida în termenul acesta, plătesc ratele la termenele legale, în proporție aproape mai bine decât în oricare parte a țării.”⁸

Criza a lăsat însă urme adânci în sistemul bancar arădean. Tot dr. Nerva Iercan ne spune că în anul în anul 1913, înainte de Primul Război Mondial, conform datelor statistice maghiare utilizate de delegația maghiară la negocierile pentru tratatul de la Trianon, instituțiile de credit din Arad dispuneau de 84,8 milioane coroane în municipiul Arad și 17,9 milioane coroane în județ, în total 102,7 milioane „coroane aur”. Cele 102,7 milioane coroane 1913 reprezentau în echivalent „lei 1936” 3,8 miliarde lei. În același timp, conform bilanțurilor din anul 1936 ale instituțiilor de credit cu sediul în județul și municipiul Arad, acestea dispuneau de 500 de milioane de lei, la care adunând plasamentele băncilor cu sediul în București și în alte orașe, care aveau filiale locale, în valoare de 500 milioane lei, ajungem la o valoare totală de 1 miliard de lei, de patru ori mai mică decât cea din perioada de dinainte de Primul Război Mondial⁹.

⁸ Nerva, Iercan, „Contribuțiuni la studiul situației economice a județului Arad”, în *Hotarul Literar-Cultural-Artistic* (Arad), anul V, nr. 4, aprilie 1938, pp. 99-102.

⁹ *Ibidem*.

Sucursale bancare arădene în perioada anilor 1936-1945

În deceniul 4 al secolului XX, în Arad funcționau 5 sucursale ale unor bănci mari din capitală sau din alte orașe mari ale țării¹⁰.

BANCA ROMÂNEASCĂ SA, SUCURSALA ARAD

Banca Românească SA era cea mai importantă bancă din peisajul bancar român în perioada interbelică, având un capital propriu în valoare de 400 de milioane de lei. Sucursala arădeană a băncii se afla în clădirea din colțul dintre str. Berthelot și str. Goldiș (palatul Bohus), era înregistrată la nr. 20 în Registrul Bancar și era condusă, încă din anii '20, de Mihai Mărcuș, deputat de Arad, cenzor al Băncii Naționale și administrator delegat la două societăți comerciale arădene finanțate de bancă: FITA SA (Fabrica de tricotaje din Arad) și „Fabrica de Zahăr SA”. Banca a funcționat până în anul 1948, când, conform Decretului 197, a fost dizolvată, intrând în lichidare.



Sediile Băncii Românești și a Societății Bancare Române

SOCIETATEA BANCARĂ ROMÂNĂ, SUCURSALA ARAD

Această sucursală a preluat în anul 1930 patrimoniul centralei *Băncii de Credit din Transilvania S.A.* din Arad, precum și sucursalele acesteia, bancă moștenitoare a *Primei Case de Păstrare S.A.* din Arad, înființată în 1840. După anul 1935 era înregistrată la nr. 15 în Registrul Bancar al

¹⁰ Ioan Voiticeanu, Ludovic Lajos Borgar, *Pentru Arad. Marele Ghid și Informator al Municipiului Arad*, Arad, 1935, pp. 51-62.

Camerei de Comerț din Arad. Capitalul social al băncii era de 250 de milioane de lei, în anul 1935, iar rezervele se ridicau la 25 de milioane de lei. Directorul sucursalei arădene era Ionel Friedland.

BANCA COMERCIALĂ ITALIANĂ ȘI ROMÂNĂ S.A., SUCURSALA ARAD

Cunoscută și sub denumirea de *Romcomit* cu sediul în București, această bancă a preluat banca *Casa de Păstrare Agrară Timișană*. Sucursala din Arad a băncii avea sediul pe strada Brătianu, era înregistrată în Registrul Bancar la nr. 22 și era condusă de directorul Stern Ludovic. A funcționat până în anul 1948, la 13 august.

BANCA ARDELEANĂ ȘI CASSA DE PĂSTRARE S.A., SUCURSALA DIN ARAD

Banca Ardeleană centrală avea un capital de 120 de milioane de lei, și un împrumut prin reescont de la Banca Națională în valoare de 8 milioane de lei. În anul 1935, depunerile erau în valoare de 665 milioane de lei, din care 257 de milioane pe librete de depunere, iar restul în cont curent. Directorul general al băncii era Hargittay Birtalan, iar președinte Mocsonyi Anton de Foeni, Mareșalul de vânătoare al Curții Regale. Banca avea două sedii centrale, la București și Cluj. Sucursala arădeană a fost înregistrată la nr. 5 în Registrul Bancar și era condusă de directorul Moskovits Iosif, iar „subdirector” era Kilik Wilhelm.

CASSA GENERALĂ DE ECONOMII ÎN SIBIU S.A., SUCURSALA ARAD

Societatea bancară din Sibiu a fost fondată în anul 1841 și în anul 1935 avea un capital propriu în valoare de 238 milioane de lei. Sucursala arădeană a băncii funcționa la adresa str. Horia nr. 1 (palatul Neuman) și era condusă de Jost Adam. Era înregistrată în Registrul Bancar la nr. 4.

Bănci arădene în perioada interbelică

După criza anilor 1929-33, în Arad, au reușit să fie înregistrate în Registrul Bancar un număr de 6 bănci. *Banca de Credit Mărunt și Economie S.A. Arad*, înregistrată la nr. 13 în Registrul Bancar, va fi lichidată până în anul 1936.

CASSA DE PĂSTRARE A JUDEȚULUI ARAD S.A.

Înființată în anul 1870, cu denumirea de „*Casa de Păstrare a Comitatului Arad S.A.*” („*Aradmegyei Takarékpénztár Rt.*”) banca avea, în anul 1935, sediul pe B-dul. Regina Maria la nr. 22 și era înregistrată în Registrul Bancar al Camerei de Comerț arădene la nr. 14, având un capital social în valoare de 13,5 milioane de lei și rezerve situate la 23 de milioane de lei. Banca avea o sucursală la Ineu și o agenție la Pâncota. Această bancă se situa printre cele 37 de bănci, din totalul de 920 bănci din țară, din anul 1935, care „*au o situație privilegiată de a fi putut înfrunța toate crizele financiare de până acum suportând din propriile puteri și pierderile impuse de legea conversiunii*”¹¹. Consiliul de administrație al băncii îi avea pe Jellinek Iosif, președinte, Fodor Iuliu, di-rector general (pensionar), dr. Beleș Eugen (notar public), dr. Szalai Vilhelm, avocat, jurist consult al băncii, colonel N. Drosso și Martin Mairovitz. Directorul general, proaspăt numit în anul 1935, era Eugen Tauszk.

CASSA DE PĂSTRARE GENERALĂ DIN ARAD S.A.

Fondată în 1911, această bancă, „*Casa de Păstrare Generală din Arad S.A.*” („*Aradi Központi Takarékpénztár Rt.*”) era înregistrată în Registrul Bancar la nr. 12, cu sediul pe B-dul Regina Maria la nr. 13. Capitalul ei social era în valoare de 32,5 milioane de lei și rezervele se ridicau la 22 milioane de lei. Banca se adresa afacerilor comerciale din Arad, iar în timpul crizei banca a plătit fără restricție depunerile și a găsit și resurse de angajare de noi credite. În anul 1934 banca a plătit dividende în valoare de 5% din valoarea capitalului. Operațiunile băncii cuprindeau afaceri valutare, incasso, viramente, loterie, efecte de stat, safeuri și în plus administra și afacerile organizației comercianților pentru vânzarea mărfurilor pe credit „Comerciala Consum SA”. Farago Rudolf era administrator delegat, iar director executiv era Lakatos Aladár. Membrii consiliului erau: dr. Vasile Avramescu, director jurisconsult de stat, fost prefect, Brandeisz Heinrich, moșier, Domán Alexandru, „subpreședintele” Camerei de Comerț și Industrie din Arad, Hegyi Albert, mare comerciant, dr. Iancu Cornel, avocat și fost deputat, Schwartz Adolf, mare comerciant. Președintele Comisiei de Supraveghere era, în anul 1935, Meer Arminiu, iar jurisconsult, dr. Sugár Eugen.

¹¹ *Ibidem*, pp. 50-51.

BĂNCILE BĂNĂȚENE UNITE S.A.

Această bancă avea sediile principale în Arad și Timișoara, în clădiri deținute în proprietate. Capitalul băncii era în valoare de 52 de milioane de lei, iar fondul de rezervă se ridica la valoarea de 38 de milioane de lei. În Arad, sucursala băncii era condusă de Ioan Stamp.

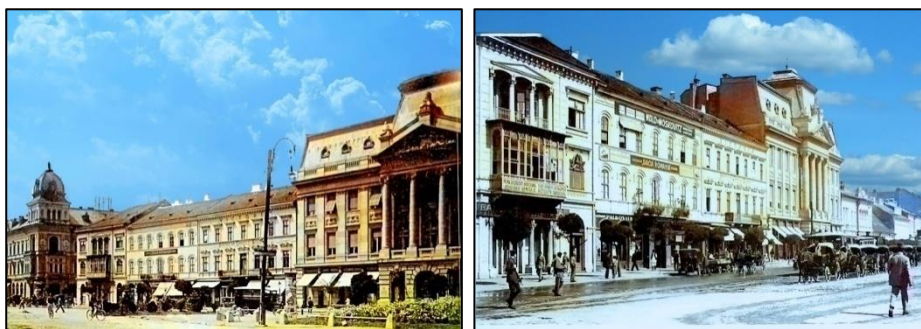
BANCA ARĂDANA S.A.

Avea sediul pe b-dul. Regele Ferdinand. Înființată în 1919, a fost înregistrată la nr. 2 în Registrul Bancar arădean, în anul 1934 și era condusă de directorul Ioan Tatu¹².

Alte 3 bănci arădene din perioada interbelică sunt: Banca „Victoria”, Casa Agricolă de Păstrare Arad și Cenad S.A. și Banca Goldschmidt S.A.

BANCA „VICTORIA”

După anul 1918 și până în anul 1931, banca arădeană își consolidează poziția pe piața bancară regională, sfera ei de activitate lărgindu-se spre marea industrie, comerț, afaceri imobiliare și participații în societăți comerciale. Ca urmare, banca ajunge să deschidă un număr de 17 filiale în comunele arădene, dar și în județele vecine, Bihor și Timiș-Torontal.



Sediul Băncii Victoria în perioada interbelică

În anul 1923 banca avea un capital de 12 milioane de lei și rezerve în valoare de 8,525 milioane de lei. Sediul băncii a rămas la adresa b-dul. Regele Ferdinand nr. 2. Președintele băncii era Roman R. Ciorogariu, episcopul de Oradea, iar vicepreședinte, dr. Aurel Demian. Directorul executiv a fost Adam George, din conducerea executivă făcând parte și doi

¹² *Ibidem.*

directori adjuncți: George Popovici și Virgil Antonescu, precum și secretarul băncii, Mihai Popovici.

După criza economică dintre anii 1929-1933 Directorul executiv al „Victoriei” a devenit dr. Nerva Iercan. Banca avea 6 directori, 6 procuriști, 58 de funcționari și 14 oameni de serviciu. În 26 februarie 1946 banca arădeană supune adunării generale extraordinare majorarea capitalului social de la 80,225 milioane la 360 de milioane lei, în mai multe etape.

Banca arădeană a fost dizolvată în anul 1948, conform Decretului 197/1948, însă operațiunile de lichidare au durat până în anul 1950. Banca „Victoria” a fost cea mai reprezentativă bancă arădeană în perioada interbelică, având și o importantă influență regională. Această poziție a fost generată de perioada de început de secol când banca, fiind o reprezentată importantă a capitalul român din Transilvania, s-a situat pe poziția a doua din punct de vedere a performanțelor financiare, după banca „Albina” din Sibiu.

CASA AGRICOLĂ DE PĂSTRARE ARAD – CENĂDANĂ S.A.



Sediul Casei Agricole de Păstrare Arad-Crișana S.A. Arad
în perioada interbelică

A fost înființată încă din anul 1889, la 31 martie și înregistrată la 18 aprilie în Registrul firmelor sociale de la Camera de Comerț și Industrie arădeană.

În 11 septembrie 1924 banca își schimbă statutul, orientându-și activitatea și spre comerțul cu cereale și alte mărfuri. După majorări

successive de capital: 6 milioane de lei în 1924, 10 milioane de lei în 1925, banca ajunge la un capital de 20 de milioane de lei, în anul 1928¹³.

Criza economică dintre 1929-1933, afectează până la un pas de lichidare activitatea băncii. Majoritatea activității de creditare și chiar activitatea comercială a băncii era orientată spre agricultură și comerțul de cereale precum și pentru plasamente în activități meșteșugărești și comerciale (urbane) toate acestea afectate de scăderea prețurilor, insolvabilitate sau faliment. Întreg portofoliul investițional al băncii părea compromis, din moment ce o expertiză contabilă din 1934 concluziona că 99% din activele sale (cambii, conturi curente, ipoteci) făceau obiectul legii conversiunii, fiind agricole sau urbane așa cum erau definite de lege¹⁴.

În anul 1946 capitalul social al băncii era subscris în proporție de 89,78% de acționari români (508 acționari și 17.956 acțiuni), 8,63% maghiari (93 acționari și 1.903 acțiuni) iar 0,7% din capital a fost subscris de acționari din alte țări (4 austrieci, cu 91 de acțiuni, 2 cehi, cu 31 de acțiuni și 3 sârbi, cu 19 acțiuni)¹⁵.

Ca urmare a adunării generale a acționarilor din 25 aprilie 1946 în consiliul de administrație al băncii sunt aleși: Purgly Ladislau președinte, Takács Nicolae, vicepreședinte, dr. Moldovan Silviu, dr. Konopi Coloman, Wasarhelyi Ioan și Șimăndan Petru, membri. Director general al băncii era Iszekutz Géza.

Declinul băncii începuse însă o dată cu cel de-Al Doilea Război Mondial, planul de majorare a capitalului prezentat în anul 1947 nu se realizează, dimpotrivă, banca desființează filialele și planifică fuziunea cu *Banca Agricolă și Casa de Păstrare S.A. din Cluj*. Un an mai târziu, Curtea Superioară Bancară comunică dizolvarea de drept a societății începând cu data de 1 iunie 1948 și intrarea băncii în lichidare¹⁶. Operațiunile de lichidare au durat până în anul 1950.

BANCA GOLDSCHMIDT S.A. ARAD

În perioada interbelică, în anul 1941, în Arad, au rămas în funcțiune, așa cum am văzut în Tabelul 3, 11 instituții bancare, printre ele fiind și Banca Goldschmidt SA. Într-un referat asupra băncii, din ianuarie 1942, inspecto-rul bancar al Băncii Naționale, Lazăr Liviu scria: „*această*

¹³ S.J.A.N. Arad, *fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

¹⁴ *Ibidem, fond Casa Agricolă de Păstrare Arad-Cenădană*, dosarul nr. 2/1947.

¹⁵ *Ibidem, fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

¹⁶ *Ibidem, fond Casa Agricolă de Păstrare Arad-Cenădană*, dosarul nr. 4/1948.

*întreprindere s-a impus, devenind mult agreată de public, am putea spune, chiar necesară prin operațiunile pe care le efectuează cu efecte publice, dar mai ales cu distribuirea biletelor de loterie*¹⁷.

Banca a fost înființată în anul 1905 ca firmă individuală, cu denumirea de „Banca Alexandru Goldschmidt” și a funcționat ca bancă de casă pentru proprietarul ei care era un mare comerciant de vinuri și băuturi spirtoase¹⁸. În perioada Primului Război Mondial și în anii '20, banca a efectuat *operațiuni de schimb valutar și comercializarea de devize, împrumuturi cambiale și pe lombard, primirea de depuneri sau negocierea de efecte publice.*

În anul 1929 banca se transformă în societate pe acțiuni cu denumirea „Banca Goldschmidt S.A.” și cu un capital inițial de 10 milioane de lei, împărțit în 10.000 de acțiuni cu valoare nominală de 1.000 de lei. Instituția financiară a fost înregistrată la Oficiul Registrului Firmelor de pe lângă Tribunalul Arad, secția a III-a cu nr. Fas 261 din 25 iunie 1929.



Strada Eminescu în perioada interbelică

Transformarea în S.A. și constituirea capitalului social inițial s-a realizat în fapt convertind în acțiuni o datorie de 7 milioane de lei pe care banca o avea la proprietarul ei, împreună cu o depunere de 3 milioane de lei numerar și luând ca acționari minoritari un număr de persoane înrudite

¹⁷ *Ibidem, fond BNR, Sucursala Arad, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.*

¹⁸ În 1923 figura ca viticultor și deținea 14 $\frac{3}{4}$ jugăre de vie în Miniș (*Anuarul „SOCEC” al României Mari*, vol. I. București, Editura SOCEC & Co Societate Anonimă, 1925, p. 98).

pentru a îndeplini condițiile legale ale Codului Comercial Maghiar în vigoare în Arad la acea dată. Ulterior, ca urmare a Legii 70/1934, banca se înregistrează în Registrul Oficiului Bancar din Arad la nr. 10 din 1934 cu sediul pe strada Eminescu la nr. 4. Datorită unei administrări mai puțin eficiente, banca înregistrează, la finele anului 1935, o pierdere în valoare de 3.198.131 de lei, la care se adaugă pierderea din aplicarea legii conversiunii care se ridică la suma de 796.880 de lei. Pierderea a fost înregistrată pentru că banca nu a făcut demersuri pentru a fi acoperită de prevederile favorabile ale Legii 70/'34. Ca urmare a pierderilor înregistrate, acționarii s-au văzut nevoiți să diminueze capitalul social la 9 milioane de lei cu autorizarea Consiliului Superior Bancar, comunicată în 17 ianuarie 1940 și publicată în Buletinul Oficiului Bancar nr. 36 din 30 martie 1940.

În timpul anilor '30, banca a desfășurat doar operațiuni de negociere a efectelor publice și plasarea de bilete ale Loteriei de Stat („*banca fiind prima din Arad care a primit colectura principală a Loteriei de Stat privilegiată pe clase*”¹⁹). Aceste operațiuni au adus suficiente venituri, astfel încât pierderile au fost diminuate, iar la 30 iunie 1941 bilanțul băncii evidențiază doar 94.181 de lei pierderi²⁰. Statutele băncii, actualizate, ca urmare a Legii pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă de către Consiliul Superior Bancar, au fost aprobate cu nr. 42/10 iulie 1935.

Ca urmare a dictaturii regale și mai ales a Dictatului de la Viena și mai apoi a dictaturii lui Antonescu, în timpul cărora s-au legiferat mai multe documente de sorginte fascistă, cu accente acute antisemite și de discriminare etnică „întreprinderile evreiești „...caută sau să lichideze, sau să-și românezeze patrimoniul”²¹.

Tabelul nr. 4. Bilanțul contabil și rectificat al Băncii Goldschmidt SA Arad la 31 decembrie 1941

ACTIV	Contabil	Rectificat	PASIV	Contabil	Rectificat
Casa	798.942		Capital social	9.000.000	
			<i>Pasiv exigibil</i>		1.419.224
Disponibil la bănci	259.449		Fonduri proprii	406.580	
<i>Disponibilități</i>		1.042.488	<i>Fonduri proprii</i>		2.686.587
Plasamente	317.596		Depuneri	545.040	
Portofoliu de scont	436.685		Conturi diverse	383.945	

¹⁹ Ioan Voiteceanu, Ludovic Lajos Borgar, *op. cit.*, p. 59.

²⁰ S.J.A.N. Arad, *fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

²¹ *Ibidem*.

Debitori	8.584.878		Conturi tranzitorii	506.361
<i>Plasamente</i>		2.433.087		
Creanțe conversiune	în	33.294	Dobânzi și beneficii	1.160.281
Imobile		50.000		
<i>Imobile</i>				400.000
Mobilier		55.000		
Conturi <i>diverse</i>		73.552		230.236
Conturi tranzitorii		160.234		
Cheltuieli de administrație		1.138.396		
Pierderi reportate		94.181		
		12.002.207		4.105.811
				12.002.207 4.105.811

Sursa: Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

În anul 1941 Banca Goldschmidt din Arad era catalogată juridic ca întreprindere „*pur-evreiască*”, astfel că proprietarul, Nicolae Goldschmidt, fiul fondatorului băncii, este nevoit să transfere unor parteneri români, unii fiind refugiați sau „expulzați” din teritoriile cedate în urma Dictatului de la Viena, 82,5% din acțiunile băncii cu un preț de 107,88 lei pentru o acțiune, care avea valoarea nominală de 900 lei. În consecință, la conducerea băncii ajunge **Vasile Bianu** fost „*comisar de românizare*”²² al băncii, funcționând în 1941 ca farmacist în Pecica (3 zile pe săptămână) și „*expulzat*” din Oradea, unde avusese o experiență bancară ca director la Casa de Păstrare Civilă din Oradea.

Noii acționari ai băncii devin: dr. Coroianu Iuliu cu 1650 de acțiuni, Vasile Bianu, dr. E. Vicaș, Marietta I. V. Pop și Miron Belea, cu câte 1100 acțiuni, toți cinci din Arad, precum și trei acționari din Deva: Petru Gruia-Moțu cu 1100 acțiuni, Ioan Ursu cu 550 acțiuni și dr. Petru Groza, viitorul premier comunist al României, cu 550 acțiuni.

Tranzacția, care a fost catalogată ca „*românizare*” a băncii, s-a realizat la 1 iulie 1941, după ce a fost aprobată de Subsecretariatul de Stat al Românilor, Colonizării și a Inventarului cu adresa nr. 9.559 din 24 iunie 1941. La 31 decembrie 1941, Banca Goldschmidt SA a încheiat bilanțul contabil conform datelor prezentate în Tabelul 4 pe coloana „Contabil”. În anul 1942, între 13 și 20 ianuarie, banca a fost verificată de inspectorii

²² Lucrând la Subsecretariatul de Stat al Romanizării, Colonizării și a Inventarului, departament ce funcționa în cadrul Guvernului Antonescu

sucursalei arădene a Băncii Naționale care i-au rectificat bilanțul, astfel că diminuarea activelor s-a ridicat la suma de 7,9 milioane de lei.

Diminuarea este datorată, în cea mai mare parte, unui împrumut al lui Alexandru Goldschmidt care, între timp, și-a lichidat întreaga avere imobilă înainte de apariția „*Decretului-lege pentru trecerea proprietăților imobiliare urbane evreiești în patrimoniul statului*” din 28 martie 1941, astfel că bunurile cu care garantase împrumutul nu mai erau în proprietatea lui. Un alt credit, încheiat în 1933, era acordat firmei Algo S.A. Arad, aflată în proprietatea lui Alexandru Goldschmidt și era garantat cu fondul de marfă care a fost însă confiscat la începutul anului 1941. Contul de profit și pierdere al băncii arădene la finele anului 1941 este prezentat în Tabelul 5. Profitul net al anului 1941 în valoare de 21.885 lei va diminua pierderea înregistrată de bancă în anii anteriori.

Tabelul nr. 5. Contul de profit și pierdere al băncii Goldschmidt S.A. Arad la 31 decembrie 1941

Credit		Debit	
Dobânzi încasate	489.748	Salarii și indemnizații	941.828
Venitul portofoliului de titluri	410.934	Impozite și taxe	169.524
Diverse beneficii	236.283	Dobânzi plătite	27.044
Încasări din creanțe amortizate	23.316	Beneficiul net	21.885
	1.160.281		1.160.281

Sursa: Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

Banca angaja un număr de 9 funcționari, în timp ce inspectorul bancar recomanda un număr de 3, pentru a reduce cheltuielile de personal. Dar conducerea băncii nu dorea concedierea personalului excedentar de teamă să nu contravină Legii nr. 351/1940 pentru reprimarea speculei ilicite și a sabotajului economic.

Banca Goldschmidt SA Arad este un exemplu de instituție bancară mică și care reușește să depășească criza economică, înregistrându-se în Registrul Bancar arădean în anul 1934, dar nu poate depăși măsurile dictatoriale, antisemite și de represiune etnică care suprapuse peste vicisitudinile celui de Al Doilea Război Mondial au afectat și afacerile bancare arădene, în perioada anilor '40.

Concluzii

Intrarea României în război a influențat considerabil evoluția pieței financiare și monetare, precum și a instituțiilor de credit din Arad și din România. Activitatea autorității bancare române a fost subordonată în acest timp obiectivelor militare și politice prin susținerea eforturilor de război. Condițiile generate de evoluția operațiunilor militare care au avut loc ca urmare a schimbării frontierelor țării, în perioada 1940-1945 au obligat Banca Națională să înlocuiască bancnotele românești cu însemne monetare străine (ruble, pengö, sau lei sovietici) care erau în circulație datorită autorităților sovietice și maghiare, și mai ales datorită Armatei Sovietice, în Basarabia și Bucovina de Nord (1941), în România (1944) și în Transilvania de Nord-Vest (1945)²³.

Deși în perioada dintre anii 1940-1944 *stocul de aur al Băncii Naționale a sporit, acoperirea angajamentelor cu metal prețios a scăzut de la 35,1%, cât era la 31 decembrie 1939, la 1,25% la data de 31 decembrie 1946*. Concomitent, s-a recurs la mărirea prețului pentru kilogramul de aur fin, ceea ce însemna de fapt *devalorizarea mascată a leului*²⁴.

După încheierea războiului, Banca Națională a trebuit să facă față obligațiilor asumate de România prin Convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944. În același timp, refacerea economiei și asigurarea aprovizionării populației au constituit obiectivele prioritare ale guvernelor ce s-au succedat după 1944, precum și ale Băncii Naționale. În 28 decembrie 1946 însă, se adoptă legea care impune controlul nemijlocit al guvernului condus de comuniști, asupra Băncii Naționale, autoritate care trecea astfel în proprietatea statului. Ca urmare creditele acordate de către Banca Națională statului român, direct și indirect, în această perioadă, au generat o creștere considerabilă a valorii nominale a bancnotelor aflate în circulație.

Intrarea în vigoare a Legii nr. 119 din 11 iunie 1948 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi, prin care statul român prelua toate resursele solului și subsolului pe care nu le avea în proprietate la data intrării în vigoare a noii Constituții a Republicii Populare Române a însemnat și naționalizarea societăților bancare pe lângă cele industriale, societăți de asigurări sau de transport, telecomunicații sau miniere. Punerea în viață a acestei legi a

²³ BNR, <http://www.bnr.ro/Perioada-contemporana--1051.aspx>. 31 octombrie 2014. (accesat 31 octombrie 2020).

²⁴ *Ibidem*.

reprezentat finalul băncilor arădene interbelice, care vor fi lichidate începând cu anul 1948 și până în 1950.

BIBLIOGRAFIE

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad:

- *Fond Banca Victoria.*

- *Fond BNR. Sucursala Arad.*

- *Fond Casa Agricolă de Păstrare Arad-Cenădană.*

Anuarul „SOCEC” al României Mari, vol. I. București, Editura SOCEC & Co Societate Anonimă, 1925.

Caciora, A., Timbus, M., Glück, E., Roz, Al., „Istoria Contemporană. Perioada interbelică. Dezvoltarea social economică. Finanțele” în *Aradul. Permanență în istoria patriei*, Arad, 1978.

Comisia Națională pentru Statistică, *Anuarul Statistic al României*, București, 1990.

Dascăl, Natalia. „Aradul interbelic”, în *Arad. Monografia orașului*, Arad, Editura Nintendo, 1999.

Demșea, Dan. „Eliberarea economică”, în *Arad. Monografia orașului*, Arad, Editura Nigredo, 1999, pp. 94-96.

Institutul de Statistică Generală a Statului, *Anuarul Statistic al României 1937 și 1938*, București, Imprimeria Națională, 1939.

Institutul de Statistică Generală a Statului, *Anuarul Statistic al României 1939 și 1940*, București, Imprimeria Națională, 1941.

Iorga, Nicolae, *Istoria comerțului românesc*, București, Editura Tiparul Românesc, 1925.

Legea asupra Burselor de Comerț, Monitorul Oficial. București, 11 aprilie 1904.

Legea asupra burselor, Monitorul Oficial. București, 11 aprilie 1929.

Manea, Nadia, Grigore, Bâce, „Înființarea rețelei de sucursale și agenții a BNR în Transilvania și Banat. Agenția (Sucursala) Cluj (1919-1946)”, comunicare științifică, București, 29 aprilie 2009.

Ministerul Industriei și Comerțului – Direcțiunea Generală a Statisticii, *Anuarul Statistic al României pe anul 1922*, București, Tipografia Curții Regale F. Gobl. Fii, 1923.

Ministerul Industriei și Comerțului – Direcțiunea Generală a Statisticii, *Anuarul Statistic al României pe anul 1923*, București, Tipografia Curții Regale F. Gobl. Fii, 1924.

Ministerul Industriei și Comerțului – Direcțiunea Generală a Statisticeii, *Anuarul Statistic al României pe anii 1931-32*, București, Tipografia Curții Regale F.Gobl Fii, 1933.

Mușat, Mircea, Ardeleanu, Ioan, *România după Marea Unire*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Nerva, Iercan, „Contribuțiuni la studiul situației economice a județului Arad”, în *Hotarul Literar-Cultural-Artistic* (Arad), anul V, nr. 4, aprilie 1938, pp. 99-102.

Nițu, Adrian (coord.), *Arad. Economie și Societate din preistorie până la începuturile regimului comunist*, vol. II, Arad / Cluj-Napoca, Editura Gutenberg Univers / Presa Universitară Clujeană, 2017.

Nițu, Adrian, *Burse de mărfuri și valori*, București, Tribuna Economică, 2002.

Stanciu, George, *Structura economică a satului românesc. Contribuțiuni la cunoașterea economiei țărănești din România*, București, 1938.

Voiticeanu, Ioan, Borgar, Ludovic Lajos, *Pentru Arad. Marele Ghid și Informator al Municipiului Arad*, Arad, 1935.

Weil, Alois, *Arad. Hârtii de valoare*, Centrum Voor Scriptophilie BVBA, 2000.

BNR. <http://www.bnr.ro/Perioada-contemporana--1051.aspx>. 31 octombrie 2014. (accesat octombrie 31, 2020).

https://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_activității_bancare. (accesat septembrie 25, 2015).

Isărescu, Mugur, <http://www.bnr.ro/.Consideratii-privind-Marea-Criza-Economica-din-1929.2012.04.2012>. (accesat noiembrie 11, 2020).

Anexa nr. 1.

Situățiunea băncilor din județul Arad, 1935 (mii lei)	capital și rezerve				creanțe asanabile aflate în portofoliul băncilor		depuneri creditori și reescont la alte bănci decât BNR	cota legală de reducere a creditorilor
	înainte de aplicarea legii	reduse prin:		rămăș după aplicarea legii	valoare nominală neredusă	încasări efectuate de bănci până la 31 dec 1934		
		pierderi din conversiune	insolvabilității și deprecieri					
Bănci prezentatoare la scont								
Banca Arădana SA Arad	15216	7696	273	7247	16711	1574	9816	45%
Banca Victoria SA Arad	102232	132068	133608	163444	169826	7950		
Băncile Bănățene Unite SA	132550	54173	28568	49809	285809	14775	261932	60%
Casa de Păstrare a județului Arad	34804	13593	8243	12968	20659	3732	50650	
Casa de Păstrare Generală din Arad	52712	8101	4589	40021	16859	172	36763	
Banca Goldschmidt	10042			10042	1422	108	6141	
Bănci cu creditele închise								
Casa Agricolă de Păstrare Arad SA	4008	27611	3521	16875	83644	3300	53509	
Bănci neprezentatoare la scont								
Banca Circumscripției Nădlac	2245	179		2066	4883	144	909	40%
Banca Poporală din Nădlac	2338	1464	262	612	6251	2943	3767	40%
Casa de Păstrare Nădlac	2636	1383	1016	237	6860	191	4593	
Casa Economică Cercuală de Păstrare Rovine	3773	2445	219	1109	5987	937	3500	

„Pecicana” Casă de Păstrare	2999	1611	790	599	650	102	890	
Casa de Păstrare Glogovăț	1390	646	245	499	9987	785	11250	
Casa de Păstrare Săvârșin	807	502	144	161	3446	277	2695	40%
Prima Casă Poporală de Economii Cruceni SA	102	42	41	19	650	102	891	
Prima Casă de Păstrare Guttenbrun(Zăbrani)	2			2	1097	44		

Sursa: Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad, *fond BNR, Sucursala Arad*, dosarul nr. 2/1935, Situațiunea băncilor din județul Arad.

II. BISERICA ȘI ȘCOALA THE CHURCH AND THE SCHOOL

**Absolvenți de seamă ai învățământului teologic din Arad.
Un alt fel de istorie a Școlii de Teologie din Arad**

**Outstanding Alumni of the Theological Education of Arad.
A Different History of the Theology Institute of Arad**

*Protos. lect. univ. dr. Nicolae M. TANG
Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad
Facultatea de Teologie „Ilarion V. Felea”*

Abstract

The alumni of the theological education of Arad come to happily complete the two-century history of the Theological Institute, but above all they show the impact of this institution in Society and in the Church. In modern terms we can say that the graduates of this ecclesiastical institution show ‘educational feedback’, which is a basic marker in the evaluation of an institution. The Theological alumni of Arad constituted the basis of the intellectual, political, cultural and ecclesiastical society, for the western Romanian society of the 19th and the first half of the 20th century, proving the quality of the educational curriculum, the quality of the teaching staff, as well as the involvement of the Church in educating its own children.

Keywords: *Graduates, theological teaching, education, Romanian language, national emancipation, culture, Romanian society, intellectual elite.*

Bicentenarul Teologiei arădene (1822-2022) a oferit cadrul aferent pentru rememorarea și actualizarea întregii istorii a învățământului teologic din Arad prin diversele manifestări culturale și teologice-bisericești organizate de Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea”, împreună cu partenerii locali, naționali și internaționali. Într-un astfel de cadru, nu putea lipsi o rememorare și revalorizare a ceea ce au însemnat seriile întregi de absolvenți, o altă istorie, privită prin prisma absolvenților, a impactului acestei instituții în societatea românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și pe tot parcursul secolului XX.

Valorizarea trecutului este o datorie de conștiință, dar și o cunoaștere mai atentă a ceea ce a fost, la un moment dat, într-un anumit cadru social, politic și cultural și, totodată, identificarea de modele comportamentale necesare pentru progresul unei societăți responsabile. Generațiile despre care vorbim în acest studiu, absolvenții ai Institutului Teologic și ai Academiei Teologice din Arad, ca de altfel toate generațiile din trecut, aveau o regulă de viață: interesul comun era pus înaintea celui personal, iar cei care erau educați beneficiau de o educație sănătoasă axată pe principii, autoritate, tradiție. Aceste generații credeau că nu pot reuși în viață decât prin educație serioasă. Despre aceste generații ieșite de pe băncile teologiei arădene vom vorbi în studiul prezent.

Istoria învățământului teologic din Arad include și absolvenții formelor de învățământ dezvoltate de la înființarea acestuia și până în zilele noastre¹. O instituție de învățământ trebuie privită și prin prisma absolvenților ei, lucrul acesta arătând impactul actului educațional în societate, aria de influență, precum și aportul adus la culturalizarea și educarea religioasă și națională a societății românești, în ansamblul ei. Afirmăm, fără echivoc, că viața socială, politică, culturală și bisericească a românilor din vestul țării a fost profund marcată de absolvenții Institutului Teologic, ai Academiei Teologice, iar, mai apoi, ai Facultății de Teologie din Arad.

Dacă Preparandia (1812) pregătea învățătorii care vor merge în satele românești și vor educa nația română în limba și spiritul românesc, absolvenții Institutului Teologic vor cărmui duhovnicește parohiile românești din ținuturile vestice și vor menține trează conștiința religioasă, morală și națională a românilor.

Absolvenții învățământului teologic arădean nu numai că au asigurat structurile ecleziastice din Banat, Crișana și părțile bihorene, ci mai mult, au fost implicați activ în viața politică a românilor, în procesul de emancipare națională care s-a finalizat cu Unirea de la Alba Iulia. Cea mai numeroasă, impresionantă și activă pleiadă de absolvenți o înregistrează perioada Institutului Teologic. Aria de școlarizare în această perioadă se întindea până la Sibiu, tot Banatul, Crișana, Bihorul, Ungaria de azi, până în inima Ardealului și chiar peste hotarele Transilvaniei, în Vechiul Regat².

¹ Studiul de față redă în mare măsură conținutul „Cuvântului introductiv”, publicat în: *Chipuri de absolvenți ai Institutului și Academiei Teologice din Arad*, coordonatori: Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Drd. Alin-Florin Ciotea, Marius-Gheorghe Danciu, Alexandru-Silviu Obrad, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2022, pp. 7-15.

² Pavel Vesa, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013, pp. 195-205.

Marile evenimente istorice ale secolelor XIX și XX au fost determinate, în parte, și de implicarea absolvenților de teologie de la Arad: Revoluția de la 1848, Războiul de Independență, Mișcarea memorandistă, Primul Război Mondial și Marea Unire la Alba Iulia, apoi, amplul proces de integrare a Transilvaniei în structurile Vechiului Regat, frământările perioadei interbelice, Al Doilea Război Mondial și instalarea regimului comunist. Ne putem da seama de acest adevăr printr-o simplă evaluare la nivel de statistică: 23 de absolvenți au fost delegați titulari la Marea Adunare de la Alba Iulia, iar 48 dintre absolvenții de mai târziu, deținuți politici, care s-au opus vehement instalării regimului comunist. Mulți dintre absolvenți au fost preoți de război, mergând alături de ostașii români în cele două războaie mondiale. O parte din ei au susținut activ Războiul de Independență prin diverse colecte și chiar au îndemnat tinerii români din Transilvania să treacă munții și să se înroleze în Armata Română. Nume precum Ghenadie Popescu și Patrachie Popescu au activat în mișcarea revoluționară de la 1848, iar nume ca Partenie Gruescu sau Miron Romanul sunt bine cunoscute în ceea ce privește implicarea lor în mișcarea memorandistă.

Majoritatea profesorilor de teologie ai Institutului, dar și ai Academiei, au fost absolvenți ai acestei școli. Mulți dintre ei au fost școliți în Occident sau la vestita Universitate din Cernăuți, cu burse oferite de Consistoriul arădean, mai ales în vremea păstoririi providențialului episcop Ioan Mețianu. Funcțiile de inspectori școlari au fost deținute de protopopii tractuali, iar posturile de directori școlari de preoții parohi, cu pregătire specială. Nici viața culturală nu a fost străină de prezența absolvenților învățământului teologic din Arad, mulți dintre ei cu realizări notabile în domeniul literaturii și al publicisticii. Manualele, atât de necesare școlilor românești, se datorează acestor neosteniți lucrători, iar promovarea limbii române, tot acestor apostoli ai neamului românesc. Cu siguranță, cultivarea conștiinței românești a fost prioritatea școlii de teologie arădene, lucrul acesta fiind o evidență istorică.

Din seria absolvenților de la 1822 și până astăzi au fost 9 episcopi, din care 3 mitropoliți și 6 episcopi eparhioți, iar dintre aceștia, 3 episcopi ai Aradului. Din seria absolvenților de la 1822 până la 1948, în administrația bisericească au activat 16 absolvenți ca asesori consistoriali sau consilieri eparhiali și 42 de protopopi. Demn de notat este că din această serie au fost 24 de profesori de teologie, precum și un numeros șir de literați și publiciști, cu o impresionantă activitate în domeniul literaturii și publicisticii românești transilvănene, bisericești și politice.

Cât privește originea socială a absolvenților, trebuie incluse familiile de țărani, comercianți și mici industriași a căror condiție materială varia de la modestă spre medie. Cu toate că majoritatea candidaților proveneau din pătura de jos, amintim și faptul că o parte din ei proveneau din familii preoțești sau „dinastii de preoți”, iar o parte din rândul familiilor înnobilate. Amintim aici câteva familii preoțești care în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX erau prezente în rândul populației românești: familia Țiucra de la Bârsa, originară din Țara Românească, secolul al XVIII-lea; familia Beleş din Șimand, originară din Moldova, care au păstorit în această localitate aproape un secol (1821-1915); familia Givulescu, originară din Ilteu cu ramificații în localitățile Toc și Săvârșin; familia Bodea, de la Crocna; familia Hălmăgean tot de la Crocna; familia Bozgan din Mândruloc; familia Dehelean din Zăbaț-Ususău; familia Vățian din Obârșia; familia Hărduț, care au păstorit în Budești, Pescari, Rostoci și Tălagiu vreme de 214 ani (1730-1944); familia Petrovici din Țela care au păstorit în aceste locuri peste 200 de ani (1745-1956); familia Mihulin, originară din Govojdia (Berindia); familia Moțica de la Șicula cu un șir de 8 preoți, toți slujitori în parohia natală; familia Neiculescu, originară din Toc; precum și alte familii: Sărac (Crocna, Bocsig și Tăgădău), Sirca (Tălagiu), Vesa (Roșia-Nouă), Vușdea (Avram Iancu)³.

Demne de amintit sunt și familiile de nobili români care au dat slujitori devotați ai sfintelor altare: familia Balint „de Ciuci” (Vârfurile); familia Iuga „de Măgulicea”; familia Moțica „de Leștioara”; familia Sirca „de Tălagiu”; familia Șerb; familia Ioja „de Ravna” (Rănușa); familia Cociuba „de Tovis”, înnobilită de principele Mihail Apafi, în 1665; familia Karacsony „de Szazs-Lona”; familia Fejer „de Boroș-Ineu”⁴.

Patru dintre absolvenții Institutului Teologic au fost membri ai Academiei Române: Vincențiu Babeș (membru fondator), Iosif Goldiș (membru corespondent), Vasile Mangra (membru titular) și Gheorghe Ciuhandu (membru de onoare). O serie de absolvenți au fost membri ai forurilor și organizațiilor de cultură din țară (literatură, muzică).

Abordarea acestei tematici legate de absolvenții Institutului Teologic și ai Academiei Teologice din Arad este în strânsă relaționare cu problema elitelor intelectuale în spațiul transilvan și în speță în părțile Banatului, Crișanei, Bihorului și în părțile ungurene. Despre o elită românească în Transilvania nu se poate vorbi decât târziu, în epoca modernă și dacă

³ *Ibidem*, pp. 206-211.

⁴ *Ibidem*, pp. 211-214.

vorbim despre elita românească, vorbim doar despre o elită intelectuală, elita social-economică fiind de altă etnie.

Instituția creatoare de intelectualitate a fost școala de nivel academic-universitar ori cea de nivel mediu-liceal vocațional, pedagogic ori teologic în special. Preparandiile și institutele teologice au format preoți și învățători care, la rândul lor, în condiții anevoioase din punct de vedere material și al logisticii didactice, au creat resursa umană pentru alte școli profesionale, care, beneficiind de contexte cultural-istorice favorabile, au devenit intelectuali de rang academic și care s-au afirmat ca reale forțe cultural-naționale⁵.

Elita intelectuală românească era formată în câteva centre precum Brașov, Arad, Sibiu. Așadar cele două școli din Arad, Preparandia (1812) și Institutul Teologic (1822), erau locuri de formare a elitei intelectuale românești. Elita intelectuală românească era în mare măsură formată din episcopi și preoți, la aceștia adăugându-se și învățătorii. Primii șefi politici ai românilor au fost din rândul elitei intelectuale ecleziastice, după cum ne arată evenimentele politice din secolele XIX și XX. Adunarea de la Blaj (1848) și Adunarea de la Alba Iulia (1918) sunt elocvente în acest sens. Personalitatea marelui mitropolit Andrei Șaguna ne vorbește de la sine despre rolul politic jucat de elita ecleziastică românească și importanța acesteia în viața românilor transilvăneni. Amintim aici și personalitatea protopopului Constantin Gurban, deputat în parlamentul de la Budapesta, o voce a românilor în forurile politice conducătoare din acea vreme⁶.

Viața politică a românilor a fost determinată de absolvenții învățământului teologic din Arad, care au fost formați în cel mai pur spirit românesc și care au întreținut conștiința națională și lupta de emancipare. În acest sens, poate fi amintit arhimandritul Ierotei Beleş, un adevărat lider politic al românilor de pe valea Mureșului, care a luptat pentru drepturile românilor, în special pentru școlile confesionale și pentru ieșirea de sub autoritatea ierarhiei sârbești. Sutele de articole scrise de Vasile Mangra și Roman Ciorogariu în periodicele vremii au pus bazele unei platforme politice moderne de care românii aduceau lipsă. Vocea lor s-a făcut astfel auzită în afara spațiului locuit de români.

Presa de limbă română în aceste părți ale țării noastre este rezultatul efortului susținut al studenților și profesorilor de la Institutul Teologic arădean, generații întregi de absolvenți contribuind la susținerea periodicelor

⁵ Doru Bogdan, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale*, Arad, Editura Nigredo, 2012, pp. 305-308.

⁶ Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016, pp. 273-280.

atât prin abonamente, cât și prin materiale trimise spre publicare pentru diversele rubrici. Publiciști și gazetari de marcă precum George Morariu, Mihail Sturza, Iosif Ioan Ardelean, Atanasie Tuducescu, David Voniga, Roman Ciorogariu, Victor Aga, Zaharia Moga, Petru E. Papp, Melentie Șora, Emilian Căpitan, Ion Clopoțel, Caius Turicu, Gheorghe Perva au îmbogățit paginile publicațiilor de limbă română oferind cititorilor un paletar complex de informații. Unii dintre ei au înființat ziare locale sau serii de publicații, iar redactorii celebrului periodic eparhial *Biserica și Școala* au fost în unanimitate absolvenți ai școlii teologice de la Arad.

Cultura română s-a îmbogățit prin cărțile colectate și păstrate de preoții bibliofili, absolvenți ai Teologiei arădene. Paul Lăzărescu, Ambrozie Jurma, Andrei Papp, Nicolae Butariu, Emilian Micu sunt nume pe care le regăsim între posesorii și donatorii de carte veche, manuscrise, colecții de cărți sau tipărituri liturgice, în cele mai cunoscute biblioteci din țară, culminând cu Biblioteca Academiei Române. Activitatea acestor oameni a plusat patrimoniul cultural românesc arătând, totodată, nivelul de culturalizare și educație al românilor din secolul al XIX-lea și începutul secolului XX.

Literații și poeții sunt o altă categorie a absolvenților de seamă ai învățământului teologic din Arad. Din pleiada acestora amintim pe ieromonahul Sebastian Tabacovici, cu poemul dramatic *Jertfa lui Avraam*, care este o primă încercare dramatică a intelectualilor arădeni din prima jumătate a secolului al XIX-lea și, totodată, printre primele încercări dramaturgice din istoria teatrului transilvan. Alte nume precum Petru Varga, George Morariu, Nicolae Mihulin, Sever Secula, Gheorghe Moțiu, Petru Sălăgeanu, Petru Bogdan vin să completeze creația literară românească prin diverse opere, unele publicate în presa vremii, altele păstrate în manuscris, toate așteptând o evaluare competentă din partea specialiștilor. Dintre poeți amintim pe Iosif Ioan Ardelean, cu un volum de poezii intitulat *Buchetul meu*, publicat la Arad, în anul 1902. Volumul cuprinde poezii ocazionale, religioase, de natură, de dragoste și versuri vesele, un loc aparte ocupându-l versurile patriotice. Totodată, volumul de poezii oglindește și creația populară de pe aceste meleaguri. Un alt poet cu recunoaștere națională este Lucian Emandi, membru al Uniunii Scriitorilor din Români. Publică poezii cu tematică religioasă în revista *Gândirea*, iar mai apoi volumul cu titlul *Pescarii de năluci* (Arad, 1942)⁷. După anul 1989, va activa în cadrul

⁷ Vezi recenzia făcută de studentul Gheorghe Șerb „Recenzie. Lucian Emandi: *Pescarii de năluci – Versuri*, Diecezana, Arad, 1942”, în *Catehetul* (Arad), anul II (1942), nr. 8-10, pp. 236-238. Tot din acest număr, la rubrica „Cronica mărunță”, aflăm că în prima ședință a Societății de lectură „Episcopul Grigorie” a studenților de la Academia Teologică din Arad,

Cenaclul literar al Uniunii Scriitorilor din Arad, publicând poezii în revistele literare din zonă și din țară. Preotul Teofan Herbei se înscrie și el între poeții cu studii teologice, acesta publicând în anul 1940 un volum de poezii intitulat *Pentru străjerii credinței*, un omagiu adus episcopului de atunci, dr. Andrei Magieru al Aradului⁸.

Dintre absolvenții Institutului Teologic și ai Academiei Teologice se evidențiază o serie de promotori ai învățământului în limba română, care au activat pe aceste meleaguri sau dincolo de Carpați. Cu siguranță, numele monahului Nifon Bălășescu va rămâne încrustat pe filele istoriei pentru contribuția esențială la dezvoltarea învățământului românesc în Dobrogea, prin înființarea a 21 de școli în limba română, într-un teritoriu aflat sub stăpânire turcească. Amintim și contribuția lui Vincențiu Babeș la dezvoltarea și menținerea școlilor românești din Banat sau protopopul Cornel Lazăr de Hălmagiu, Teodor Popovici, George Lupșa, Fabrițiu Manuilă, Romul Frateș, fiecare susținând învățământul în limba română acolo unde au activat, mulți dintre ei după poziția de inspector școlar, încredințată de Centru eparhial.

O parte din absolvenți au avut o contribuție prețioasă în ceea ce privește editarea de manuale școlare, atât de necesare în școlile confesionale, dar și pentru viitorii dascăli. Amintim pe Nicolae Crișmariu, Damaschin Medrea, Ioan Petranu, preot și profesor de limba română la Preparandia din Arad. Acesta din urmă concepe mai multe manuale de gramatică, în mai multe părți, foarte necesare pentru elevii preparanți în vederea perfecționării limbii românești.

Filantropia nu este uitată de cei care au învățat pe băncile școlii teologice arădene. Iosif Vesa, George Lupșa, Constantin Gurban au fost adevărați preoți filantropi, care au arătat în fapte iubirea creștină, exigența unui adevărat următor a lui Hristos. Protopopul Constantin Gurban a rămas în conștiința generațiilor de după el prin nobilele fapte de ajutorare a copiilor săraci cu capacități intelectuale deosebite. Acestor copii le-a oferit posibilitatea de a studia la școlile din marile orașe ale Transilvaniei și chiar ale imperiului. Episcopul Iosif Goldiș va lăsa întreaga sa avere în folosul studenților meritoși, care primeau burse consistente administrate prin intermediul unei fundații.

Din pleiada absolvenților se desprind un însemnat număr de preoți cunoscuți în vremea lor ca mari predicatori, unii dintre ei cu cărți de predici

studentul Pap Enea face prezentarea acestui volum și citește câteva poezii, iar cronicarul conchide „Versurile tânărului poet, de mari speranțe, pline de duh creștin și suflet însetat de lumină, cât și prezentarea, au fost viu aplaudate”, vezi p. 239.

⁸ Teofan Herbei, *Pentru străjerii credinței*, Arad, Diecezana, 1940, 30 pp.

publicate, precum Florea Codreanu, cu cinci volume de predici (*Cuvântări ocazionale*, Arad, 1928; *Haina de nuntă. Predici*, Arad, 1929; *Sămânța de lângă cale*, Arad, 1929; *Despre căsătorie*, Arad, 1929; *Fă și tu asemenea*, Arad, 1941), Petru Bogdan, cu un volum de predici morale (*Viața în Hristos. Predici morale pentru toate duminicile și sărbătorile anului*, Arad, 1943), Tudor Demian, cu un volum de predici liturgice pentru tot anul bisericesc (*Jertfa laudei. Predici liturgice pentru toate duminicile de peste an*, Arad, 1945). Nume precum Simion Șiclovan, Ioan Nădăban, Gheorghe Perva, Petru Sălăgeanu, Gheorghe Lițiu au împodobit amvonul cu predicile lor, împlinind și un act misionar de mare valoare în contextul asaltului cultelor neoprotestante.

Șirul absolvenților învățământului teologic din Arad este pecetluit cu câțiva deținuți politici, care prin suferințele și abnegația lor au dat mărturie despre Hristos și credința cea adevărată primită și învățată în școală. Curajul și forța lor morală au stat drept stavilă împotriva unui regim ateu și dezumanizant, care dorea cu orice preț înlăturarea lui Hristos din structurile sociale și din viața oamenilor. Cornel Magieru, Emil Borza, Demian Tudor, Ioan Ageu, Gheorghe Lițiu și Lucian Emandi sunt cei care au plătit prețul suferinței pentru un crez sădit în inima și mintea lor de către dascălii școlii de teologie arădene.

Listele complete cu absolvenții învățământului teologic arădean, din cele trei forme de învățământ, le regăsim în cele patru monografii dedicate învățământului teologic de la Arad⁹, studiul de față fiind o încercare de a evidenția absolvenții școlii de teologie din Arad, dar și o invitație de actualizare permanentă a istoriei învățământului teologic ortodox din Arad, sub această formă și din perspectiva absolvenților¹⁰.

Absolvenții învățământului teologic din Arad vin să completeze, în mod fericit, biseculara istorie a Institutului Teologic, dar, mai ales, ne arată impactul acestei instituții în Societate și în Biserică. În termeni moderni putem spune că absolvenții acestei instituții eclesiastice arată „feedback-ul

⁹ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, pp. 677-728; Mihai Săsăujan, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2004, pp. 181-201; Pavel Vesa, *op. cit.*, pp. 421-480; 515-531; Gabriel Valeriu Basa, *Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” Arad. Cronică peste timp și în actualitate*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2016, pp. 153-322.

¹⁰ Vezi lucrarea elaborată în acest sens: *Chipuri de absolvenți ai Institutului și Academiei Teologice din Arad*, coordonatori: Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Drd. Alin-Florin Ciotea, Marius-Gheorghe Danciu, Alexandru-Silviu Obrad, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2022, 313 pp.

educațional”, care este un marker de bază în evaluarea unei instituții. Faptul că absolvenții de la Arad au constituit baza societății intelectuale, politice, culturale și bisericești pentru societatea românească vestică din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, arată calitatea programului de învățământ, calitatea cadrelor didactice, precum și implicarea Bisericii în educarea propriilor ei vlăstare.

Toată această pleiadă de personalități, expusă mai sus, dă un plus de valoare peste secole acestei școli de teologie din orașul de pe Mureș. Implicarea lor în structurile sociale ale vremii a dat o anvergură extraordinară acestei școli, dezvoltând o legătură armonioasă între Biserică și societate, lucru atât de dorit, mai ales, în zilele noastre.

Prezentul studiu se dorește a fi un prinos de cinstire pentru toți cei care s-au ostenit la altar sau la catedră, pentru cei care s-au jertfit pentru interesele românilor, oferind pilde de viațuire și de dăruire pentru generațiile ce i-au succedat, lăsând o moștenire binecuvântată, pe care suntem datori să o actualizăm, să o păstrăm și să o promovăm, acum, la împlinirea a 200 de ani de la înființarea învățământului teologic ortodox-românesc la Arad.

În discursul rostit la Centenarul Preparandiei din Arad, în anul 1912, directorul de atunci, protosinghelul Roman Ciorogariu, afirma printre altele: „Noi cei vii stăm sub judecata viitorului”¹¹. Iată că, realizările și împlinirile celor care s-au ostenit de-a lungul vremii la catedrele Preparandiei, Institutului Pedagogic-Teologic și Academiei Teologice din Arad stau sub „judecata” noastră, a celor care la 200 de ani de la înființarea Institutului Teologic rememorăm și evaluăm istoria și devenirea acestei instituții și prin prisma absolvenților ei.

BIBLIOGRAFIE

Basa, Gabriel Valeriu, *Facultatea de Teologie Ortodoxă „Ilarion V. Felea” Arad. Cronică peste timp și în actualitate*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2016.

Bogdan, Doru, *Preparandia din Arad în conștiința cultural-istorică a epocii sale*, Arad, Editura Nigredo, 2012.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox-român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

¹¹ Vezi: „Discursul P. C. Sale pâr. Prot. Roman Ciorogariu”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXVI (1912), nr. 45, pp. 2-7.

Chipuri de absolvenți ai Institutului și Academiei Teologice din Arad, coordonatori: Protos. Lect. Univ. Dr. Nicolae M. Tang, Drd. Alin-Florin Ciotea, Marius-Gheorghe Danciu, Alexandru-Silviu Obrad, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2022.

„Discursul P. C. Sale pâr. Prot. Roman Ciorogariu”, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXVI (1912), nr. 45, pp. 2-7.

Pop, Ioan-Aurel, Bolovan, Ioan, *Istoria Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2016.

Săsăujan, Mihai, *Academia de teologie ortodoxă din Arad în perioada interbelică. Contribuții la istoria învățământului teologic românesc*, Arad, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, 2004.

Șerb, Gheorghe, „Recenzie. Lucian Emandi: *Pescarii de năluci – Versuri*, Diecezana, Arad, 1942”, în *Catehetul* (Arad), anul II (1942), nr. 8-10, pp. 236-238.

Vesa, Pavel, *Învățământul teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2013.

Librăria Diecezana din Arad

The 'Diecezana' Bookstore from Arad

*Prof. drd. Alexandru LEUCUȚIA
Colegiul Național „Vasile Goldiș” Arad*

Abstract

The Diocesan Bookstore in Arad was founded to serve the religion-loving public and not only. It was founded in 1909 in the month of January. The announcement was mentioned in 'Biserica și Școala' of November 12/15, 1908 year XXXII No. 44.

The location was located on Deák Ferencz Street No. 33 in Arad, bearing the name of the Diocesan Bookstore.

An Orthodox bookstore was necessary because cult-specific products were sold by other commercial spaces that often also sold elements that did not fit the requirements of the canons of the Eastern Church.

Keywords: bookstore, church, history, Orthodox cult, Arad.

Librăria Diecezana din Arad a fost înființată în anul 1909, în prima lună a anului.

Anunțul deschiderii noii Instituții este menționat în revista „Biserica și Școala”¹, pe care îi voi prezenta complet în anexă.

Deschiderea unei „Librării Diecezane” era absolut necesară în cadrul Episcopiei Aradului, deoarece obiectele sfinte, precum și cărțile sfinte erau comercializate îndeosebi de către evrei, care erau cunoscuți pentru această îndeletnicire. Aceștia, dar și alții, invadeau satele românești, mai ales după ce locuitorii satelor strângeau roadele câmpului, știind faptul că atunci locuitorii aveau cu ce cumpăra obiecte sfinte. Uneori, aceste obiecte nu erau de cea mai bună calitate.

Cunoaștem faptul că poporul nostru știa să sărute bănuțul când îl dă Bisericii și-l sărută pentru iertarea păcatelor, deci se poate decide cu câtă ușurință și cât de repede își dezleagă românul „colțul cârpii” când vede întinzându-i-se un obiect creștin. Pentru a argumenta această realitate, voi menționa un articol din revista „Biserica și Școala”², semnat de parohul Petru Popa în data de 1 mai 1909, în care face precizarea că într-o singură

¹ *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXII, 9/22 noiembrie 1908, nr. 45, p. 7.

² *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXII, 10/23 mai 1909, nr. 19, p. 1.

zi, un agent străin a vândut într-un singur sat următoarele obiecte creștine: „5 rânduri de ornate, 3 epitrahile singuratice, 2 cruci și 3 icoane”. Multe dintre aceste obiecte erau dăruite bisericilor, deoarece cel care dăruiește bisericii un ornat, aleargă mai cu dor la sfânta slujbă, „să vadă tămâia pe preot îmbrăcat în odăjdiile cumpărate din sudoarea proprie”³. Existau numeroase sate în care la anumite praznice se slujea în odăjdiile dăruite de „badea” cutare, căci el așa dorea și așa se simțea mângâiat.

Am înșirat aceste argumente pentru a demonstra importanța și necesitatea deschiderii unei Librării Diecezane pentru a nu mai fi nevoiți creștinii să procure anumite produse de la străini, cu prețuri îndoite.

Până la deschiderea „Librăriei Diecezane”, odăjdiile, comercializate de străini, erau confecționate din diferite stoffe și de coloraturi indignătoare, care atrăgeau învinuiri din partea creștinilor ortodocși din ținuturile adevărat orientale, care îi acuzau că „își bat joc de ritul bisericesc drept măritor”⁴.

Deschiderea „Librăriei Diecezane” era considerată ca o „scăpare din ghearele hrăpăreților agenți, care alterau obiceiul, ritul și cultul nostru”⁵.

Mare trebuia să fie bucuria deschiderii respectivei „Librării Diecezane”, pe al cărei steag era scris „scoaterea bisericii din vâlva speculațiilor”, deoarece de acum înainte „de la lingurița pentru altar și până la odăjdiile aurite cu preț” de „una mie de coroane”⁶ și multe altele puteau fi cumpărate de la Librărie, care își deschisese ulterior și un atelier de croitorie.

„Librăria Diecezană” este susținută de „tipografia Diecezană”, ceea ce înseamnă că o parte din veniturile acestor instituții erau acordate bisericilor sărace de la sate.

Istoria poporului român păstrează o tradiție care spune că la Roma a avut loc un cutremur în urma căreia s-a produs o prăpastie, a cărui astupare de către locuitorii Romei nu s-a putut realiza în nici un chip. În acest caz, locuitorii s-au îndreptat spre oracol ca să le spună ce să facă, iar acesta le-a răspuns că trebuie să aducă cea mai scumpă comoară pe care o au. Tot așa se va întâmpla și în cazul nostru, doar cumpărarea produselor creștine din „Librăria Diecezană” va duce la constituirea fondurilor pentru ajutorarea bisericilor.

Preotul avea o mare îndatorire în ceea ce privește lămurirea credincioșilor de a-și procura obiecte creștine numai de la „Librăria Diecezană”. Așa după cum orașul Pompei, când a fost incendiat, tot poporul

³ *Ibidem.*

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem.*

s-a îndepărtat de oraș, în afară de ostașul rânduit în post pentru păzirea cetății, care a fost găsit sub cenușă în poarta cetății, el refuzând să părăsească locul, deși se vedea amenințat de incendiu, așa se impune și preotului ca din ostaș a lui Hristos să fie credincios cetății, bisericilor sărace, „Librăriei Diecezane”, de la zidurile căreia nimic să nu se depărteze.

Scopul acestei „Librării Diecezane” era de a pune la dispoziția cetățeniilor obiecte creștine la un preț cât mai avantajos, iar pentru Diecezana scopul era de a obține anumite fonduri care să fie folosite pentru ajutorarea bisericilor sărace, spre întărirea caracterului ortodox și folosul neamului.

În „Librăria Diecezană” erau comercializate atât tipăriturile realizate în „Tipografia Diecezană” din Arad, cât și în alte tipografii. Totodată, erau desfăcute multe alte obiecte ortodoxe.

Tot în sprijinul cetățeniilor, „Librăria Diecezană” a reușit să ia legătura cu o fabrică de lumânări ce ard fără să facă fum sau să picure. Anunțul este făcut în revista „Biserica și Școala”⁷, în care sunt menționate următoarele:

- Lumânări de ceara garantată: kg, 320 lei;
- Lumânări cu compoziția de 50% ceară albită garantată: kg, 250 lei;
- Lumânări din ceară naturală de albină nealbită: kg, 250 lei;
- Lumânări din ceară minerală albită: kg, 150 lei;
- Lumânări din ceară minerală nealbită: kg, 100 lei;
- Lumânări din compoziție din ceară minerală albă cu 50% parafină: kg, 70 lei.

Ulterior, „Librăria Diecezană” și-a deschis un depozit de cărți literare și școlare în care se comercializau și rechizite bisericești. Depozitul avea sediul pe strada Mihai Eminescu nr. 18.

Ulterior „Librăria Diecezana” s-a extins, constituindu-și o nouă filială în Blv. Regina Maria, în anul 1920. Și în această filială erau comercializate produse realizate de „Tipografia Diecezană” din Arad, dar și de la alte tipografii.

Dintre aceste două librării, astăzi mai funcționează doar prima, care este situată pe aceeași stradă Mihai Eminescu (str. Ferencz Deák în trecut). Librăriile se conduceau după dictonul „Deie Domnul ca să grăiesc cele ce se cuvin mie a le grăi și ție a le asculta” sau vorbele Sfântului Evanghelist Ioan: „Iată stau la ușă și bat, de va auzi cineva glasul meu și va deschide ușa, voi intra la el și voi cina la el și el cu mine” (Apocalipsa 3, 20).

⁷ *Biserica și Școala* (Arad), anul LVI, 10 aprilie 1932, nr. 15, p. 8.

BIBLIOGRAFIE

- Biserica și Școala* (Arad), anul XXXII, 9/22 noiembrie 1908, nr. 45, p. 7.
- Biserica și Școala* (Arad), anul XXXII, 10/23 mai 1909, nr. 19, p. 1.
- Biserica și Școala* (Arad), anul LVI, 10 aprilie 1932, nr. 15, p. 8.
- Vesa, Pavel, *Clerici cărturari arădeni de altădată*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2008.

Anexa

Anunțul deschiderii librăriei Diecezane din Arad, în *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXII, 9/22 noiembrie 1908, nr. 45, p. 7.

„Avem onoarea de a vă aviza că în luna ianuarie 1909, deschidem în Arad, strada Deák Ferencz Nr. 33 o librărie românească care va purta numirea „Librăria Diecezană”.

Înrând în legătură cu cele mai renumite firme din țară și străinătate librăria noastră va fi asortată cu tot felul de cărți: bisericești, școlare, pedagogice și literare; instrumente muzicale și tot felul de note; rechizite de scris: hârtie, cerneală, cu un cuvânt cu toate de aparțin unei librării bine asortate.

Aducându-vă aceasta la cunoștință ne rugăm de sprijinul D-Voastră binevoitor.

Cu stimă
Tipografia Diecezană

III. SOCIETATE ȘI ANTROPOLOGIE CULTURALĂ SOCIETY AND CULTURAL ANTHROPOLOGY

Voință și administrație în romanul „Mara” al lui Ioan Slavici. De la etica absolută la etica situațională

Will and Administration in ‘Mara’ by Ioan Slavici. From Absolute Ethics to Situational Ethics

*Prof. univ. dr. Ioan BIRIȘ
Universitatea de Vest din Timișoara*

Abstract.

On January 18, 2023, 175 years have passed since the birth of the Ioan Slavici, whose novel, ‘Mara’, (published for the first time in 1906, the ‘Luceafărul’ Publishing House of the Institute of Graphic Arts in Budapest), is considered a masterpiece until the appearance of the novel ‘Ion’ by Liviu Rebreanu. The novel still inspires us not only in the literary register, but also in the sphere of philosophical, historical and ethical reflection. Our hypothesis for the present study is the following: the Viennese education of the young student Ioan Slavici puts him in contact with Schopenhauer’s philosophy about the role of will in the life of individuals and societies, then with Confucius’ ideas on good governance and administration (we will understand here the term ‘administration’ as the activity of leading the family according to certain principles, in the Confucian sense of the paternalistic family model) of people, things and actions, which makes the future novelist seek, with literary means, the hidden mechanisms of the harmonization of wills in a community, to seek the invisible springs of power and the vital forces of individuals; judging the various actions of people originates from the perspective of absolute moral principles, so that, as things become more complex, the situations turn into what today is accepted to be called ‘an ethics of situations’ (Christian ethical theory developed by the priest Joseph Fletcher around 1960, i.e. after more than half a century after Slavici implemented such ideas in his literary works).

Keywords: *will, administration, principles, power, ethics.*

S-au împlinit, în 18 ianuarie 2023, 175 de ani de la nașterea șirianului Ioan Slavici, al cărui roman „Mara” (publicat pentru prima oară în 1906, la Editura Institutului de Arte Grafice „Luceafărul”, din Budapesta), considerat cel mai bun până la apariția romanului „Ion” al lui Liviu

Rebreanu, ne poate inspira și astăzi nu doar în registru literar, ci, deopotrivă, în sfera reflecției filosofice, istorice și etice. Ipoteza noastră pentru studiul de față este următoarea: formarea vieneză a tânărului student Ioan Slavici îl pune în contact cu filosofia lui Schopenhauer despre rolul voinței în viața indivizilor și societăților, apoi cu ideile lui Confucius privind buna guvernare și administrare (vom înțelege aici prin termenul de „administrație” activitatea de a conduce familia după anumite principii, în sensul confucianist al modelului familial paternalist) a oamenilor, lucrurilor și acțiunilor, ceea ce îl face pe viitorul romancier să caute, cu mijloace literare, mecanismele ascunse ale armonizării voințelor într-o comunitate, să caute resorturile invizibile ale puterii și forțele vitale ale indivizilor; iar judecarea diverselor acțiuni ale oamenilor se face, într-o primă instanță, din perspectiva unor principii morale absolute, pentru ca, apoi, pe măsură ce lucrurile devin mai complexe, să fie acceptată ceea ce astăzi s-ar numi o „etică a situațiilor” (teorie etică creștină dezvoltată de către preotul Joseph Fletcher prin 1960, adică după o mai bine de jumătate de secol după ce șirianul Slavici vehicula astfel de idei în literatura sa).

Pentru început, nu strică să amintim anul 1870, la Viena. E primăvară, iar doi studenți români (Mihai Eminescu și Ioan Slavici) tocmai ies de la cursul de anatomie al profesorului Hyrtl. Cei doi studenți discută în legătură cu ceea ce auziseră la curs, apoi, destul de brusc, șirianul Slavici, căruia colegii îi spuneau uneori „Aristoteles”, vorbește ca pentru sine: „... în lumea organică toate sunt nu *pentru că*, ci *pentru ca*, până în cele mai mici amănunte potrivite cu scopul în vederea căruia intră *în fință*”¹. Eminescu, având lecturi filosofice mult mai bogate decât Slavici, simte imediat alonja filosofică a distincției (căci formula „pentru că” vizează relația de cauzalitate, pe când formula „pentru ca” ține locul relației de finalitate) și-l chestionează pe acesta din urmă de unde are această idee, unde a citit... Luând discuția în serios, Eminescu îl sfătuiește pe Slavici să înceapă lectura cu Schopenhauer, apoi să continue cu Confucius, însă și cu Platon!

Schopenhauer: la început era voința! Dar cum administrăm voințele?

După cum se știe, afirmarea lui Schopenhauer ca filosof s-a făcut extrem de anevoios. A început studii de medicină, apoi a trecut la filosofie, încearcă diverse lecturi, se plictisește repede, dar ajunge, totuși, să elaboreze lucrarea de doctorat și va primi titlul de doctor în filosofie în 1813 pentru

¹ Vezi Ioan Slavici, *Opere*, vol. VI, *Memorialistică*, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005, p. 808.

teza intitulată „Împătrita rădăcină a principiului rațiunii suficiente”. Cu studiul acestei teze se pare că începe și Slavici inițierea în filosofia autorului german, autor pentru care, principiul rațiunii suficiente formulat de către Leibniz se poate aplica la patru categorii de entități: a) entităților materiale prin intermediul relației cauză-efect (acel „pentru că” sesizat de către Slavici); b) entităților logice-abstracte; c) entităților matematice cantitative; d) judecăților morale corelate cu motivația acțiunilor (respectiv cu scopurile oamenilor, exprimate prin formula „pentru ca”). Mai ales acestea din urmă stârnesc „interesul scriitorului șirian”², căci e vorba de viața oamenilor, de conviețuirea în comunități.

În viziunea lui Schopenhauer, teoretizarea „rădăcinii împătrite” a principiului rațiunii suficiente este o introducere necesară la marea sa operă, *Lumea ca voință și reprezentare*, din care primul volum apare în 1818. Vor mai trece apoi 25 de ani până publică al doilea volum. Filosoful german este convins că fundamentul vieții se găsește în dorință, dar aceasta decurge din voință, iar identitatea indivizilor se află tocmai în unitatea voinței. Altfel spus, la început este voința! Teză pe care Eminescu o pune în versuri: *La'nceput pe când ființă nu era, nici neființă/Pe când totul era lipsă de viață și voință...*

Pentru filosoful german, *Voința* constituie cheia care deschide enigma umană. Argumentul este următorul: „Subiectul cunoașterii, prin identitatea sa cu corpul, devine un individ; din acest moment, acest corp îi este dat în două moduri diferite: pe de o parte ca reprezentare în cunoașterea fenomenală, ca obiect printre alte obiecte și ca supus legilor lor; și pe de altă parte, în același timp, ca acel principiu cunoscut în mod imediat de fiecare, pe care îl desemnează cuvântul *Voința*”³. În realitate, cele două, actul voluntar și acțiunea corpului sunt un singur fapt, doar că faptul ne este dat în două moduri diferite. Respectiv, acțiunea corpului nu este altceva decât actul de voință obiectivată, privit acum în reprezentare.

În mod tradițional, observă Schopenhauer, conceptul de voință a fost mereu cuprins în cel de forță, însă ar trebui procedat invers, „considerând orice forță a naturii drept voință”⁴. Nu e vorba de o joacă de cuvinte, nu e o gratuitate, ne asigură filosoful, ci de o viziune metafizică, o viziune conform căreia „lumea este la fel ca individul, peste tot voință, peste tot reprezentare,

² Dumitru Mărcuș, „Confucius și ordinea morală în concepția lui Ioan Slavici”, în *Cultura și civilizația chineză. Dialoguri româno-chineze*, Arad, Editura Forumul Româno-Chinez, 2019, p. 159.

³ Arthur Schopenhauer, *Lumea ca voință și reprezentare*, vol. I, traducere de Emilia Dolcu, Viorel Dumitrașcu și Gheorghe Puiu, Iași, Editura Moldova, 1995, pp. 115-116.

⁴ *Ibidem*, p. 127.

și, în afara acestor două elemente, nu mai rămâne niciun rest”⁵. Dacă am vorbi în termeni kantieni, înseamnă că voința este echivalentul „lucrului în sine”, este baza oricărui fenomen și este liberă în ea însăși. Iar omul, subliniază Schopenhauer, este forma vizibilă perfectă a voinței.

Astfel de idei l-au impresionat puternic pe tânărul student șirian aflat la Viena, ceea ce putem constata chiar de la începutul romanului „Mara”, unde personajul central cu același nume, văduva Mara Bârzovanu, rămasă singură cu doi copii, tânără, voinică și harnică, dar și cu puțin noroc de la Dumnezeu, este un exemplu de voință explozivă. Precupeța Mara din Radna putea fi văzută mereu cu șatra ei în ziua de marți a săptămânii la piața din fața Mănăstirii de la Radna, joi trecea podul la piața din Lipova, iar sâmbăta, negreșit, o găseai la Arad, adunând în fiecare zi bănuții agonisiți și împărțindu-i în trei ciorapi: primul pentru ea, al doilea pentru fata Persida, iar al treilea pentru băiatul Trică.

Voința Marei este canalizată „pentru ca” odraslele ei să ajungă oameni de seamă, să se realizeze în viață. „Sărăcuții mami”, cum vorbește Mara de copiii ei mici, trebuie să reușească negreșit în viață, să ajungă cineva. Asta este scopul major pentru întreaga voință a Marei, descrisă de Slavici în felul următor: „Peste zi, ea vede multă lume și, dacă-i iese-n cale vreo femeie care-i place și ca fire, și ca stare, și ca înfățișare, ea-și zice cu tainică mulțumire: «Așa are să fie Persida mea!» Iar dacă bărbat e cel ce-i place, ea-și zice: «Așa are să fie Trică al meu!»”⁶. Iar pentru a se împlini voința, Mara aranjează în așa fel lucrurile ca Persida să-și urmeze educația la călugărițele din Lipova, iar Trică să învețe meserie la starostele cojocarilor din Lipova, la Bocioacă.

Romancierul este pus însă în fața complexului tablou al vieții, unde voințele indivizilor se întâlnesc, se confruntă, se întretaie sau se anulează în situații adesea dramatice sau tragice. Șirianul Slavici își plasează acțiunea romanului în spațiul Radnei și Lipovei, al Aradului și împrejurimilor, iar în timp imediat după revoluția de la 1848, până către 1860. Este o perioadă când Viena înțelege să-și întărească dominația și regimul absolutist, pentru a preveni alte tulburări politice și sociale.

În târgul Lipovei nu e o populație numeroasă, dar, într-un fel, e tipică pentru monarhia habsburgică, fiind vorba despre un pluralism etnic format din români, nemți, unguri, sârbi, ba și câțiva slovaci, bulgari și alte neamuri. Povestind despre târgul de toamnă de la Arad, romanul lui Slavici ne spune: „Ce mulțime de oameni și ce amestecătură de tipuri și de porturi

⁵ *Ibidem*, p. 177.

⁶ Ioan Slavici, *Mara*, București, Editura Minerva, 1985, p. 8.

și de limbi! E parcă aici e mijlocul pământului, unde se întâlnesc toate neamurile. Pe-nserate s-aprind împrejurul orașului mii de focuri, la care stau de vorbă ori își petrec cântând aici români, colo unguri, mai departe șvabi ori sârbi, iar printre aceștia slovaci, ba până chiar și bulgari”⁷. Cum să armonizezi, cum să administrezi atâtea voințe și interese diferite? Deși viața târgului e vioaie și prosperă, colaborarea indivizilor de etnii diferite aducând și câștiguri reciproce și influențe benefice, stereotipurile și prejudecățile își joacă rolul lor, tulburând liniștea și buna înțelegere.

Un eveniment minor, așa cum se întâmplă bătaia la școală între doi elevi, între copilul Marei, Trică, și Costi Balcovici, în timp ce învățătorul Blăguță lipsea, căci se dusesse la pescuit, atrage raportări mai generale între etnii, înveninând atmosfera. Referindu-se la gestul învățătorului Blăguță, nevasta neamțului Hansler conchide: „Se-nțelege! grăi Rosa, nevasta lui Hansler, cizmarul de peste drum. La noi e regulă! La români însă toate merg una peste alta”⁸. Până la urmă, toată trama epică a romanului se constituie pe relația și pe efortul de armonizare a voințelor româncei Persida, fata Marei, și neamțului Națl Hubăr, care se trezesc înlănțuiți într-o dragoste interzisă, într-o iubire nepermisă nici de religie, nici de etnie.

Drumul neted al voinței implacabile, așa cum l-ar cere metafizica lui Schopenhauer, va fi mereu întrerupt de întâmplări neprevăzute, căci așa e în viață, iar șirianul Slavici trebuie să armonizeze în povestea lui și rolul întâmplărilor. Soluția întrevăzută este aceea a justificării întâmplărilor, așa cum procedează Mara: „Ce va să zică, întâmplarea! Vine așa, câteodată de nici n-o bagi în seamă, și abia târziu te pomenești că e lucru mare”. Apoi continuă, referindu-se la primele întâlniri ale Persidei, fata ei frumoasă, cu arătosul Națl: „S-a întâmplat să-l vadă Trică și să-ți spună”, i se adresează Mara Persidei. „S-a întâmplat să fie zi frumoasă, s-a întâmplat să-l întâlnești; așa au venit lucrurile, și tu n-aveai ce să faci”⁹.

E drept, întâmplările neprevăzute care aduc neazuri pot fi suportate mai ușor când omul e cumpătat și mai tare sufletește. Căci, susține Persida într-o discuție cu Burdea, un prieten școlit și citit de-al lui Națl, „când e bolnav ori obosit, omul e și sufletește mai slab și nu-și poate stăpâni pornirile. Omul trebuie să fie sănătos, cumpătat și mereu treaz dacă e vorba să-și poată face datoria, și mulțumirea cea mai mare a vieții este de a-ți fi făcut datoria!”¹⁰. Iar când e vorba de cultul datoriei suntem, firește, în miezul eticii.

⁷ *Ibidem*, p. 87.

⁸ *Ibidem*, p. 16.

⁹ *Ibidem*, p. 71.

¹⁰ *Ibidem*, p. 109.

De la etica absolută la etica situațională

Șirianul Slavici, ascultând povăța prietenului Eminescu, prin trecerea de la studiul concepției lui Schopenhauer la studiul învățăturilor lui Confucius va face, de fapt, trecerea de la metafizica voinței la etica vieții, la înțelegerea datoriei. Lumea se află mereu într-un flux dinamic, ne învață Confucius, de aceea doar înțelepciunea și cumpătarea îl pot feri pe om de excese. Așa cum în natură putem ajunge la cunoașterea ecuației schimbării, pentru a o folosi în ajutorul nostru, așa și în viața socială, cunoscând ecuația câștigurilor și pierderilor, depărtărilor și apropiierilor, omul poate atinge virtutea. Ni-l putem imagina pe Slavici stând alături de Mara pe când era podăriță la podul de peste Mureș între Radna și Lipova și privind curgerea molcomă și neîntreruptă a râului, așa cum și maestrul Confucius stătea la un moment dat pe malul unei ape. Căci în *Analectele* sale, la 9.17, stă scris: „Maestrul aflat pe malul unui râu spune: «Să-ți petreci ceasul vieții, zi și noapte, tot așa, fără să-ți întrerupi curgerea»”¹¹. Curgerea aceasta a râului simbolizează fluxul continuu al vieții, însă și continuitatea în viața virtuoaasă.

Dar despre cine se poate spune că are o viață virtuoaasă? În cuvinte simple, învățatul chinez subliniază că acela care este devotat cu totul dreptății, acela înseamnă că cinstește virtutea (12.10), iar în altă parte ne atrage atenția că forța virtuții nu se arată în singurătate, nu se manifestă în izolare, ci între vecini (4.25), adică în comunitate. Împlinirea datoriei în comunitate e semn de virtute. Buna administrare și buna guvernare a oamenilor se poate împlini când toți își fac datoria.

Cu astfel de învățături însușite, nu trebuie să ne mire faptul că scriitorul Slavici nu poate descrie mica lume a Marei fără încercarea de a pătrunde în ițele datoriilor. Viața oamenilor e plină de tot felul de datorii, de aceea trebuie să existe și o ierarhie a acestora. Dialogul dintre starostele cojocarilor, Bocioacă, și Mara, cu scopul de a proteja pe Persida de Națl, este destul de semnificativ în acest sens. „Sunt staroste și am să-mi fac datoria. Era ... să închid un ochi fiindcă o vedeam strâmtorată pe muma lui; dar când e la mijloc și altă poruncă mai tare, la asta mă supun. Are să se ducă, iar grija noastră e s-o găsească pe Persida măritată când se întoarce”¹². Starostele simțea o datorie pentru mama lui Națl (care suferea că băiatul e plecat în lume pentru cei doi ani obligatorii de „călătorie” ca să ajungă

¹¹ Confucius, *Analecte*, traducere de Florentina Vișan, București, Editura Humanitas, 1995, p. 168.

¹² Ioan Slavici, *Mara*, p. 119.

patron, iar cu soțul Hubăr se înțelegea tot mai rău), datoria de a „închide un ochi” dacă cei doi ani nu sunt chiar împliniți, însă simte o datorie și mai mare pentru Mara și Persida, datoria de a-l ține la distanță pe Națl și de a o feri pe Persida de pericolul papistășiei.

Însă funcționalitatea datoriei într-o comunitate presupune ca „datoria să ți-o plătești la timp, căci are și ea rostul ei și nu stă, dac-o lași nebăgată-n seamă, în amorișire, ci mișcă și crește de n-o mai poți stăpâni în cele din urmă”¹³. Așa s-a întâmplat și cu fata Marei. Nici Mara, nici Bocioacă nu și-au „plătit” datoria protejării Persidei la timp, iar drept urmare Persida și Națl Hubăr se cunună în mare secret în fața unui preot ortodox român și pleacă la Viena, unde, o vreme, trăiesc fericiți. Dar lucrurile se complică, Națl – mereu neliniștit și parcă mânat de demoni – începe iar să bea, neglijează munca și nevasta, ajunge s-o bată pe Persida și se întorc la Lipova. Lumea se obișnuiește cu ei așa, neștiind nimeni că fuseseră cununați în secret, iar secretul trebuia păstrat, altfel preotul ortodox înfunda pușcăria.

E un destin al fiecăruia, așa crede lumea și așa credea și Persida. Iar destinul se află deasupra voințelor individuale. „Nu eu din mine însămi voiesc – zice Persida – , nici nu voința lui mă siluiește, ci o soartă neînduplecată ne ține sub stăpânirea ei, și nu putem altfel decât putem”¹⁴. Însă destinul implică o etică a principiilor absolute! Și când e vorba de relațiile dintre copii și părinți, scriitorul Slavici nu putea, de asemenea, să uite învățăturile lui Confucius. Căci ce înseamnă, este întrebat Confucius, respectul fiului pentru tată? Învățatul chinez răspunde: „să fii supus, să nu te împotrivești niciodată”¹⁵ (2.5).

Supunerea și neîmpotrivirea față de părinte, ca și față de divinitate, reprezintă principii morale absolute. Individul trebuie să se afle întotdeauna supus voinței lui Dumnezeu și voinței părinților. Aceste lucruri le învățase foarte bine și Persida. Când se adresează fratelui ei, Trică, și lui Națl, bărbatul ei, aceasta le spune la un moment dat: „Nu mă ispitiți – șopti ea încet –, că sunt slabă și Dumnezeu vede și ceartă! Nu! – urmă apoi – mai presus de muma mea e numai Dumnezeu și numai Lui mă pot da fără voința ei!”¹⁶. Nu mai puțin absolut e și principiul Marei când e vorba de religie. În încercarea sa de a-și îndepărta fiica de papistașul Națl, ea îi spune Persidei pe un ton ce nu admite replică: „Neam de neamul meu nu și-a spurcat însă sângele! – strigă ea cu ochii plini de lacrimi”¹⁷.

¹³ *Ibidem*, p. 126.

¹⁴ *Ibidem*, p. 164.

¹⁵ Confucius, *op. cit.*, p. 78.

¹⁶ Ioan Slavici, *Mara*, p. 165.

¹⁷ *Ibidem*, p. 73.

Și, totuși, principiile absolute nu pot fi respectate ai domă, întotdeauna. Filosoful și eticianul Slavici știa și el că legătura între principiul general, absolut și acțiunea individuală, situată aici și acum, presupune adesea un salt sau un ocol prea mare pentru omul supus condițiilor de viață dintr-un anumit loc și un anumit timp. Adică, vrând-nevrând, uneori etica absolută trebuie să cedeze locul unei etici a situațiilor. Lucrul acesta îl prevăzuse și Schopenhauer, când ne spune că noi, oamenii, „semănăm cu elefanții aflați în captivitate; mai întâi ei se agită și sunt furioși; aceasta durează zile întregi, fără încetare. Apoi, văzând că nu servește la nimic, ei lasă dintr-o dată să li se pună jugul pe gât și iată-i îmblânziți pentru totdeauna”¹⁸.

În alte cuvinte, trebuie să înțelegem funcționarea destinului în dublu registru. Pe de o parte, cum s-a arătat mai sus, destinul, prin caracterul său implacabil, implică principii absolute, precum supunerea față de divinitate și față de părinți; pe de altă parte, când impunerea principiilor absolute produce suferință și nenorociri, liniștirea noastră presupune adaptare la situație, împăcarea cu situația, ceea ce înseamnă – ne spune tot Schopenhauer – să facem din nou apel la destin, să punem situațiile apărute tot pe seama necesității din destin, acceptând că „asta e!”.

Iată, spre exemplificare, cel puțin trei momente în care Mara, eroina romanului, își însușește etica situațională, făcând abatere de la cea absolută, pe care o invocă înainte. Un prim caz ilustrativ este decizia bruscă a lui Trică de a se înrola în armată, alergând la „Verbanc” (înrolare contra plată), deși fusese răscumpărat. Necazul este mare, iar gestul lui Trică nu poate fi înțeles nici de Mara, nici de starostele Bocioacă (adică cel ce plătise, în mare parte, răscumpărarea), unde Trică era calfă. Principiul absolut al supunerii față de părinte nu mai este ascultat de Trică. Mara plânge și nu mai știe ce să facă, însă Trică este neînduplecat. Spre surprinderea tuturor, Mara acceptă situația, se așază în fruntea celor ce-l însoțeau pe Trică și spune cât poate de tare: „Muzica! Să cânte muzica! – strigă Mara ca ieșită din fire – și începu să bată din palme. Tot n-avea nimeni fecior ca dânsa!”¹⁹.

Este justificată moral această trecere de la „absolut” la „situațional”? Am amintit mai la începutul acestui studiu despre un fel de ecuație a câștigurilor și pierderilor pe care Confucius o vede în viața oamenilor. Există, conform învățatului chinez, o anumită simetrie între câștiguri și pierderi (Analecte, 16.4), iar ecuația exprimă o interacționare a termenilor, o posibilă potențare invers proporțională. Adică, în lumina unei etici

¹⁸ Arthur Schopenhauer, *op. cit.*, p. 329.

¹⁹ Ioan Slavici, *Mara*, p. 241.

situaționale, ignorarea principiului absolut al supunerii față de părinte (în exemplul nostru ignorarea de către Trică a acestui principiu în raport cu mama sa), poate fi justificată de către mamă, deci de către Mara, numai întrucât există un motiv – iar acest motiv este dragostea mamei pentru fiul ei – care să fie invers proporțional cu principiul supunerii filiale, căci cu cât va fi mai mare dragostea, cu atât mai ușor se acceptă justificarea ignorării principiului, cu atât mai mică va fi puterea principiului. Această strategie este cunoscută și în arta chineză a dialogului în situațiile în care un partener acceptă „să lase de la el” (Analecte, 14.3), manifestând astfel mai multă înțelegere.

Un al doilea caz îl reprezintă momentul în care Mara, în raport cu Persida, acceptă să ignore tradiția etnică, adică cerința – cu valoare de principiu absolut – de a nu se amesteca, prin căsătorie, cu cineva de neam străin. Dacă la început nu poate accepta în ruptul capului ca fata ei, Persida, cea frumoasă și bine educată, vorbind românește și nemțește, să umble cu un fecior neamț, șvab, în cele din urmă, nereușind s-o despartă pe Persida de Națl, Mara aprobă situația: „Lasă, draga mamei, că toate au să iasă bine. Are fiecare norocul lui. Au pățit-o altele și mai rău decât tine și tot au ajuns femeii cu casă bună. Ești, la urma urmelor, ca și când ai fi fost cununată cu el, și toată lumea te știe că i-ai fost soție credincioasă și harnică și multe ai suferit de la dânsul. Femeie ca tine n-are decât să aleagă între cei mai buni ca să-și găsească bărbat”²⁰. Și de astă dată, în situația creată, dragostea de mamă permite ignorarea interdicției absolute din tradiție, făcându-se loc eticii situaționale.

În fine, poate cel mai eclatant moment este acela de la sfârșitul romanului, atunci când Persida aduce pe lume fiul ei și al lui Națl, și când atât Mara, cât și familia Hubăr, acceptă noua situație, aceea în care se împacă toți pentru bucuria și fericirea noului venit pe lume, care va fi botezat la papistași, Mara văzându-se nevoită să ignore și principiul religios al interdicției tradiționale de neamestec familial cu cei de altă credință. Și iar motivul dragostei, acum îndoit, față de fiică și față de nepot, îi permite Marei să ignore interdicția ca principiu absolut și să accepte mai practica etică a situației, așa cum face la botezul nepotului. „Acum era păpistaș, nepotul ei, cel mai iubit dintre toți oamenii era păpistaș. E frumos, grăi dânsa întorcându-se spre Persida. E frumos și la dânsii botezul! Oameni suntem cu toții, tot creștini, creștini adevărați, tot un Dumnezeu avem”²¹.

²⁰ *Ibidem*, p. 241.

²¹ *Ibidem*, p. 260.

BIBLIOGRAFIE

Confucius, *Analecte*, traducere de Florentina Vișan, București, Editura Humanitas, 1995.

Mărcuș, Dumitru, „Confucius și ordinea morală în concepția lui Ioan Slavici”, în *Cultura și civilizația chineză. Dialoguri româno-chineze*, Arad, Editura Forumul Româno-Chinez, 2019.

Schopenhauer, Arthur, *Lumea ca voință și reprezentare*, vol. I, traducere de Emilia Dolcu, Viorel Dumitrașcu și Gheorghe Puiu, Iași, Editura Moldova, 1995.

Slavici, Ioan, *Mara*, București, Editura Minerva, 1985.

Idem, *Opere*, vol. VI, *Memorialistică*, București, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, 2005.

Momente din istoria Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad – istorie în date și evenimente

Highlights of History of ‘Alexandru D. Xenopol’ County Library of Arad – History Dates and Events

*Lucia BIBARȚ
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad*

Abstract

This presentation is, in fact, the historical data and events from the beginning till today of the Arad's public library. The informations provided are the successive head offices, the documents' collection and the structure of the library over time. Donors, bibliophile values and professional contribution of librarians can also be found in the material.

Keywords: *library, books, Cultural Palace, Alexandru D. Xenopol, patrimony, Arad.*

Bazele bibliotecilor publice, ale bibliotecii arădene, sunt bibliotecile particulare. Colecțiile particulare, colecțiile de carte ale familiilor din Arad care au constituit începuturile bibliotecii publice sunt: Forray András, Sava Tekelija, Vásárhelyi, Csáky, Atzél, Orczy Lőrinc, Vörös Ferenc, Fábíán Gábor, biblioteca minorităților, Familia Mocioni, Alexandru Gavra, Vasile Goldiș, Iosif Moldovan, Coriolan Petranu, Czarán Gyula, Ioan Tomuția, Gheorghe Ciuhandu etc.

Între 25 și 26 octombrie 1913 are loc inaugurarea Bibliotecii orașenești arădene din clădirea Palatului Cultural.

Ideea înființării Palatului Cultural, ca și a bibliotecii, a aparținut Societății culturale „Kölcsey”. La deschiderea Bibliotecii orașenești, fondul de carte era de 25.000 de volume, volume provenite din donațiile ungurești particulare: Atzél, Fabian, Czarán. Primul director al bibliotecii a fost Vajassy Árpád. Fondul nu conținea nicio carte în limba română.

În anul 1914, biblioteca Palatului a avut 10.199 de cititori, care au împrumutat în total 11.976 de volume. În ziua de 9 aprilie 1914, administrația Palatului Cultural a fost însărcinată oficial cu inventarierea tuturor colecțiilor.

În perioada interbelică, fondul de carte al Bibliotecii „A. D. Xenopol” era de 100.000 de cărți.

Donația „Xenopol” este realizată de văduva acestuia, Riria Xenopol, la moartea savantului, iar în 12 mai 1921 are loc inaugurarea bibliotecii lui A. D. Xenopol, a donației. Conținutul, de 2.032 cărți deosebit de valoroase pentru Arad, ne parvine la îndemnul lui Vasile Goldiș. 171 de cărți de mai mică valoare sunt transferate la câteva școli din oraș.

Directorul instituției a fost, între 1921-1944, Lazăr Nichi.

În septembrie 1922, pe adresa bibliotecii „A. D. Xenopol” din Arad, au fost expediate din partea Ministerului Muncii și al Ocrotirilor Sociale revistele „Viața Românească” și „Idea Europeană”. Din toate actele oficiale, ștampilele etc. existente atunci rezultă că biblioteca nu a purtat până în 1995 numele marelui istoric, în perioada interbelică funcționând în incinta bibliotecii doar o sală de lectură cu denumirea „A. D. Xenopol”.

Din 21 februarie 1924, la solicitarea Direcțiunii Bibliotecii și a Muzeului Social București, privind informațiile statistice referitoare la biblioteca Palatului Cultural, se afirmă că biblioteca din Arad are denumirea generală de Biblioteca Palatului Cultural și este formată din donațiile „Xenopol”, „Fabian” ș.a.

Circulația cărților în sala de lectură a bibliotecii Palatului Cultural, în cursul anului 1936, era următoarea: cărți românești – 305, cărți străine – 288; totalul operelor citite – 26.456; totalul împrumutătorilor – 366; cititori de reviste și ziare – 9.529; biblioteca a fost închisă timp de 55 de zile.

În anul 1940, biblioteca număra 325.000 de volume, dintre care 22.000 de cărți aparțin fondului de colecții speciale (editate în limbile: latină, maghiară, franceză, germană, română, italiană, engleză, greacă, ebraică), peste 600 de manuscrise și 23 de incunabule.

În același an, în Biblioteca din Arad se aflau: 8.798 volume în limba română, 12.175 în limba maghiară, 5.586 în limba franceză, 3.217 în latină, 200 în engleză, 114 în italiană și 634 opere literare, științifice și istorice.

În timpul celui De-al Doilea Război Mondial, din motive strategice, biblioteca se mută la Șiria, se pare, în lăcașul Bibliotecii Baptiste.

Abia în anul 1946 își relua activitatea, în același spațiu al Palatului Cultural, în care a funcționat începând din anul 1913.

În perioada 1946-1949 s-a desfășurat campania înființării de biblioteci pe lângă întreprinderi și instituții, astfel că în 1949 existau în Arad un număr de 45 de biblioteci de acest fel, însumând 23.876 de cărți și având 4.500 de cititori. În această perioadă s-a înființat și bibliobuzul, Aradul fiind al șaselea oraș din țară care dispunea de acest mijloc, la data aceea, modern.

Biblioteca Palatului Cultural, care purta în acea perioadă numele de Căminul Cultural „Nicolae Bălcescu”, a fost frecventată în iulie 1950 de 93 de cititori care aveau Cerc de citit la locul de muncă (Curtici, 1962), 112

cititori au împrumutat 1.044 de cărți. Sala de lectură, în aceeași lună, a fost vizitată de 246 de cititori care au consultat 40 cărți și colecții de ziare.

Pe data de 20 iunie 1950 a început „activitatea de epurare a bibliotecilor preluate”. Conform HCM 342/51 au fost epurate, din Biblioteca Regională Arad, precum și din bibliotecile din regiune, volumele aparținând editurilor „Universul”, „Casa Școalelor”, precum și periodicele din perioada 23.08.1944-01.06.1952. Au fost scoase din biblioteci toate cărțile apărute înainte de 23 August 1944.

Anul 1951 a adus o cotitură radicală în viața bibliotecii. Biblioteca Palatului Cultural a fost separată atunci de muzeu, devenind instituție aparte, cu buget propriu. Biblioteca și-a continuat activitatea sub denumirea de Biblioteca Centrală Regională, avându-l ca director pe Ioan Tănzer.

Biblioteca dispunea în 1951 de un fond de 150.000 de volume (carte înregistrată și neînregistrată) și de 69 titluri de ziare. Din acest fond, conform procesului verbal pe anul 1951, 1.402 volume proveneau din donații, 825 de cărți proveneau din biblioteci particulare. În aceeași perioadă a început și munca de clasificare zecimală.

Un eveniment important la nivelul anului 1951 a fost înființarea Secției pentru copii, numită inițial „Biblioteca regională pentru copii”. Fondul inițial al secției a fost de 8.302 cărți și 27 reviste. Sediul bibliotecii se afla pe Bulevardul Republicii (actualmente Revoluției) nr. 87, unde astăzi se află sediul Bibliotecii Centrale Universitare „Tudor Arghezi” al Universității de Vest „Vasile Goldiș”.

Începând cu anul 1955, conducerea Bibliotecii Regionale Arad a fost preluată de către Dumitru Dascăl. În darea de seamă de pe trimestrul I din 1955 se menționa faptul „că s-a finalizat scoaterea scrierilor învechite: 1.136 de cărți”. Conform datelor oficiale, la sfârșitul anului 1955 fondul de carte număra 106.000 volume, din care 40% cărți în limba maghiară, 35% cărți în limba română și 25% cărți în alte limbi. În acel an, biblioteca a avut 6.855 cititori, dintre care 2.541 copii.

În cursul anului 1955, „s-a verificat, după inventar, biblioteca Orczy-Vásárhelyi în vederea preluării acesteia și mutării ei în depozitul bibliotecii. Această bibliotecă conține cca. 20.000 de volume”.

În anul 1956, Biblioteca este ridicată la rangul de Bibliotecă raională, pe vremea directoratului lui Ilie Mihailovici. În anul 1956 au intrat în bibliotecă 1.686 volume, terminându-se concentrarea întregului fond neprelucrat într-un singur depozit. Au fost mutate circa 20.000 volume din depozitul fostei biblioteci „Mera Paula” în așa-numitul depozit „Ienciu” din strada „Armata Poporului” nr. 6 (azi bulevardul Decebal).

Pentru atragerea cititorilor la bibliotecă s-a recurs la stația de radioficare și amplificare din oraș.

În anul 1957, Biblioteca Centrală era deschisă zece ore pe zi vara, nouă ore iarna, trei ore duminica. La biblioteca de copii se lucra opt ore pe zi. În raionul Arad funcționau 6 biblioteci satești, 31 biblioteci de cămine culturale și 27 „biblioteci ale colțurilor roșii”. Bibliotecile satești dispuneau de 30.499 volume. Biblioteca din Vladimirescu avea, de exemplu, 5.625 volume, cea din Frumușeni 5.740, iar cea din Vinga 6.734 volume. Bibliotecile comunale cu un număr relativ mare de cărți erau cele din Covăsânț (2.200 volume), Livada (2.072 volume), Seceani (2.002 volume), Sânmartin (1.595 volume). Cele 31 cămine culturale dispuneau de 29.922 volume.

Bibliotecarii făceau și colportaje de cărți la domiciliu și la locul de producție (Frumușeni și Vladimirescu).

În 1960, în raionul Arad funcționau 9 biblioteci comunale cu 2 filiale (Aluniș și Galșa) și 27 de biblioteci satești. În aceste biblioteci erau 83.500 cărți, din care 44.000 volume figurau în gestiunile bibliotecilor comunale.

Biblioteca Centrală Raională din orașul Arad era abonată la 100 titluri de ziare și reviste, printre care: „România liberă”, „Contemporanul”, „Gazeta literară”, „Viața românească” etc. Numărul total de volume, în anul 1961, era de 140.375 și 2.562 broșuri. S-a trecut la delimitarea în cataloage a fondului documentar de cel uzual și amenajarea acestuia în depozit. Totodată au fost inventariate cărțile din depozitul „Ienciu”.

Popularizarea bibliotecii la nivelul anilor 1962-1963 se făcea lunar prin intermediul presei locale.

În 1965, fondul de carte se ridica la 150.000 volume, iar numărul cititorilor la 11.800.

În 1967, conform dării de seamă din perioada 1 ianuarie – 31 decembrie, munca cu cartea a fost realizată de către Biblioteca raională, cele 25 de biblioteci comunale, cu cele 13 filiale de la nivel comunal și de cele 17 filiale satești.

La Biblioteca Raională Arad s-a făcut unificarea catalogului tehnic cu cel general, atât la alfabetic, cât și la sistematic, și s-a continuat inventarierea fondului documentar și special, totalizând 7.877 volume din Biblioteca „Mocioni” și a „Minorităților”.

Bibliotecile comunale au trecut, în 1967, la accesul liber la raft. Din totalul de 403.360 volume, cât cuprindeau bibliotecile din raionul Arad, 227.207 volume erau în limba română, 97.757 în limba maghiară, 49.949 în limba germană, 1.760 în limba sârbă și 23.687 volume în alte limbi.

Începând cu anul 1968 notele informative și dările de seamă au apărut sub antetul Bibliotecii Municipale Arad.

Anul 1969 găsește Biblioteca Municipală Arad cu un fond de 280.844 de volume. În ceea ce privește îmbogățirea fondului tradițional, s-a pus accent pe procurarea de carte veche românească și de tipărituri arădene. Au fost achiziționate 217 de cărți și manuscrise și 176 de volume de carte veche și rară.

Biblioteca Municipală deținea la sfârșitul lui decembrie 1970, 248.092 de volume. Structurat pe limbi, fondul se prezenta în felul următor: limba română 101.049 de volume, limba rusă 4.484 de volume, limba maghiară 78.801, limba germană 34.192 de volume, limba sârbă 561 de volume, alte limbi 29.005 de volume. Numărul cititorilor înscriși la data de 31 decembrie 1970 era de 12.744 de persoane, numărul cărților citite 298.948, numărul revistelor consultate la sală 49.368.

Cele trei filiale existente în anul 1970 erau la Gai, Pârneava și Aradul Nou.

Începând cu anul 1970, toate cărțile noi care au intrat în bibliotecă au fost cuprinse într-un Buletin de cărți noi, întocmit de serviciul bibliografic și serviciul de completare a colecțiilor. Fondul se îmbogățește cu donația lui Coriolan Petranu.

Din 1972, conducerea Bibliotecii Municipale Arad a fost preluată de către Cătălin Ionuș. Tot în același an s-a dat în folosință, la Secția de Copii, catalogul alfabetic integral al fondului secției și s-a efectuat, în colaborare cu serviciul de completare a colecțiilor, organizarea fondului.

La sfârșitul anului 1972 existau în depozitele bibliotecii 256.794 volume în valoare de 1.978.401 lei. În acel an, 12.812 de cititori au consultat 306.742 cărți.

În anul 1974, Biblioteca Municipală Arad și-a schimbat numele în Biblioteca Județeană Arad, avându-l ca director, în continuare, pe Cătălin Ionuș. Menționăm câteva din acțiunile ce au avut loc în 1974 la Biblioteca Județeană Arad la Secția de Copii: „Seara cărților noi” și „Un basm pe săptămână”. La secția Împrumut și Sala de Lectură au avut loc mai multe manifestări în cadrul festivalului cultural „Primăvara arădeană”. Premiul literar „Laurii Aradului” a fost dedicat scriitorului Mihai Beniuc.

În 1977, la conducerea Bibliotecii Județene, care avea încă sediul central în Piața George Enescu nr. 1, a venit Ilie Mihailovici. În același an, în perioada 12 martie – 31 martie, Biblioteca de Copii a fost închisă accesului publicului pentru mutarea sediului acesteia din Bulevardul Revoluției nr. 87 pe strada Miron Constantinescu 2-4 (actualmente str. Lucian Blaga).

Dintre acțiunile culturale ale anului 1977 care au avut loc la Biblioteca Județeană Arad enumerăm: „1877 în colecțiile de presă ale Bibliotecii Județene Arad”, „Județul Arad în viața țării”, expoziții de cărți și informări bibliografice. Un exemplu l-a constituit expoziția „Cartea de artă, izvor de inspirație în crearea modelelor textile”.

Fondul de carte s-a organizat pe depozite separate, constituindu-se fonduri/secții distincte: carte cu valoare patrimonială, secția de artă, depozitul fondului documentar curent și depozitul de carte apărută până în anul 1952.

În anul 1982, politica de completare a colecțiilor bibliotecii s-a orientat spre exemplarul unic de depozit, indiferent de conținut.

La finele anului 1982, conducerea Bibliotecii Județene Arad a fost preluată de profesoara Liana Drig. În acest an, în județul Arad funcționau 491 de biblioteci, dintre care 175 școlare, 148 specializate în întreprinderi și instituții, 168 publice (85 sindicale, 8 ale cooperăției meșteșugărești, 1 județeană, 7 orășenești, 67 comunale). Acestea dispuneau în total de un fond care însuma 3.106.625 de volume, publicații periodice și alte materiale.

În anul 1984, Colectivul Bibliotecii Județene a reușit să mute, într-un interval extrem de scurt, biblioteca în noul sediu de pe strada Stejarului 2-4 (actuala stradă „Gh. Popa de Teiuș”), astfel încât, la data de 17 iunie, instituția a putut să-și deschidă secțiile pentru public.

Tot în 1984, a luat ființă în cartierul „Aurel Vlaicu” o nouă filială a Bibliotecii, iar filiala din „Aradul Nou” s-a extins pe noi spații.

În ziua de 4 aprilie 1995, au fost sărbătorite pentru prima dată la Arad, „Zilele Bibliotecii „A. D. Xenopol”, biblioteca primind definitiv acest nume.

Din 1989 au mai donat cărți bibliotecii județene: Dana Dreucean, Dan Antoci, Felicia Lazăr, Gheorghe Țărcuș, Kara Gyoza, Iuliu Puticiu, Hans Zenner, Familia Lupaș și alții.

Din 1999 până la mijlocul lunii august 2001, Biblioteca Județeană Arad a fost condusă de Aurora Tătar.

A urmat apoi o perioadă de interimat de aproximativ două luni și jumătate când la conducerea instituției s-a aflat Cristina Dulaschi.

Profesorul Florin Didilescu a devenit, începând cu data de 1 noiembrie 2001, director al bibliotecii.

În anul 2002 a fost inițiat un amplu proces de reorganizare și de diversificare ale serviciilor bibliotecii, proces ce continuă și în prezent.

În luna ianuarie a anului 2002, a fost înființat serviciul Marketing-Imagine și Animație culturală. Rolul acestuia era de a promova imaginea bibliotecii, de a iniția acțiuni, programe, proiecte, de a cultiva relațiile cu

mass-media, asociațiile și organizațiile non-guvernamentale, cu instituțiile de învățământ.

Serviciul a fost reprezentat, timp de 17 ani, de Lucia Bibaț – responsabil Marketing-Imagine și Animație culturală, PR-ul bibliotecii.

În cadrul secției Împrumut carte copii s-a înființat, în același an, Sala „Atelier”. Aici s-au desfășurat acțiuni destinate copiilor din ciclul primar („Se deapănă povești cu cărți și copii”, „Prietenă mea, cartea”, „Azi sunt ilustrator de carte”, „Ce spun animalele” și multe altele la cererea școlilor arădene).

În anul 2002, a fost introdus internetul pentru cititori și un număr de 24 de calculatoare în următoarele secții: Catalogare, Marketing-Imagine-Bibliografic, Sala de Artă și Multimedia.

S-a înființat Ludoteca (2004). Bibliotecara responsabilă cu acest resort a fost Mihaela Blaga care a inițiat o serie de acțiuni: „Ziua copilului”, „Luna iubirii”, „Prințul și Prințesa Ludotecii”, „Petreceri în pijama”, toate destinate dezvoltării gustului pentru lectură prin mijloace ludice.

S-au organizat expoziții de carte veche și rară: „De la alchimie la chimie”, „Voltaire și epoca sa”, „Medicină și farmacie”, „Românii și teritoriile românești în cartea străină veche”, „Tipărituri de Strasbourg în colecțiile bibliotecii”, „Mari plasticieni ilustratori de carte”, „Călători în jurul lumii” etc., sub curatoratul Ligiei Margea, a Adrianei Czibula și a Monicăi Mathé-Tokács.

Sub coordonarea Luciei Bibaț s-au desfășurat manifestări și proiecte pentru tineri și maturi ca: „Convorbiri pe aceeași arcă” – întâlniri ale cititorilor cu scriitorii arădeni, „Ziua Xenopol. Ziua bibliotecii tale”, „Ziua adolescentului”, „Limba română fără frontiere” – întâlnirea publicului arădean cu reprezentanți ai comunităților românești din afara României, „Arad versus”, „Dulcea mea Doamnă/ Eminul mei iubit”, Ședințele cenaclului arădean „Toth Arpad”, lansări de carte – autori contemporani locali și din țară, „Cetatea Culturală a județului Arad”, „Gala cititorului statornic”, „Valori Clasice”, „Secretele zeilor”, „Umorul în muzică”, „Rătăcind printre sunete”, „Cărțile care m-au format”, „Personalități arădene”, „Biblioteca de teatru nou” etc.

Din 2008, biblioteca arădeană a fost implicată în proiecte internaționale: „Animaliter”, „Cuvinte desenate, imagini scrise”, „Tabăra internațională de ilustrație de carte de la Bata”, Expoziții de carte rară, „Festivalul de film Trés Court” etc.

Concomitent cu acestea, biblioteca noastră a început să editeze pliantele expozițiilor cărții de patrimoniu, de asemenea, ghiduri, lucrări bibliografice și monografii după cum urmează: „34 de scrisori din vremea

lui Horea” – autor: Dan Lăzărescu (2002); „Tipărituri de Strasbourg” – autor: personalul secției de Patrimoniu (2003); „Contribuții la bibliografia locală arădeană. Apariții editorial”, autor Ligia Margea (catalog care este editat, începând cu anul 2003); „Ghidul bibliotecilor publice și al bibliotecarilor din municipiul și județul Arad” (2005); „Florin Bănescu – Mușchetarul Câmpiei de Vest” – autori: Lucia Bibarț/Ligia Margea (2005), „Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad” (lucrare monografică), coordonator Dan Demșea. – Arad, Nigredo, 2006, „Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad” – câteva ediții, autori: Ligia Margea și Lucia Bibarț, „Atanasie Marian Marienescu – „Dioariu: jurnal intim” (2008), autor colectiv, „Donații și donatori în colecțiile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad, autor colectiv, (2008) etc.

Până la sfârșitul trimestrului întâi al anului 2006, au fost luate în evidența informatizată 108.000 de cărți din totalul de 465.759 de exemplare deținute de bibliotecă.

În anul 2002 au mai fost achiziționate următoarele cărți rare: „Stephanus Kaprinai, Hun garia diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae”, Pars I, Viena, 1767; Cicero, „Orationes”, vol. I, Tyrnaviae, 1754; Choffin, „Nouveau dictionnaire du voyageur françaisallemand-latin”, Frankfurt, Leipzig, 1770 și afișul trupei teatrale a lui Matei Millo: „Ultima reprezentațiune de Adio”, Arad, 1870.

Trei cărți au mai intrat în patrimoniul Bibliotecii noastre pe calea donațiilor anului 2003: Stanislai Koszeghi, „Institutionum theologicarum”, vol. I, Agriae, 1762; Joanne Wenceslao Szokolóczy, „Tribunal ecclesiasticum”, Posoni, 1762 și Adamus Contzen, „Commentaria in epistola Sancti Pauli apostoli”, Coloniae Agrippinae, 1685.

Carte românească veche – în colecțiile Bibliotecii Județene arădene de azi: Din secolul al XVII-lea provin: „Molitvenic” (1689) și „Chiriadromion” (1699), ambele tipărite la Bălgrad (Alba Iulia de azi).

Reprezentative pentru sec. al XVIII-lea sunt tipăriturile blăjene „Arhieraticon” (1777), „Polustav” (1793) și monumentală „Biblie” a lui Samuil Micu (1795). De remarcat sunt și cărțile religioase provenite de la Sibiu „Liturghier” (1798), de la Râmnic „Liturghier” (1759), Minei (1778) și de la București „Molitvenic” (1722), „Chiriadromion” (1732), „Antologhion” (1736), „Evanghelie” (1742).

Textele românești tipărite în secolul al XIX-lea sunt atât religioase: „Liturghier” (Sibiu, 1807), „Chiriadromion” (Mănăstirea Neamț, 1811), „Ceaslov” (Sibiu, 1805), cât și laice: „Lexiconul de la Buda” (1825), Dimitrie Țichindeal, cât și laice: „Fabule” (Buda, 1814), „Legiuirea lui

Caragea” (București, 1818), „Gheografia sau scrierea pământului” (Buda, 1814-1815), Petru Maior, „Istoria pentru începutul românilor în Dachia” (Buda, 1812).

Biblioteca Județeană arădeană păstrează adevărate valori bibliofile, fonduri tradiționale, care pot să constituie un îndemn prețios pentru cercetare și valorificare.

Unul este fondul de carte în limba franceză care cuprinde aproximativ 6.000 de titluri în aproximativ 9.000 de exemplare.

Colecția cuprinde un exemplar unic, de altfel cel mai vechi o culegere de texte teologice, tipărită în 1481, la Veneția, volumul fiind scris de John (Johannes) Duns Scotus.

Cele mai importante evenimente derulate după anul 2000: Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” dispune de o „Biblioteca digitală arădeană”. Este vorba de o platformă online de acces la resursele electronice ale instituției care are ca obiectiv general, arhivarea și punerea în circulație în mediul online a documentelor și resurselor electronice relevante pentru istoria, cultura timpului prezent ale județului și municipiului Arad.

Procesul de digitizare a fost inițiat în 2013. Ziare arădene regăsite în sistem digital: „Românul”, „Biserica și școala”, „Știrea”, „Flacăra roșie”, „Patriotul”, „Credința”, „Frontul”, „Libertatea”, „Drapelul”, „Gazeta”, „Aradul”, „Cuvântul Ardealului”, „Hotarul”, „Dacia”, „Ecolul”, „Bravo”, „Monitorul oficial”, „Jövő” și „Vörös Lobogó”, „Arad és vedéke” apărute între anii 1880 și 1919 și „Függetlenség” – din 1902, numărându-se printre cele mai importante cotidiene în limba maghiară, din perioada interbelică.

Din anul 2017 și până în anul 2021, când este numit Subprefect al Aradului, Managerul bibliotecii arădene este istoricul Ionel Doru Sinaci. În același an, Biblioteca a câștigat un proiect AFCN: „Biblioteca de literatură de azi”, scris de Marius Stoica.

În 2018 are loc, la inițiativa managerului bibliotecii, deschiderea unei săli cu mobilier de colecție aparținând corifeilor arădeni ai Marii Uniri, botezată Sala „Centenar”.

În anul 2020, se tipărește primul număr din istoria bibliotecii, al revistei „Ateneul arădean”.

Ionel Doru Sinaci a susținut și încurajat, pe tot parcursul manageriatului său, tipăriturile arădene de toate genurile: beletristic, istorie, monografii, cu un conținut divers, ale autorilor din întreg județul. Dintre ele amintim doar câteva producții editoriale ale bibliotecii: „Monografiile Aradului”, monografiile de localitate (Ineu, Lipova, Șiria, Sebiș etc.), realizate la aproape toate localitățile arădene, „Analele Aradului”, „Administrația arădeană”, „Catalogul colecției de carte Vasile Goldiș de la

Arad”, „Carte cu povești în care și tu ești”, „Dicționarul comorilor culinare locale” etc., publicații ale scriitorilor, istoricilor locali și naționali, dar și ale bibliotecarilor arădeni.

Câteva manifestări din calendarul evenimentelor culturale, în anul 2022, ale Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad: „5 minute de poveste” – proiect bilunar online de promovare a lecturii în rândul copiilor, coordonatori Ioana Nistor și Maria Truța; „LiterarMente” – atelier literar cu/pentru adolescenți, coordonator Lucia Bibarț; „Perfuzie cu Poezie” – lectură națională și internațională, coordonator Lucia Bibarț; „Literatură la lumânare” – lectură publică on-line locală și națională, coordonator Lucia Bibarț; „Vitrina cu literatură” – proiect săptămânal de literatură contemporană, pe site-ul bibliotecii, coordonator Lucia Bibarț; Secția Împrumut carte Adulți: „Noutăți la raft” – expoziții permanente de cărți nou achiziționate, organizatori Irina Șandor și Nada Terlain (Dărău); „Bobi de jărat în cenușa din vatră...” – expoziție de haiku-uri pe holul bibliotecii, organizator Irina Șandor, Gabriela Bălăneanu; Sala de lectură „Kölcsey”: „Triada capitolină” – expoziție de carte, organizator Darian Paraschiv; Secția Împrumut carte copii organizează acțiuni la cererea școlilor.

Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” a avut, până în 2021, 5 filiale de cartier: Filiala Aradul Nou – cu 27.245 volume, situată pe Calea Timișorii, nr. 51; Filiala Aurel Vlaicu – cu 30.531 volume, situată pe Calea Aurel Vlaicu, bl. Z 17; Filiala Micălaca – cu 26.496 volume, situată în Piața Soarelui, bl. 246 B; Filiala Sânicolaul Mic – cu 51.723 volume, situată pe str. Steagului, nr. 27; Filiala Gai – cu un număr de 23.836 volume, situată pe str. Faurilor, nr. 94.

Astăzi, biblioteca gestionează peste 500.000 volume, dintre care 22.000 cărți aparțin fondului de colecții speciale (editate în limbile: latină, maghiară, franceză, germană, română, italiană, engleză, greacă, ebraică), 709 de manuscrise și 24 de incunabule.

Instituția noastră a avut, până acum, 10 directori: Varjassy Árpád (1913-1921); Nichi Lazăr (1921-1944); Ioan Tănzer (1951-1955); Dumitru Dascăl (1955-1972); Cătălin Ionuș (1972-1977); Ilie Mihailovici (1977-1982); Liliana Drig (1982-1999); Aurora Tătar (1999-2001); Florin Didilescu (2001-2017); Ionel Doru Sinaci (2017-2021). În prezent, director interimar este Gabriela Tatiana Gureanu.

BIBLIOGRAFIE

Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad, coordonator Dan Demșea, Arad, Editura Nigredo, 2006.

O „Carte de bucate pentru popor” din 1916, păstrată în fondurile Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad

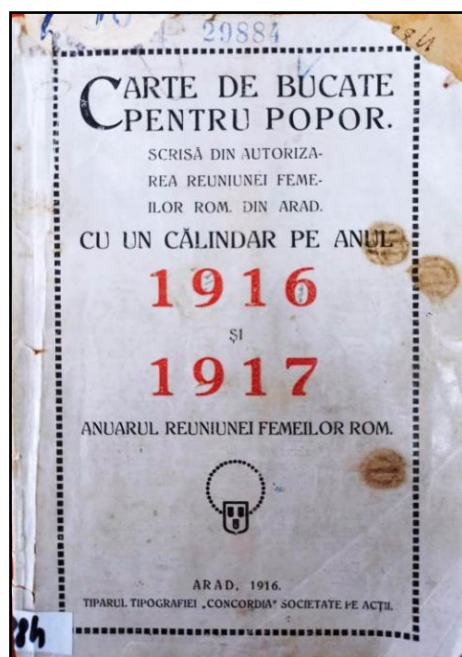
A ‘Cooking Book for the People’ from 1916, preserved in the ‘Alexandru D. Xenopol’ County Library of Arad

*Drd. Ioana NISTOR
Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad*

Abstract

49 tasty dishes form a cooking book that can be studied in the ‘Alexandru D. Xenopol’ County Library. Printed in 1916, the dishes show the diversity of the traditional Romanian cuisine; useful instructions and information are included for preparing each particular dish. Written by Tulia Bogdan, the cooking book includes the calendar for 1916-1917. The volume was printed under ‘the authorization’ of the Romanian Women’s Reunion of Arad, forming an attractive volume, certainly useful for every good housewife.

Keywords: *patrimony, cooking book, dish, diversity, calendar.*



Grupa I. Supe (Zamă) – supă de găină, ciorbă de miel sau vițel, supă de cartofi (crumpene, baraboi), supă de fasole (păsulă), mazere (pe la Arad) verde, supă de patlagele (paradise, paradise).

Grupa II. Cărnuri cu sos și tocane – pulpă de oaie împănată (împunsă cu slănină și cu usturoi [ai]), carne de vită cu sos acru.

Grupa III. Legume proaspete și de iarnă – spanac, urzici, lobode și trifoi, bostan (dovleac, ludae) cu smântână.

Grupa IV. Mâncări de post – supă de fasole uscată și de linte de post, ghiveci de post, salată de heringă, pește copt în unt de lemn, clătite (scoverzi) coapte cu uleu.

Grupa V. Salate – salată de crastaveți, salată de țelină (țeler).

Grupa VI. Mămăligă – mămăligă cu lapte, mămăligă cu majun (marmeladă, pesmet).

Grupa VII. Fripturi – pui prăjit (copt în pesmet), friptură de rață și de găscă, puiu umplut, miel și vițel umplut.

49 de rețete, gustoase fără îndoială, vin să întregescă un volum, păstrat în fondurile Sălii de lectură a Bibliotecii din Arad, cu numărul de inventar 29.884, apărut la Arad, la Tipografia „Concordia”, în anul 1916, confirmând astfel faptul că bucătăria românească tradițională este diversă, rețetele fiind diversificate de la o regiune la alta, cu numeroase mâncăruri specifice, bucate care se prepară în general cu ocazia anumitor sărbători, dar și mâncăruri de zi cu zi prezente în majoritatea caselor.

„Carte de bucate pentru popor”, scrisă de Tulia Bogdan, prin „autorizarea” Reuniunii femeilor române din Arad, și calendarul pe 1916-1917, formează un atractiv volum, cu siguranță util pentru o bună gospodină, iar „chestiunea alimentației este de mare importanță în vitalitatea unui neam”. După cum se afirmă în „Prefață”, în prima jumătate a secolului al XX-lea, Reuniunea femeilor române din Arad, datorită faptului că „sătenii noștri se hrănesc rău, nu pentru că le-ar lipsi cele trebuincioase, ci fiindcă nu știu să-și facă alimentele mai hrănitoare”, a întreprins acest demers de tipărire a unor rețete într-un volum, având în vedere faptul că nu putea finanța „o bucătărie ambulantă, cum se face la alte neamuri”.

Reuniunea conștientiza faptul că este destul de dificil „să pregătești mâncări după o carte de bucate dacă nu ai oarecare îndemânare în ale fiertului” și, în același timp, lipsa alfabetizării a țăranilor române reprezenta un impediment: „multe dintre sătențele noastre – durere – nu cetesc și nu cunosc meșteșugul cetitului (...) și cu grai viu e greu să spui pe înțelesul tuturor, în dialectele ținuturilor, lucruri noi și necunoscute”. Se face un apel către intelectualii de la sate, care „cu ajutorul acestei cărți de bucate vor putea introduce pe tănerele sătențe în arta bucătăriei”.

Comisia însărcinată cu alcătuirea, compunerea și editarea acestor rețete era compusă din Sofia Beleş, președinte, Eugenia Cicio-Pop, Adriana Ispravnic, secretar fiind Victor Stanciu, iar efortul financiar al tipăririi acestui volum era pe deplin justificat, având în vedere faptul că „venitul curat este destinat Orfelinatlui românesc din Sibiu”.

Pentru ca acest volum să ajungă în cât mai multe gospodării, un calendar pe 2 ani a fost atașat după cele 49 de rețete, pe stil vechi și nou. La final, regăsim informații privind Reuniunea femeilor române din Arad și

Provincie, Raportul comitetului către adunarea generală ținută la 27 februarie / 11 martie 1916, „Raportul despre circulațiunea cassei” realizat de Aurelia Petran, casiera Reuniunii, și verificat de Cornelia Popa, Eugenia Cicio-Pop, dr. Romul Veliciu și Vasile Goldiș. Este atașată și structura Comitetului Reuniunii femeilor române din Arad, structura de conducere, membrele fondatoare, membrele pe viață și membrele ordinare.

Această inițiativă se dorea a fi recurentă însă până în acest moment, nu am identificat tipărire ulterioare anului 1916: „credem că speșele editării acestei cărți vor fi îndeajuns răsplătite, dacă ar întrebuița-o în fiecare sat câte o singură țarancă, căci atunci am putea continua și în viitor cu mai multă încredere acest început”.

Redăm și recomandăm pentru o viitoare consultare inclusă în studiul gastronomiei arădene, precum și pentru o gustoasă aplicare în practică, câte o rețetă, grupată conform ordinii includerii în volum:

Grupa I. Supe (Zamă)

„Supă de găină.

Găinele sunt mai bune pentru supă toamna, începând din luna Septemvrie și iarna și să nu fie prea slabe.

Dupăce am ciupelit și curățit găina și am spălat-o bine, o punem la foc cu 3-4 litre apă rece, și-o lăsăm să fiarbă pe foc bun vre-o $\frac{3}{4}$ de ceas. Curățim un morcov, pătrungel, țeler, o ceapă, le tăiem lungăreț bucăți mari și le punem în oala cu găina, o lingură de sare, 3-4 boabe de piper și dacă avem 2-3 frunze de varză (curechi) sau chil (varză creată). Tragem supa pe foc domol și o ferbem lin, acoperită, 2 ceasuri.

Dacă scade apa, o mai sporim cu apă fierbinte, dar să avem grije să n-o sporim chiar atunci când vrem să o strecurăm. Când e fiartă carnea și vrem să strecurăm supa, o luăm jos de pe foc, vărsăm în ea $\frac{1}{2}$ pahar de apă rece, o lăsăm să se limpezească, și după câteva minute o strecurăm scoțând cu o lingură, o vărsăm pe sită, într-o oală sau cratiță cucare o punem din nou la foc și când clocotește, ferbem în ea tăiței, sau găluști de gris, ș.a. Dacă e prea grasă supa și deasupra s-a ridicat multă unsoare, o luăm cu o lingură și o putem folosi la orice mâncare.

O supă de bună de găină trebuie să fie frumoasă, galbină și limpede. Carnea apoi o mâncăm cu sos de hrean sau ceapă ș.a.

Tocmai așa pregătim și supa din carne de vită, numai, că aceasta carne trebuie să fiarbă 3-4 ceasuri, mai cu seamă dacă e carne de bou sau vacă bătrână. Dacă vrem să avem o zamă bună, prăjim câteva fire subțiri de morcov și pătrungel în foarte puțină unsoare cu o bucățică de zahăr, și când sunt bine închise prăjite, vărsăm peste ele o lingură de supă fierbinte și le punem să fiarbă în supă cu celelalte legume.

Această supă se poate face și din care de oaie, dacă nu-i prea grasă.”¹

Grupa II. Cărnuri cu sos și tocană

„Pui cu orez (Pilaf)

După ce am curățit și spălat puiul, îl tăiem bucăți așa cum se taie pentru tocană, ș.a. Prăjim o ceapă tocată mărunt într-o lingură de unsoare, când e rumenă punem puiul și-l fierbem ca o tocană. Când e de jumătate fiert, îi punem 2 dcl. sau o ceașcă (șol) de urez pe care îl spălăm cu apă rece. Sărăm și putem pune și puțin ardei roșu, și vărsăm cu 3 cești de apă caldă și fierbem acoperit până când e urezul transparent, atunci e fiert și urezul și carnea. Nu trebuie să amestecăm prea des cu lingura, pentru că se sfarmă urezul. Și urezul și carnea trebuie să rămână întregi.

Se poate face și în felul următor: Bucățile de pui le punem la foc în apă rece (1 litru), o sărăm puțin și le fierbem de jumătate. În timpul acesta prăjim urezul în unt și-l amestecăm cu puiul și zeama în care a fiert, și le fierbem împreună până când sunt fragede.

Tot așa se poate prepara din măruntaie de rață, gâscă, găină, sau carne de vițel.”²

Grupa III. Legume proaspete și de iarnă.

„Fasole, păsulă, mazere (la Arad) verde.

Alegem păstăii de fasole verde, îi rupem sau tăiem de-a lungul în două și când clocotește apa, îi punem la foc. Fierți de jumătate sărăm și punem puține frunze de pătrungel tocate și puțină ceapă. Preparăm puțin rântaș îl sporim cu apa de pe fasole și când e fiartă o punem în rântașul acesta. Putem să-i dăm gust cu 1-2 linguri patlagele roșii și puțină smântână.”³

Grupa IV. Mâncări de post

„Clătite (scoverzi) coapte cu ulei.

Preparăm un aluat de clătite fără ouă, din făină, cu apă rece și puțină sare. Lăsăm însă aluatul puțin mai vârtos decât cel cu ouă.

Le coacem în tigaia unsă cu ulei (unt de lemn, ulei de sămânțe ș.a.) și le servim imediat până când sunt calde, cu marmeladă sau nuci măcinate cu zahăr și stafide (strugurei).”⁴

Grupa V. Salate

„Salată de cartofi (crumpene, baraboi).

¹ Tulia Bogdan, *Carte de bucate pentru popor. Cu un Călindar pe anul 1916 și pe 1917*, Arad, Tipografia „Concordia”, 1916, pp. 3-4.

² *Ibidem*, p. 12.

³ *Ibidem*, pp. 13-14.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

Pentru această salată întrebuițăm așa numiții cartofi „cornulețe” sau și alții dacă n-avem de aceștia. Îi fierbem și până când sunt fierbinți îi curățim foarte iute, îi tăiem felii rotunde, nu prea subțiri, și-i amestecăm cu 2-3 linguri de unt de lemn, sare, puțin piper, ceapă rasă și oțet, din care nu punem prea mult, pentru că această salată nu-i bună să fie zămoasă, ci untul de lemn și oțetul să fie tras în cartofi.”⁵

Grupa VI. Mămăligă

„Mămăligă cu pesmet (fărimături) prăjit.

Rupem cu o lingură găluști de mămăligă, le tăvălim în pesmet bine prăjit în unt sau unsoare, le așezăm pe un blid, le presărăm cu cașcaval sau alt caș ras, și bucățele de unt sau unsoare, le punem pe 2-3 minute în cuptorul fierbinte și le servim imediat.”⁶

Grupa VII. Fripturi

„Pui prăjit (copt în pesmet).

Curățim, desfacem, spălăm puiul și-l tăiem bucățele, dacă e de tot tânăr se poate tăia în patru bucăți, dacă e mai mare, amândouă pulpele le lăsăm într-o singură bucată, pieptul întreg, spatele în trei bucăți, capul cu gâtul și în aripi vârâm ficatul și stomacul (chipota, rânza). Sărăm bucățile de carne și se pot presăra și cu puțin piper, le muiem în făină, în ou (pe care-l batem într-o farfurie ca să se unească albușul cu gălbenușul) și pesmet cernut, și-l punem să se prăjească în unsoare fierbinte $\frac{1}{2}$ - $\frac{3}{4}$ de oră la foc potrivit, adecă să nu fie prea mare, că atunci se prăjește pe dinafară și carnea rămâne nefriptă, și nici prea domol, că atunci se face prea moale și i se descojește pesmetul cu oul. E bun însă dacă se prăjește acoperit, că nu se usucă prea tare.”⁷

BIBLIOGRAFIE

Bogdan, Tulia, *Carte de bucate pentru popor. Cu un Călindar pe anul 1916 și pe 1917*, Arad, Tipografia „Concordia”, 1916.

⁵ *Ibidem*, p. 23.

⁶ *Ibidem*, pp. 25-26.

⁷ *Ibidem*, pp. 26-27.

IV. PORTRETE PORTRAITS

**Preotul Vichentie Marcovici (1832-1912)
– promotor ASTRA arădeană la Nădlac**

**An Arad's ASTRA Advocate in Nădlac:
the Priest Vichentie Marcovici (1832-1912)**

*Dr. Gabriela Adina MARCO
Complexul Muzeal Arad*

Abstract

The Enlightenment spirit of the 18th century was also present during the next century, especially due to the larger access to education of the Romanians to various schools in the empire or abroad. Returning home after their graduation, they understood that the emancipation of Romanians from Transylvania and Banat can be done primarily through culture. In this context, they founded several cultural associations. Among these, ASTRA (The Transylvanian Association for Romanian Literature and the Culture of the Romanian People), founded in 1861 in Sibiu, and The National Association of Arad for the Culture and Preservation of the Romanian People' (1863) stand out. Any citizen who wanted to support the culture of the Romanian people could become a member of these cultural associations. A 'cultural promoter' on behalf of the Arad's ASTRA association in Nădlac was the priest Vichentie Marcovici

Keywords: *culture, associations, priest, Nădlac, cultural promoter.*

Spiritul iluminist al veacului al XVIII-lea continuă să fie activ și în secolul următor, mai ales în urma accesului a tot mai mulți români la diverse școli din imperiu sau străinătate. Reîntorși acasă de la studii aceștia au înțeles că emanciparea românilor din Transilvania și Banat se poate face în primul rând prin cultură. În acest context și-au făcut apariția în zonele locuite de români asociațiile culturale mai mult sau mai puțin locale sau generalizate în întreaga provincie. Dintre acestea se remarcă ASTRA (Asociația Transilvană pentru literatura română și cultura poporului român), înființată în 1861 la Sibiu și „Asociațiunea națională din Arad pentru cultura și conservarea poporului român” (1863). Membru al acestor Asociații

culturale putea deveni orice cetățean care dorea să sprijine dezvoltarea culturii poporului român.

Asociația arădeană s-a înființat la scurtă perioadă după înființarea ASTRA, în august 1861¹. Statutele au fost aprobate de Viena și Budapesta la 17 septembrie 1862. Această asociație culturală arădeană avea înscrise în statute aceiași principii ca și ASTRA de la Sibiu. Aceasta avea ca scop: „cultura națională a poporului român, iar mai ales înaintarea literaturii române prin citire și conversare”².

Prima adunare generală a avut loc la 30 aprilie/12 mai 1863 la Hotelul „Crucea Albă” din Arad. Dintre membri fondatori făceau parte personalități ale vieții politice și culturale din Transilvania: Vicențiu Babeș, Antoniu Mocioni, George Popa de Teiuș, Atanasie Șandor, Ioan Popovici-Desseanu, Ioan Arcoși, episcopul Miron Romanul. Mulți dintre liderii Asociației Arădene au fost și membri ai Astrei de la Sibiu.

În anul 1865 Asociația arădeană a numărat peste 2000 membri provenind din toate categoriile sociale. Fiecărui membru i se cerea o contribuție de cel puțin 2 florini pe an. Asociația arădeană este formată din „o pleiadă de oameni de inimă, pătrunși de dorul ridicării poporului nostru prin cultură, convinși de bogăția sufletească și vrednicia acestui popor – și visând un viitor mai luminat pentru chiagul de neam abea scăpat din robia de veacuri”. Asociația „a dus o viață când mai viguroasă, când mai retrasă – după cum împrejurările au adus cu sine și i-au permis”. Sunt fragmente dintr-un raport al conducerii asociației, publicat în presa locală³.

Recrutarea de noi membri ai asociației culturale din Arad și ai ASTREI sibiene se realiza prin apeluri repetate către cetățeni. Multe din aceste apeluri erau citite în biserici⁴, duminica, de către preoți, care erau și principalele persoane de contact și pentru „recutate”. În 1863 preotul Vichentie Marcovici a devenit membru al „Asociației naționale din Arad pentru cultura și conservarea poporului român” și a plătit cotizația de 2 florini („ofertul anual, obligato pe trei ani”⁵). Din acel moment a început să se ocupe de recrutarea de noi membri. Prima „listă de subscrierea voitorilor

¹ Mircea Timbus, „Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru cultura poporului român în lupta pentru emanciparea națională și spirituală a românilor din Transilvania (secolul al XIX-lea)”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-176.

² Vasile Popeangă, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 87.

³ *Biserica și Școala* (Arad), anul XXVII, nr. 4, 26 ianuarie/8 februarie 1903, p. 25.

⁴ Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *Fond Oficiul Parohial Ortodox Român* (A. P. O. R. Nădlac), dosarul nr. 25/1911-1913, f. 86.

⁵ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad (S. J. A. N. Arad), *Fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 18/1863, f. 109.

de a fi membrii Asociațiunii naționale în Arad pentru cultura și conservarea poporului român” prelucrată de către preotul nădlăcan a cuprins următoarele nume: Mihai Chicin, „docinte” (învățător); Mihai Crișan, econom; Dănilă Caba, econom, George Șerban, preot, Teodor Chicin, Alexandru Morariu, Ioan Barbu, Lazăr Totorean junior, Petru Precupaș, toți economi, Teodor Petianu, notar, toți plătesc cotizație de 2 florini; Teodor Drăgan și Jivu Onea, economi, plătesc 2,50 florini, Florea Crișan, militar în Mezöhegyes plătește 3 florini. În total în anul 1863 de la Nădlac se trimit la Arad 39 florini⁶. Pe lângă taxa anuală, membrii mai înstăriți făceau donații de bani în folosul *Asociației arădene*. La data de 1 septembrie 1869 Mihai Șerban a făcut o donație de 10 florini⁷.

În anul 1865 în cadrul „Asociației naționale arădene pentru cultura poporului român” activau și plăteau cotizația un număr de 33 români din Nădlac⁸, iar în anul următor, în 1866, un număr de 69 de nădlăcani doresc să se înscrie în Asociația arădeană.

Periodic se trimit manifeste de atragere de noi membri. În 29 septembrie / 11 octombrie 1885 în manifestul semnat de președintele Ioan Peleş și de notarul Roman Ciorogariu, trimis în toate localitățile din comitatele Arad, Timiș, Torontal, Cenad și Bihor, se precizează: „era anul 1861, când la cel dintâi apel al inteligenței române din Arad au răspuns în timp scurt aproape una mie de glasuri românești, ca o gură și o inimă: să fie! Și s-a făcut: Asociația națională în Arad pentru cultura poporului român! Acesta era răsunetul firesc al redeșteptatei conștiințe naționale și ambițiunea poporului român a-și eluța titlul și îndreptățirea, ca să fie pus și el în rândul popoarelor mai luminate”⁹.

Atașamentul pentru cultura poporului român a fost exprimată și de nădlăcani de alte etnii decât cea română. În anul 1882, pe lista celor care au plătit cotizația se numără avocații nădlăcani Schwarcz Miksa și Schwarcz Bela, „apotecariu” (farmacist – n.n.) Gyula Lenhart și subjucele Mór Farkas¹⁰. În anul 1910 apare în lista membrilor *Asociației arădene* Isa Mudrici, de origine sârbă. De asemenea, încep să fie incluse și femeile ca membre, de la Nădlac în anul 1910 figurează preoteasa Emilia Chicin¹¹.

⁶ *Ibidem*, f. 159.

⁷ *Ibidem*, dosarul nr. 94/1869, f. 116-117.

⁸ Nicolae Roșuț, „Societăți culturale arădene până la Unire”, în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, p. 213; S. J. A. N. Arad, *fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 61/1866, f. 10-13.

⁹ S. J. A. N. Arad, *fond ASTRA, despărțământul Arad*, dosarul nr. 211/1910, f. 49.

¹⁰ *Ibidem*, dosarul nr. 131/1880, f. 24.

¹¹ *Ibidem*, dosarul nr. 211/1910, *passim*.

În 1924 la propunerea lui Ascaniu Crișan, directorul Liceului „Moise Nicoară” din Arad, Asociația arădeană se unește cu ASTRA sibiană, devenind Asociația ASTRA, despărțământul cultural al județului Arad, care a funcționat până în anul 1944.

Preotul Vichentie (Vincențiu) Marcovici (1832-1912)¹² („popa Chentă” cum era cunoscut printre credincioși) a făcut parte dintr-o adevărată „dinastie” de preoți. A fost ginerele preotului Petru Varga din Nădlac, căruia i-a și urmat în parohie, iar fratele său, Dimitrie¹³ a fost preot în Șeitin (1868?-1891?). De asemenea, la Șeitin sunt consemnați mai mulți preoți din familia Marcovici: Mihai (1798)¹⁴, Gheorghe (1804, 1834), Pavel (1826, 1849) și Vichentie (1828)¹⁵.

Vichentie Marcovici s-a născut în 22 februarie 1832 la Șeitin¹⁶. Tatăl său a fost Pavel Marcovici, mama Gyula (Iuliana), iar naș de botez a fost Olari Chirilă din Șeitin, fiind botezat de preotul Constantin Truța. A urmat 6 clase gimnaziale, după care a absolvit Institutul Teologic din Arad în anul 1855/1856¹⁷. A fost sfințit de preot în 1858 de către episcopul Aradului Procopie Ivașcovici. În 19 ianuarie 1858, a fost „introdus de capelan” pe lângă socrul său, preotul Petru Varga din Nădlac. Slujba a fost oficiată de Vichentie Marcovici „după rânduiala primită de la Măria Sa Domnul Episcop sub nr. 1069-1857”¹⁸. După trecerea la cele veșnice a preotului Petru Varga, i-a urmat acestuia în parohie, începând cu luna iunie a anului 1858, ca administrator parohial.

Vichentie Marcovici s-a căsătorit¹⁹ cu Rozalia Varga, la data de 27 ianuarie 1857. Rozalia a trecut la cele veșnice la data de 26 martie 1863. Au

¹² A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 371; Petru Țiucra, Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936, p. 383; Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 642.

¹³ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 22/1891-1900, f. 103.

¹⁴ Ștefan Bozian, *Cioplite din topor. Oameni, gânduri, năzuințe, fapte și întâmplări care au fost*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2011, pp. 8-9.

¹⁵ Pavel Vesa, *op. cit.*, p. 667.

¹⁶ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 6/1901-1903, f. 126, S. J. A. N. Arad, Colecția Registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Șeitin, nr. 1/1825-1836, f. 412, poziția 10/1832.

¹⁷ Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922, p. 695.

¹⁸ S. J. A. N. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 23/1857-1858, f. 33.

¹⁹ Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad (A. A. O. R. Arad), dosarul nr. 348-III-1894, actul nr. 2510.

avut trei copii, toți decedați prematur: Pavel (născut în 1 februarie 1858 – decedat la 19 februarie 1858); Corneliu (născut la 1 septembrie 1859 – decedat la 7 septembrie 1876, student în clasa a V-a, la vârsta de 17 ani); Ersilia (născută în 10 iulie 1861 – decedată la 5 septembrie 1862). În 1895, după trecerea la cele veșnice a soției și a copiilor săi naturali, Vichentie Marcovici adoptă alți trei copii²⁰, „ca să am și eu rază la neputințele mele”.

A îndeplinit mai multe funcții în cadrul administrației bisericești. Din ianuarie 1886, Vichentie Marcovici primește în plus la salariu 60 florini anual pentru faptul că este „dirigintele oficiului parohial”. Suma o primește „panacand dñul paroch Vichentie Marcovici ca atare va conduce afacerile oficiului parohial, în semn de recunoștința drept ostenelelor facute”²¹. Din decembrie 1894²², din cauza vârstei, Vichentie Marcovici dorește să renunțe la conducerea oficiului parohial, dar abia în anul 1909 „însărcinat peste tot” va fi preotul Nicolae Chicin, colegul său de la parohia Nădlac II. În ianuarie 1909, preotul Vichentie Marcovici trimite o cerere către episcopul Aradului, Ioan I. Papp, în care precizează: „vin cu toată supunerea a vă ruga se ve îndurați a me dispenza dela conducerea oficiului parohial pentru că în 22 februarie voi fi de 77 de ani”²³. drept urmare, Nicolae Chicin preia prerogativele de conducător al oficiului parohial de la Vichentie Marcovici, cu toate implicațiile, precum și „oficiul și arhivul parochial”, devenind conducătorul sinodului parohial și membru de drept al consiliului parohial. Această modificare este pe deplin acceptată de forurile superioare.

În anul 1882, preotul nădlăcan Vichentie Marcovici făcea parte din sinodul protopopesc Arad²⁴. La 5/18 iulie 1901, Vichentie Marcovici este ales din nou „membru ordinar la sinodul protopresbiterial”²⁵.

Între 1884-1886, este asessor consistorial, având „drept și datorință a supraveghea cum și în ce stadiu sunt afacerile interne ale singuraticelor parohii”²⁶.

La data de 24 noiembrie 1886, se realizează un bilanț²⁷ al activității preotului Vichentie Marcovici. Acesta a fost preot la Nădlac timp de 28 de ani, iar în acest timp, prin strădania sa, a reușit să sporească averea

²⁰ *Ibidem*, actul nr. 442, A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 116.

²¹ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 4/1932-1934, f. 54.

²² A. A. O. R. Arad, dosarul nr. 326-III-1894, actul nr. 112/1894.

²³ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 8/1907-1909, f. 2, f. 8.

²⁴ S. J. A. N. Arad, *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*, dosarul nr. 40/1882, f. 1.

²⁵ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 6/1901-1903, f. 81.

²⁶ *Ibidem*, registrul nr. 55/1879-1894, f. 14.

²⁷ *Ibidem*, f. 60.

bisericească cu 14100 florini, prin donații de la credincioși pentru biserică. Drept urmare i se dă „mulțumită protocolară”.

La data de 12/25 februarie 1907, parohia preotului Vichentie Marcovici era formată din 250 case, iar „poporenii” dețineau în total 3058 jugăre de pământ²⁸.

La data de 4/16 ianuarie 1898, comitetul parohial a propus să se organizeze „iubilarea părintelui Vichentie Marcovici ... încărunit în serviciu de 40 de ani”²⁹. Se solicita ca în cadrul aceleiași serbări aniversare să fie inclus și învățătorul Mihai Chicin, care era de 41 de ani în serviciul învățământului confesional ortodox nădlăcan. În cadrul ședinței sinodale s-a decis ca în ziua jubileului să se săvârșească o „liturghie festivă” la care să fie invitat un preot din Arad, comitetul decidând ca jubileul să fie organizat de credinciosul Ioan Cacinca, notarul comunal și „consoții”.

Peste 10 ani, în 1908, despre sărbătorirea preotului nădlăcan s-a consemnat și în săptămânalul arădean *Biserica și Școala*³⁰: „**Serbarea unui iubileu de 50 de ani.** A doua zi de Botez a.c. frunțașă comună Nădlac a serbat iubileul de 50 de ani de muncă la altarul Domnului a Mult On. preot Vicențiu Marcoviciu. Nădlăcanii peste tot s-au nizuț a se arăta demni de păstorul lor sufletesc, care i-a luminat și condus cătră limanul mântuirii timp de un jumătate de secol. Masa comună din partea a vre-o 90 persoane s-a luat în ospătăria „V. Crișan” unde s-au rostit mai multe toaste în onoarea și sănătatea iubilantului. Cu acest prilej din partea prezenților s-a expediat P.S. Sale D-lui Episcop diecezan și o telegramă de aderență. Animația a fost potențată și de arcușul dibaciului lăutar „Lipitor” din Nădlac. Iubilantului, în decursul prânzului I-s-au trimis mai multe depeșe de felicitare, dela prieteni, rudenii și cunoscuți. Iubilantul este unul dintre acei onorabili preoți, cari au dat sprijin după puțință cauzelor învățătoresți. Este un preot vrednic și cu frumoase cunoștințe. Ca predicator al amvonului, în statul preoțesc are puțin semeni.”

În timpul păstoririi lui Vichentie Marcovici s-a pictat interiorul bisericii ortodoxe române din Nădlac de către pictorul bănațean Ioan Zaicu, care avea studii la Viena. Drept dovadă rămâne chipul său imprimat printre personajele zugrăvite în scena *Răstignirea lui Iisus*, frescă care se află în Sfântul Altar.

²⁸ A. P. O. R. Nădlac, dosarul nr. 8/1907-1909, f. 409

²⁹ *Ibidem*, registrul nr. 56/1894-1898, f. 175-176.

³⁰ *Biserica și Școala* (Arad), an XXXII, nr. 3, 20 ianuarie/2 februarie 1908, p. 8.



Răstignirea lui Iisus

Având în vedere vârsta înaintată a preotului Vichentie Marcovici, în ianuarie 1909³¹, credincioșii propun ca membrii comitetului parohial să solicite Consistoriului Diecezan arădean să numească un capelan pe lângă acesta, însă cererea nu le-a fost aprobată. O nouă solicitare de capelan din partea mai multor credincioși este adresată la data de 14/27 martie 1910³², în care se solicită „a se face pașii de lipsă pentru a se cere de la Veneratul Conzistor capelan pe lângă bătrânul preot Vichentie Marcovici ... fiind cauza aceasta foarte însemnată ... arătând ... unele scăderi ale părintelui Marcovici” din cauza vârstei înaintate.

Vichentie Marcovici trece la cele veșnice la data de 15/28 martie 1911, în vârstă de 80 de ani, parohia rămânând vacantă până la numirea în 1913 a unui nou preot, în persoana nădlăcanului Nicolae Mărginean.

BIBLIOGRAFIE

Biserica și Școala (Arad), 1903, 1908.

Arhiva Arhiepiscopiei Ortodoxe Române Arad:

- dosarul nr. 326-III-1894;
- dosarul nr. 348-III-1894.

³¹ A. P. O. R. Nădlac, registrul nr. 59/1909-1914, p. 87.

³² *Ibidem*, dosarul nr. 9/1910, f. 118.

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Nădlac, *fond Oficiul Parohial Ortodox Român*:

- dosarul nr. 4/1932-1934;
- dosarul nr. 6/1901-1903;
- dosarul nr. 8/1907-1909;
- dosarul nr. 9/1910;
- dosarul nr. 22/1891-1900;
- dosarul nr. 25/1911-1913;
- registrul nr. 55/1879-1894;
- registrul nr. 56/1894-1898;
- registrul nr. 59/1909-1914.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Arad:

- Colecția Registrelor de stare civilă, Oficiul Parohial Ortodox Român Șeitin, nr. 1/1825-1836;

- *fond ASTRA, despărțământul Arad*:

- dosarul nr. 18/1863.
- dosarul nr. 61/1866.
- dosarul nr. 94/1869.
- dosarul nr. 131/1880
- dosarul nr. 211/1910.

- *fond Protopopiatul Ortodox Român Arad*:

- dosarul nr. 23/1857-1858;
- dosarul nr. 40/1882.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, edit. Consistoriului, 1922.

Bozian, Ștefan, *Cioplite din topor. Oameni, gânduri, năzuințe, fapte și întâmplări care au fost*, Arad, Editura Gutenberg Univers, 2011.

Popeangă, Vasile, *Aradul, centru politic al luptei naționale din perioada dualismului (1867-1918)*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

Roșuț, Nicolae, „Societăți culturale arădene până la Unire”, în *Ziridava* (Arad), 1975, nr. V, p. 209-246.

Timbus, Mircea, „Mărturii documentare despre rolul Asociației Naționale din Arad pentru cultura poporului român în lupta pentru emanciparea națională și spirituală a românilor din Transilvania (secolul al XIX-lea)”, în *Ziridava* (Arad), 1976, nr. VI, pp. 165-176.

Țiucra, Pribeagul, Petru, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936.

Vesa, Pavel, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2006.

O sută de ani de la moartea învățătorului Augustin Boțioc (1852-1923). Contribuții biografice

One Hundred Years since the Death of the Teacher Augustin Boțioc (1852-1923). Biographical Contributions

*Dr. Prof. Ioan-Veniamin GEOLDEȘ
Liceul Tehnologic „Stefan Hell” Sântana
Societatea de Științe Istorice din România, filiala Arad*

Abstract

The present study presents new information from the life and activity of the teacher Augustin Boțioc (1852-1923), a remarkable figure of Romanian intellectual, deeply involved in the 'the life of the fortress'. Confessional teacher at Comlăuș, consistorial assessor, deputy of the Eparchial Synod, consistorial commissioner, member of the board of censors at Arad's 'Victoria' Bank, cashier at the Chișineu-Criș branch of the 'Victoria' Bank, member of the Arad County Congregation, here are just a few fundamental coordinates of the life and activity of the teacher Augustin Boțioc. The present study intends to highlight the existing archival information both in the fund of the Romanian Orthodox Parish Office of Comlăuș and the fund of the Romanian Orthodox Archdiocese of Șiria, the Arad County Service of the National Archives. We will also not ignore the abundant press information of the time.

Keywords: *Augustin Boțioc, teacher, consistory assessor, confessional school, local elites.*

Aspecte preliminare

Proclamarea anului 2023 în Patriarhia Română drept *anul comemorativ al imnografilor și cântăreților bisericești* poate fi un bun prilej pentru cercetarea istorică, laică și ecleziastică, de a repune în circuitul istoriografic viața și activitatea unor personalități locale mai puțin cunoscute publicului larg dar care au fost implicate activ în viața comunităților. În această direcție, un rol de seamă l-au avut învățătorii de la școlile confesionale ortodoxe române care, conform legislației vremii, aveau și responsabilități cantorale.

La *Școala Confesională Ortodoxă Română din Comlăuș* (localitate menționată încă din prima jumătate a secolului al XIV-lea, astăzi un cartier din orașul Sântana, jud. Arad) și-au desfășurat activitatea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului al XX-lea mai

mulți învățători de seamă, dintre care menționăm selectiv pe: Ioan Dascăl, Iacob Muscă, Augustin Boțioc, Ioan Roșu, Iosif Stanca, George Boțioc, Ioan Funariu, Ioan Mladin, Dimitrie Simea, etc. Un loc privilegiat în această galerie selectă l-a avut învățătorul Augustin Boțioc¹, născut la Chișineu (astăzi, Chișineu-Criș), dar care a predat peste trei decenii la *Școala Confesională Ortodoxă de la Comlăuș*, de la moartea căruia se împlinesc la 5 august 2023 o sută de ani, un argument în plus pentru a readuce în prim plan viața și activitatea acestui mare dascăl român, iubitor de biserică, de școală, de cultură și de neam.

După studii primare în localitatea natală, Augustin Boțioc a urmat studii secundare la Beiuș, pentru ca ulterior pașii lui să se îndrepte spre *Institutul Pedagogic* din Arad, figurând ca absolvent al acestei prestigioase instituții de învățământ la sfârșitul anului școlar 1869-1870². Învățător confesional, asesor consistorial, deputat al sinodului eparhial, comisar consistorial, membru în consiliul de cenzori de la banca Victoria din Arad, casier bancar la filiala din Chișineu a Băncii Victoria, membru în Congregația Comitatului Arad, iată doar câteva coordonate fundamentale ale vieții și activității învățătorului Augustin Boțioc, din care vom spicui câteva aspecte mai importante.

Familia Boțioc

Conform registrelor de stare civilă, Augustin Boțioc s-a născut în localitatea Chișineu, la data de 30 noiembrie 1852, din părinții Ilie și Floarea Boțoc, în matricula botezaților fiind consemnată și „starea” socio-economică a tatălui său, aceea de învățător³. Învățătorul Ilie Boțoc apare menționat și în *șematismul școlar*⁴ redactat în toamna aceluiași an ca

¹ În presa vremii, numele său de familie apare redat atât sub forma de *Boțioc*, cât și sub cea de *Boțoc*. Tatăl său, învățător la Chișineu, era consemnat cu numele de familie *Boțoc*. Însă, în registrele de stare civilă de la Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș, numele său apare ca *Boțioc/Boțiocu*. Mai mult, toți copiii lui Augustin Boțioc sunt născuți la Comlăuș și consemnați în matricula botezaților cu forma *Boțioc/Boțiocu*. Adresele oficiale, diferitele scrisori sau rapoarte redactate de învățătorul de la Comlăuș erau semnate tot cu varianta *Boțioc*. În consecință, vom utiliza forma de *Boțioc*, așa cum apare în aceste actele oficiale.

² Teodor Botiș, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922, p. 463.

³ Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale (în continuare: S.J.A.N. Arad), *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, Oficiul Parohial Ortodox Român Chișineu-Criș, botezați, registrul nr. 7/1852-1877, f. 2.

⁴ Vasile Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea, 1821-1867*, Arad, 1979, p. 95. Acest șematism școlar oferă o imagine de ansamblu a școlii arădene, fiind structurat pe protopopiate și localități cu menționarea numărului de elevi și a învățătorului. A se vedea *Ibidem*, pp. 94-100.

învățător local la Chișineu, în localitate fiind recenzați un număr de 90 de elevi. Este posibil ca modul de viață al tatălui și profesiunea îmbrățișată de acesta să fi avut o mare influență pentru tânărul Augustin în luarea deciziei de a urma și el *Preparandia* din Arad.

A fost căsătorit cu Elena Șandor⁵, căsătoria lor fiind binecuvântată de Dumnezeu cu mai mulți copii⁶, unii dintre ei ajungând să ocupe funcții și demnități importante, în sfera ecleziastică, juridică, administrativă și chiar politică. Primul copil al familiei Boțioc fost Alexa[iu] Iosif Boțioc (n. la Comlăuș, 16.03.1879 – d. 1946, Arad), cunoscut ca Alexa Boțioc, doctor în științe juridice, avocat, membru de seamă al PNT, senator și pentru o scurtă perioadă de timp (1932-1933) chiar primar al Aradului. Al doilea fiu, Augustin Aureliu Boțioc (n. 18.07.1881 – d. 28.05.1892, Beiuș), a murit „în urma unui morb scurt”⁷ la aproape 11 ani, fiind elev în clasa I gimnazială la Beiuș, tot aici fiind și înmormântat. Prima fiică a familiei Boțioc a fost Elena Veturia Boțioc (n. 21.05. 1883 – d. 1950, Beiuș), căsătorită cu Ioan Roșu, pe atunci învățător la Comlăuș, nașii de cununie⁸ fiind Mihai Veliciu, avocat în Chișineu și notarul comunal de la Comlăuș, Moise Zasló. Ioan Roșu a ajuns ulterior învățător la Buteni și Beiuș, hirotonit în cele din urmă diacon și preot, a fost un cleric cărturar cu o bogată activitate publicistică și cu funcții importante la nivelul *Reuniunii învățătorilor români din Oradea*⁹ și membru în diferite asociații și societăți culturale din Bihor. Al patrulea copil, George Boțioc (n. 29. 06. 1885), va deveni învățător, preot și chiar protopop în Bihor. Următorul copil a fost Vasile Traian Boțioc (n. 23.01. 1889 – d. 2.04. 1907, Arad), din păcate a murit și el la adolescentina vârstă de abia 18 ani¹⁰. Ultimii doi copii ai familiei Boțioc au fost fetițele Sofia Boțioc (n. 13.02. 1891) și Floare Lucreția Boțioc (n. 27.03. 1893 – d. martie

⁵ În stadiul actual al cercetării nu deținem mai multe informații despre Elena Boțioc, născută Șandor.

⁶ S.J.A.N. Arad, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș, registrul nr. 11/1872-1881, botezați; *Ibidem*, registrul nr. 12/1882-1887, botezați; *Ibidem*, registrul nr. 35/1887-1901, botezați.

⁷ *Biserica și Școala* (Arad), anul XVI, nr. 23, 7/19 iunie 1892, p. 183.

⁸ S.J.A.N. Arad, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș, registrul nr. 36/1885-1911, f. 66. Informații despre logodna și cununia lor au apărut și în revistele *Familia*, *Tribuna* și *Biserica și Școala*.

⁹ În 1911 era secretarul „Reuniunii învățătorilor de la școlile populare confesionale de sub jurisdicția Consistoriului gr. ort. rom. din Oradea Mare”, așa cum rezultă din convocatorul celei de-a V-a adunări generale a reuniunii învățătorilor, *Biserica și Școala* (Arad), anul XXXV, nr. 33, 14/27 august 1911, pp. 3-4. A colaborat activ și la revista bisericească-culturală *Legea Românească*, oficialul reînființatei eparhii ortodoxe de la Oradea.

¹⁰ A se vedea anunțul funebru publicat în *Tribuna* (Arad), anul XI, nr. 65, 21 martie/3 aprilie 1907, p. 8.

1966, Arad). Nașii de botez ai copiilor din familia Boțioc au fost, conform consemnărilor din matricola botezaților, pr. Ioan Burdan cu soția Sofia din Sinitea (azi, Sinteia Mică) și Elisabeta Papp, soția notarului Teodor Papp din Comlăuș.

Activitatea didactică

Conform propriei sale mărturii, Augustin Boțioc a depus examenul de „cualiificațiune” la data de 21 noiembrie 1870¹¹ și din 1871 a funcționat neîntrerupt până în luna iunie 1905, când s-a pensionat. Din sursele arhivistice consultate reiese limpede faptul că Augustin Boțioc a fost un învățător model, bucurându-se de o mare prețuire atât în rândul învățătorimii arădene,

A handwritten signature in cursive script that reads "Augustin Boțioc" with "invesiașoni" written below it, all enclosed within a decorative oval flourish.

cât și în cadrul comunității locale și chiar la nivel de protopopiat și eparhie. A fost membru în toate organismele de la nivelul parohiei și protopopiatului, fiind solicitat să îndeplinească de multe ori și sarcina de notar al comitetului parohial și al sinodului parohial din Comlăuș¹².

A fost aproape 35 de ani învățător în cadrul școlii confesionale ortodoxe române, dar, fiind bun cunoscător al limbii maghiare, a fost însărcinat în mai mulți ani școlari să predea și la școlile civile, fie din Comlăuș, fie din Sântana. Conform raportului Senatului școlar din Eparhia Aradului referitor la situația învățământului pe anul 1900, Augustin Boțioc ar fi catehizat la școala civilă din Sfânta Ana un număr de 23 de elevi¹³.

La școala confesională din Comlăuș a fost foarte preocupat ca elevii săi să frecventeze în mod regulat cursurile, documentele de arhivă cuprinzând multiplele sale rapoarte lunare trimise directorului de școală, dar și autorităților locale referitor la „neumblarea pruncilor la prelegerile cotidiene”¹⁴. Cauzele absenteismului școlar erau multiple: condițiile materiale precare ale copiilor, diferitele boli ale vremii care făceau ravagii în rândul populației satelor, inexistența unui spațiu școlar mai mare destinat

¹¹ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 87/1885-1892, f. 63.

¹² A se vedea protocolul ședinței comitetului parohial din 17/29 iunie 1890 și al ședinței sinodului parohial din 24 iunie/6 iulie 1890 în S.J.A.N. Arad, *Fond Parohia Ortodoxă Română Comlăuș*, dosarul nr. 1/1871-1887, f. 111.

¹³ *Tribuna Poporului* (Arad), anul V, nr. 74, 21 aprilie/4 mai 1901, p. 4.

¹⁴ S.J.A.N. Arad, *Fond Parohia Ortodoxă Română Comlăuș*, dosarul nr. 1/1871-1887, f. 52-53.

cursurilor, muncile agricole la care erau cooptați și copiii, etc. Astfel, în luna ianuarie 1885, Augustin Boțioc informa antistia comunală de la Comlăuș despre situația frecvenței școlare de la școala sa, fiind menționați 43 de elevi care nu au participat la prelegeri. Pentru rapida lor identificare, Augustin Boțioc a consemnat în raport și alte informații relevante: numele părinților și numărul casei¹⁵.

În ceea ce privește frecvența școlară și participarea la examenele finale de la școala învățătorului Boțioc prezentăm datele aferente de la sfârșitul anului școlar 1893-1894¹⁶, situația prezentându-se în felul următor: numărul copiilor de vârstă școlară (6-12 ani) arondați la școala lui Boțioc era de 173, din care 95 băieți și 78 de fete. La examene au fost prezenți 87 de elevi, 52 de băieți și 35 fete. Procentul de frecventare era de 50%. O frecvență școlară puțin mai modestă se înregistra la școala învățătorului Iacob Muscă, coleg cu Augustin Boțioc la *Școala Confesională din Comlăuș* din anul 1875. Din 152 de elevi (70 băieți și 82 fete) de vârstă școlară (6-12 ani) obligați de a frecventa școala, au participat la examen 66 de elevi, 33 de băieți și 33 de fete, procentul fiind de 43, 42%.

La sfârșitul aceluiași an școlar (1893-1894), doar patru învățători din cei 29 care funcționau pe atunci în Protopopiatul Șiria au primit calificatul maxim *distins*, Augustin Boțioc de la Comlăuș fiind unul dintre cei evidențiați, alături de Iuliu Groșoreanu de la Șiria, Sofroniu Micoroiu de la Cherechiu și Liviu Papp de la Covăsânț¹⁷.

Din analiza *conspectului general* referitor la școala și învățătorii confesionali din Comlăuș pe anul 1894-1895¹⁸, reies informații extrem de interesante referitoare la salarizarea învățătorilor de la Comlăuș și la materialele didactice ale școlii puse la dispoziția învățătorilor și elevilor. Astfel, salariul învățătorului Boțioc era compus din salariul în bani (330 florini) și alte beneficii materiale: lemne (132 florini); pământ – 50 florini; „alte naturale” în cuantum de 94 florini, „suma întregului beneficiu” ridicându-se la 606 florini. Același salariu în bani îl avea și colegul său, învățătorul Iacob Musca, mai puțin cei 50 florini aferentă parcelei de pământ. Veniturile salariale totale ale învățătorilor confesionali din Protopopiatul Șiria oscilau între 300 și 728 florini¹⁹, Augustin Boțioc situându-se între primii cinci învățători ca nivel salarial.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria*, dosarul nr. 88/1892-1895, f. 66.

¹⁷ *Ibidem*, f. 65.

¹⁸ *Ibidem*, f. 119.

¹⁹ *Ibidem*, f. 125.

În luna iunie 1898 cei mai distinși învățători din protopopiatul Șiria l-au însoțit, în calitate de comisari de examene, pe protopopul George Popovici de la Șiria, la examenul de final de an de la școala confesională din Pâncota. Dezamăgit de prestația învățătorilor de la Pâncota, protopopul Popovici a reiterat maniera deosebită în care s-au desfășurat examenele de final de an la clasele învățătorilor Boțioc de la Comlăuș²⁰, Micoroiu de la Cherechi și Munteanu de la Fazekas Vársánd (azi, Olari).

Învățătorul Augustin Boțioc a fost ales membru al comitetului protopopesc de la Șiria. În această calitate, a participat activ la aproape toate ședințele ordinare și extraordinare ale forului mai sus amintit în perioada 1894-1896 și 1896-1899.

La începutul lunii septembrie 1901, învățătorul și asesorul consistorial Augustin Boțioc a fost ales în comisia de anchetă școlară care a avut sarcina de a elabora un nou plan de învățământ²¹. Din comisie au făcut parte profesorii de la *Institutul Teologic* și învățătorii Augustin Boțioc, Iuliu Vuia, Iuliu Groșoreanu, Iosif Moldovan și Protasie Givulescu. Era o recunoaștere oficială a competențelor dobândite de învățătorul Boțioc.

O componentă aparte a activității învățătorului Boțioc era și cea *economico-financiară*, asupra căreia se va apleca în mod special după pensionarea sa din anul 1905. Primul pas a fost făcut însă chiar din 1900, când o știre publicată în *Tribuna* de la Sibiu, referitor la noua direcțiune a Băncii Victoria din Arad, consemna în cadrul consiliului de cenzori²² și numele învățătorului Augustin Boțioc. Această activitate de ordin economic i-a fost de un real folos în ocuparea postului de casier la filiala din Chișineu a Băncii Victoria din Arad, chiar de la deschiderea filialei, în ianuarie 1907. Trei ani mai târziu, Augustin Boțioc era menționat printre acționarii care au participat la adunarea generală a Băncii Victoria din data de 28 februarie 1910²³.

Activitatea în cadrul *Reuniunii Învățătorilor Români* din dieceza Aradului

Augustin Boțioc a fost implicat activ și în cadrul *Reuniunii Învățătorilor Români de la școlile populare din eparhia Aradului*, asociația profesională a învățătorilor români din protopopiatele arădene. Numele său se regăsește în lista membrilor *Reuniunii Învățătorilor Români* arădeni încă

²⁰ *Tribuna Poporului* (Arad), anul II, nr. 116, 20 iunie/2 iulie 1898, p. 571.

²¹ *Ibidem*, anul V, nr. 157, 25 august/7 septembrie 1901, p. 2.

²² *Tribuna* (Sibiu), anul XVII, nr. 41, 23 februarie (7 martie) 1900, p. 163.

²³ *Tribuna* (Arad), anul XIV, nr. 35, 16 februarie/1 martie 1910, p. 8.

de la înființarea acesteia, în 1872²⁴. A fost ales de mai multe ori membru în comitetul de conducere al *Reuniunii Învățătorilor români*²⁵ sau a îndeplinit funcția de notar al adunării generale ordinare²⁶. În calitate de membru în comitetul de conducere al *Reuniunii*, conform mărturiei pr. Gheorghe Ciuhandu, învățătorul de la Comlăuș a fost preocupat de cinstirea memoriei marelui om de cultură arădean, dr. Giorgiu Popa, promițând chiar scrierea unei monografii. Din păcate, proiectul nu a fost dus la bun sfârșit²⁷.

La 11/23 aprilie 1890, ședința *Reuniunii învățătorilor din protopopiatul Șiria* a fost organizată la Comlăuș sub conducerea pr. Constantin Popovici, renumitul memorandist de la Comlăuș și în prezența unui număr mare de învățători din protopopiat, dar și a unor învățători invitați din alte cercuri. S-au susținut cinci disertații, propunătorii fiind din rândul celor mai distinși învățători: Iuliu Grofșoreanu, Petru Vancu, Augustin Boțioc, etc. Impresionează, cel puțin din titlul comunicării, prelegerea susținută de Augustin Boțioc și intitulată: „Din studiile care se propun în școala poporală, care e cel principal, cum trebuie el dezvoltat așa ca să producă efectul dorit în viața publică”²⁸. Observăm preocuparea inedită a învățătorului Boțioc de a evidenția relevanța și implicarea școlii în societatea epocii de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Din păcate, nu ni s-a păstrat textul prelegerii, ci doar protocolul încheiat cu ocazia conferinței învățătorești.

Peste 6 ani, în cadrul ședinței a III-a a *Reuniunii învățătorilor români din protopopiatul Șiria* ținută tot la Comlăuș la data de 2/14 octombrie 1896, Augustin Boțioc a primit o binemeritată recunoaștere a valoroasei sale cariere didactice din partea colegilor învățători, dar și din partea oficialităților locale. La această ședință, învățătorul Boțioc a ținut prelegerea din partea învățătorilor de la Comlăuș, chiar dacă, conform planificării existente, prelegerea trebuia susținută de colegul său, de învățătorul Iacob Musca, dar, din păcate, starea precară de sănătate a acestuia nu i-a permis acest lucru. Ședința a avut și o componentă festivă, învățătorul Boțioc serbându-și „jubileul de 25 de ani pe cariera

²⁴ S.J.A.N. Arad, *Fond Reuniunea Învățătorilor din Dieceza Aradului (1872-1889)*, dosarul nr. 1/1872-2883, f. 7-8.

²⁵ *Biserica și Școala* (Arad), anul V, nr. 16, 19 aprilie /1 mai 1881, p. 125; *Ibidem*, anul VIII, nr. 16, 15/27 aprilie 1884, pp. 127-128; *Tribuna Poporului* (Arad), anul I, nr. 171, 7/19 septembrie 1897, p. 824.

²⁶ *Biserica și Școala* (Arad), anul IX, nr. 15, 14/26 aprilie 1885, pp. 119-120.

²⁷ *Hotarul* (Arad), anul I, 1934, nr. 11, p. 12.

²⁸ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 92/1893-1896, f. 101-102.

învățătoarească” printr-un banchet. Au luat cuvântul notarul Teodor Papp din Comlăuș, învățătorii Iuliu Grofșoreanu și Petru Vancu, pr. Constantin Popovici – celebrul cleric cărturar din Comlăuș care a fost „sufletul și sprijinul lui Boțioc” în cei 25 de ani, pr. Mihail Leucuța, protopop de Șiria și Alexiu Doboș, președintele Reuniunii cercuale Șiria, cu toții felicitându-l pe Boțioc pentru demnitatea și profesionalismul cu care a slujit școala și neamul românesc în decursul celor 25 de ani de activitate²⁹.

La adunarea generală a *Reuniunii învățătorilor* din 1897, organizată la Arad, Augustin Boțioc a făcut parte din delegația specială de cinci învățători care a avut sarcina de a-l invita oficial pe episcopul Ioan Mețianu la lucrările reuniunii³⁰. Acest moment nu a fost ales în mod întâmplător, ci a avut o semnificație aniversară deosebită, pentru că, așa cum am arătat deja, în ședința *Reuniunii învățătorilor din tractul Șiriei* din 1896, învățătorul Augustin Boțioc a împlinit 25 de ani de activitate didactică, serbându-și, în exprimarea specifică vremii, „jubileul de 25 ani ca învățător în școala populară”. După elogiile primite în ședința *Reuniunii învățătorilor din cercul Șiria*, trebuia să se întâmple același lucru și în cadrul adunării generale a *Reuniunii învățătorilor* de la nivelul eparhiei arădene. Astfel, în plenul ședinței, Boțioc a primit felicitări din partea lui Teodor Ceontea, președintele *Reuniunii*, în aplauzele tuturor, cu toții urându-i să ajungă cu bine și la „jubileul de aur” (50 de ani). Concluzia președintelui Ceontea releva adevărata apreciere de care se bucura Boțioc în rândul corpului învățătoresc: „Dl Boțioc poate fi mândru de adevărata iubire și alipire a reuniunii arătată față de domnia-sa”³¹. Tot la această adunare generală s-a amintit și de o mai veche propunere a învățătorului Boțioc, propunere acceptată la adunarea cercului Șiria și înaintată adunării generale spre analiză, care avea în vedere „înființarea unei societăți de asigurare a învățătorilor în caz de moarte”.

La banchetul oferit cu ocazia *Reuniunii învățătorilor români din dieceza Aradului* din luna iulie 1899 de la Moneasa, învățătorului Boțioc i-a revenit rândul, „în aplausele nesfârșite ale tuturor” să țină un scurt discurs (toast) în cinstea episcopului Iosif Ioan Goldiș, „bărbatul bun și blând, profesorul învățat, de la care învățătorii așteaptă sprijin și ocrotire și lecuirea atâtor suferințe ce au îndurat în trecut”³².

Un an mai târziu, în luna iulie 1900, tot în cadrul ședinței *Reuniunii învățătorilor români* desfășurată la Arad, după prezentarea raportului

²⁹ *Tribuna* (Sibiu), anul XIII, nr. 228, 16/28 octombrie 1896, p. 911.

³⁰ *Tribuna Poporului* (Arad), anul I, nr. 79, 26 aprilie/8 mai 1897, p. 378.

³¹ *Ibidem*, anul I, nr. 89, 10/22 mai 1897, p. 427.

³² *Ibidem*, anul III, nr. 131, 8/20 iulie 1899, p. 1.

general despre activitatea biroului și a comitetului, Augustin Boțioc a adresat critici nu doar la adresa comisiei care a analizat într-un mod superficial raportul general, ci s-a arătat „mâhnit” și de „vorbele aspre și necuvincioase” consemnate în raport la adresa Consistoriului arădean. În consecință, Boțioc a solicitat ca din raportul general să se șteargă mențiunea că „între reuniunea ca subalternă și consistoriu ca autoritate superioară sunt relații încordate și stări de divergență”³³. Această stare de fapt se poate explica foarte ușor: unii învățători erau încă nemulțumiți de rezultatele recentelor alegeri pentru sinodul eparhial din primăvara anului 1900 și considerau că nereușita lor ar putea fi explicată prin influența „actualului sistem”³⁴ din jurul episcopului Iosif Ioan Goldiș, fiind, pe de altă parte și manifestarea unei nemulțumiri vis-a-vis de alegerea lui Augustin Boțioc ca deputat sinodal din partea cercului Șiria și, de desemnarea, alegerea lui ca asesor consistorial în senatul școlar.

Augustin Boțioc – comisar consistorial

În ultimii ani de învățământ, la apogeul carierei sale didactice, o carieră de excepție, Augustin Boțioc a avut parte de responsabilități oficiale mai înalte, atât din partea autorităților bisericești, cât și din partea forurilor școlare arădene. „Din corpul învățătoresc” al eparhiei arădene au fost selectați cei mai de seamă învățători care trebuiau să îndeplinească funcția de „comisari de examene” pentru inspectoratele existente: Arad, Radna, Șiria, Boroșineu, Chișineu, Buteni, Hălmagiu, Lipova, etc. Astfel, în perioada 1900-1905, Augustin Boțioc va fi desemnat drept *comisar consistorial* din partea „Venerabilului Consistoriu arădean” și va participa la examenele de sfârșit de an școlar de la școlile elementare confesionale ortodoxe din cercurile inspectoratelor: Ienopolea³⁵ și Buteni (1900) Ienopolea (1901)³⁶, Arad³⁷ (1902, 1903), Radna (1904).

În luna mai 1904 din corpul învățătoresc al protopopiatului Șiria au fost aleși trei învățători pentru a participa la examenele de final de an de la școlile confesionale din cuprinsul acestui protopopiat, în calitate de comisari consistoriali. Era vorba de învățătorul Iuliu Grofșoreanu de la Galșa, Petru Vancu de la Măderat și Augustin Boțioc de la Comlăuș³⁸.

³³ *Ibidem*, anul IV, nr. 127, 8/21 iulie 1900, p. 2.

³⁴ *Ibidem*, anul IV, nr. 128, 9/22 iulie 1900, p. 2.

³⁵ *Ibidem*, anul V, nr. 72, 18 aprilie/1 mai 1901, p. 2.

³⁶ *Ibidem*, anul V, nr. 91, 16/29 mai 1901, p. 2.

³⁷ *Ibidem*, anul VI, nr. 84, 7/20 mai 1902, p. 3.

³⁸ S.J.A.N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român de la Șiria (1820-1950)*, dosarul nr. 137/1904-1905, f. 40.

La 10 iunie 1905, prin rezoluția nr. 42.632/1905, Ministerul Cultelor a aprobat pensionarea învățătorului Augustin Boțioc cu începere de la 1 septembrie 1905³⁹.

Augustin Boțioc – deputat sinodal

În ultimii ani ai carierei sale didactice, notorietatea de care se bucura Augustin Boțioc era tot mai mare și ea reclama noi responsabilități. Și acestea nu au întârziat să apără. Nu doar că a făcut parte din toate organismele sau „corporațiunile bisericești” de la nivelul parohiei și protopopiatului, ci a ajuns să fie ales și la nivelul eparhial.

În ziarul arădean *Tribuna Poporului* din 4/17 martie 1900 a fost publicată o listă cu candidaturile agreeate pentru alegerile de deputați ai sinodului eparhiei arădene. Pentru cercul Șiriei au fost propuse două nume sonore, Ioan Russu Șirianu și învățătorul de la Comlăuș, Augustin Boțioc⁴⁰. După câteva zile, tot în *Tribuna Poporului*, a apărut informația că învățătorii din tractul Șiriei și-ar fi exprimat prin vot dorința ca alături de Ioan Russu Șirianu să fie propus drept candidat Iuliu Grofșoreanu și nu Augustin Boțioc de la Comlăuș⁴¹, în concepția redacției *Tribunei Poporului* amândoi fiind „învățători meritoși (...) Avem aceeași stimă și considerație pentru dl Grofșoreanu ca și pentru dl Boțoc”⁴². Deși se părea că lucrurile s-au clarificat și, în sfârșit, în cercul Șiriei vor fi propuși doi candidați care se bucurau de o largă susținere, domnii Ioan Russu Șirianu și Iuliu Grofșoreanu, totuși, așa cum se va vedea mai departe, în jurul celui de-al doilea candidat s-a iscat o adevărată polemică, alimentată în special, de informațiile contradictorii care apăreau în *Tribuna Poporului* de la Arad. O primă informație tendențioasă a apărut în nr. 49 și anunța cititorii că învățătorul Iuliu Grofșoreanu, deși acceptase inițial candidatura, a renunțat în cele din urmă în favoarea domnului Boțioc⁴³. Pentru că anunțurile din ziar

³⁹ *Ibidem*, dosarul nr. 137/1904-1905, f. 102.

⁴⁰ *Tribuna Poporului* (Arad), anul IV, nr. 43, 4/17 martie 1900, p. 1.

⁴¹ La ședința învățătorilor din protopopiatul Șiriei ținută la Gașa în prezența protopopului Mihai Lucuția s-a stabilit ca procedura de votare pentru candidatul învățătorilor din acest tract la sinodul eparhial să fie una secretă. Rezultatul a fost următorul: Iuliu Grofșoreanu – 16 voturi, Augustin Boțioc – 9 voturi, A. Doboș – 2 voturi, Petru Vancu – 2 voturi, I. Bogdan – 1, și două abțineri. Autorul raportului (articolul din *Tribuna Poporului* este semnat de „un membru”) pe marginea ședinței învățătorilor de la Gașa a simțit totuși nevoia să facă următoarea precizare: „Cuvântul de onoare s-a dat, că toți vom sprijini candidatura dlui Grofșoreanu, care numai silit a primit-o. Vom vedé?” A se vedea *Tribuna Poporului* (Arad), anul IV, nr. 48, 11/24 martie 1900, p. 3.

⁴² *Ibidem*, nr. 46, anul IV, 8/21 martie 1900, p. 3.

⁴³ *Ibidem*, anul IV, nr. 49, 12/25 martie 1900, p. 3.

care-l dădeau candidat, când pe Grofșoreanu, când pe Boțioc, puteau să creeze confuzie în rândul alegătorilor, pr. Traian Terebenț, prezent la conferința de la Gașsa care a ales de candidat pe Iuliu Grofșoreanu, intervine în această chestiune, oarecum în favoarea învățătorului Grofșoreanu, solicitând învățătorilor în general, și lui Boțioc, în special, să rămână fideli angajamentului luat în acea conferință, în caz contrar „cum veți mai putea vorbi în viitor de cinstea și autoritatea învățătorului, pe care voi înșivă o nesocotiți atât de mult prin afirmativa schimbare la față a D-lor-Voastre?”⁴⁴. În numărul următor al *Tribunei Poporului* apare și punctul de vedere al învățătorului Iuliu Grofșoreanu din care reiese ideea că el a fost propus și votat de corpul învățătoresc și cu toate că nu și-a dorit această nominalizare, fiind într-un fel „silit” să o accepte, nici nu poate refuza candidatura pentru sinodul eparhial, deoarece „nu cade în dreptul meu”, ci „este dreptul colegilor” care l-au susținut. Prin urmare, concluziona Grofșoreanu, „eu însă am datoria morală să stau la locul meu, deși constrâns l-am ocupat”⁴⁵. După această clarificare din partea învățătorului Grofșoreanu, în *Tribuna Poporului* apare și rectificarea⁴⁶: deși „de la centru” s-a dorit candidatura lui Russu Șirianu și Augustin Boțioc, în urma votului secret din conferința *Reuniunii învățătorilor* întrunită la Gașsa, s-a acceptat înlocuirea lui Boțioc cu Grofșoreanu. Însă, electoratul nu a agreat această modificare și la alegerile pentru Sinodul eparhial, pentru al doilea loc, în disputa dintre Augustin Boțioc și Iuliu Grofșoreanu, învingător a ieșit învățătorul Boțioc de la Comlăuș, care, alături de Ioan Russu Șirianu, vor fi reprezentanții cercului electoral al Șiriei în sinodul eparhial arădean⁴⁷.

În urma alegerilor pentru sinodul eparhial, s-a definitivat și noua componență a Consistoriului arădean pentru perioada 1900-1903 în toate cele trei domenii: senatul bisericesc, senatul școlar și cel epitropesc. Augustin Boțioc, conform competențelor dobândite, a fost repartizat în senatul școlar⁴⁸, ca asesor onorar, alături de alte nume importante: Augustin Beleş, Traian Vățian, Ioan Petran, dr. Nestor Oprean și alții.

În cadrul ședințelor Sinodului eparhial, care se țineau o dată pe an, Augustin Boțioc a avut câteva intervenții notabile atunci când pe ordinea de zi erau supuse spre dezbatere proiecte din sfera învățământului. Astfel, în cadrul ședinței a VII-a a Sinodului eparhial arădean din 1900, Augustin

⁴⁴ *Ibidem*, anul IV, nr. 50, 14/27 martie 1900, p. 3.

⁴⁵ *Ibidem*, anul IV, nr. 51, 15/28 martie 1900, p. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, anul IV, nr. 52, 16/29 martie 1900, p. 3.

⁴⁷ *Ibidem*, anul IV, nr. 59, 28 martie/10 aprilie 1900, p. 2; *Ibidem*, anul IV, nr. 60, 29 martie/11 aprilie 1900, p. 1.

⁴⁸ *Ibidem*, anul IV, nr. 76, 25 aprilie/8 mai 1900, p. 1.

Boțioc, ca un fin cunoscător al învățământului confesional ortodox român, a formulat o interpelare către pr. Constantin Gurban, protopopul de la Ineu, care în raportul său i-a descris pe învățătorii din tractul său „în culori cum nu se poate mai triste”⁴⁹. În aprilie 1901, în cadrul ședinței a V-a a sinodului eparhial, Augustin Boțioc a formulat o altă interpelare episcopului Iosif Ioan Goldiș referitor la fondul (diecezan) de pensie al învățătorilor, având în vedere faptul că unii învățători care au contribuit la acest fond au fost constrânși de guvern să contribuie și la „fondul de pensiune regnicolar”. Mai mult, din fondul diecezan o sumă a fost alocată pentru fondul de pensie al „oficiaților V. Consistoriu și profesorilor de la institutul teologic pedagogic”. Prin urmare, această chestiune frământa corpul învățătoresc și Augustin Boțioc, în dubla sa calitate, de învățător și asesor consistorial, a făcut demersuri concrete spre lămurirea problemei, solicitând ierarhului informații relevante despre situația actuală a fondului de pensie, cuantumul sumelor intrate și destinația fondului⁵⁰.

În 1902, în ședința a V-a a sinodului eparhial, Augustin Boțioc, pentru a infirma zvonurile din epocă referitoare la așa zisele venituri substanțiale, cumulate din mai multe surse (profesor, director, referent la senatul școlar, redactor la *Biserica și Școala*) de către Roman Ciorogariu, nu s-a sfiit să formuleze o interpelare prezidiului pe marginea acestui subiect, „pentru liniștirea noastră, pentru constatarea adevărului”⁵¹.

Augustin Boțioc a luat parte și la majoritatea ședințelor „Consistoriului plenar” din perioada 1900-1906, care aveau menirea de a trasa sarcinile de lucru pentru asesorii din cele trei senate ale consistoriului.

În primăvara anului 1903, au avut loc din nou alegeri pentru sinodul eparhial. Și de această dată au fost votați în cercul Șiriei Ioan Russu Șirianu și Augustin Boțioc, amândoi fiind aleși ca asesori consistoriali în senatul școlar, alături de Roman Ciorogariu, Traian Vățian, Traian Mager, etc.⁵².

După moartea prematură a fostului său coleg, Ioan Russu Șirianu, întâmplată în decembrie 1909, alături de care a cunoscut consacrarea ca deputat sinodal și asesor consistorial, Augustin Boțioc a considerat un gest firesc să răspundă afirmativ colectei organizate în comunele cercului Chișineului pentru „crucea lui Șirianu”⁵³, donând 2 coroane.

⁴⁹ *Ibidem*, anul IV, nr. 75, 23 aprilie/6 mai 1900, p. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, anul V, nr. 69, 14/27 aprilie 1901, p. 2.

⁵¹ *Ibidem*, anul VI, nr. 77, 27 aprilie/10 mai 1902, p. 1.

⁵² *Ibidem*, anul VII, nr. 72, 26 aprilie/3 mai 1903, p. 1.

⁵³ *Tribuna* (Arad), nr. 32, anul XIV, 12/25 februarie 1910, p. 5.

Activitatea național-politică

Activitatea învățătorului Augustin Boțioc a avut și o componentă național-politică. Învățătorul de la Comlăuș a fost prezent la majoritatea adunărilor sau a manifestărilor populare inițiate de fruntașii românilor din comitatul Arad. De asemenea, Augustin Boțioc a fost implicat și în diferite campanii electorale, fie comitatense, fie parlamentare, sprijinind candidaturile românilor. De asemenea, Boțioc a desfășurat o frumoasă activitate și în cadrul Congregației Comitatului Arad.

Un moment de seamă în cadrul acțiunilor național-politice la care au participat fruntașii românilor (Vasile Mangra, Ioan Russu Șirianu), preoții și învățătorii, dar și simplii alegători din cercul Șiriei, l-a constituit „manifestarea de la Șiria”⁵⁴ din toamna anului 1898, prilejuită de împlinirea a 50 de ani de domnie a împăratului Franz Iosif I, o adunare întrunită pentru a da „expresiune și loialitate către Augusta persoană a Majestății”. Deși s-a dorit a fi o adunare de amploare, manifestarea de la Șiria s-a desfășurat în cele din urmă în curtea casei protopopului de la Șiria, în condiții mai restrânse, din cauza interdicției primite în ultimul moment de la autoritățile statului, adunarea fiind atent supravegheată de forțele de ordine. Învățătorul Augustin Boțioc s-a numărat și el printre cei prezenți, numele său figurând în fruntea listei corpului învățătoresc, urmat de Iuliu Groșoreanu și de Ioan Roșu, cel care îi va deveni și ginere peste câțiva ani. Câteva zile mai târziu, lista participanților, atașată unei telegrame, a fost trimisă la Viena ca o dovadă a reafirmării fidelității românilor față de monarh⁵⁵.

Așa cum rezulta din declarația publică datată la 16 martie 1911, la care a scris și care se poate constitui în crezul său politic, Augustin Boțioc a fost un susținător activ al programului național demarat de *Partidul Național Român* și promovat ani în șir de ziarul arădean *Tribuna*, având aprecieri laudative vis-a-vis de activitatea lui Nicolae Oncu și Roman Ciorogariu⁵⁶. Această declarație publică a fost făcută în contextul lansării candidaturii de deputat a lui Octavian Goga din partea cercului Chișineului, Augustin Boțioc însoțindu-l pe Octavian Goga în cadrul întâlnirilor electorale în comunele din cercul Chișineului⁵⁷.

Un alt moment important s-a petrecut în toamna anului 1904, atunci când fruntașii românilor din comitatul Arad au convocat alegătorii cercurilor

⁵⁴ *Tribuna Poporului* (Arad), nr. 221, anul II, 24 noiembrie/6 decembrie 1898, p. 1072.

⁵⁵ *Ibidem*, anul II, nr. 224, 28 noiembrie/10 decembrie 1898, p. 1093.

⁵⁶ *Tribuna* (Arad), anul XV, nr. 59, 13/26 martie 1911, p. 3.

⁵⁷ Pentru informații despre lansarea candidaturii de la Chișineu a lui Octavian Goga din martie 1911 și prima întâlnire a candidatului Goga cu fruntașii românilor, a se vedea *Tribuna* (Arad), anul XIV, 3/16 martie 1910, nr. 48, pp. 3-5.

electorale pentru a le aduce la cunoștință conținutul anumitor proiecte de lege care aduceau grave prejudicii bisericii și școlii, prezența românilor fiind, de regulă, impunătoare. Astfel, la data de 25 noiembrie/8 decembrie 1904, la ampla Adunare de la Chișineu care a protestat față de proiectele de lege ale ministrului Albert Berzeviczy care vizau și învățământul confesional, a participat din partea elitei comlăușene doar învățătorul Augustin Boțioc, prezența sa fiind evidențiată în presa vremii, dar se ridicau nedumeriri vis-a-vis de absența celorlalți învățători confesionali și a preoților din Comlăuș: „Ceilalți doi învățători, precum și doi preoți, se vede că nu se interesează de afacerile naționale. Trist”⁵⁸. Adunarea a reușit redactarea unei rezoluții de protest față de planul ministrului Berzeviczy. La masa oferită după încheierea adunării, consemnăm și toastul ținut de Augustin Boțioc în „onoarea preoțimii”⁵⁹.

Augustin Boțioc a desfășurat și o frumoasă activitate politico-administrativă, fiind conștient că doar prin această modalitate poate să fie de un real folos românilor. Astfel, o altă latură a activității sale politico-naționale o întâlnim menționată în cadrul ședințelor Congregației Comitatului Arad, unde îl regăsim ca membru încă din anul 1898⁶⁰ și până în 1909, Boțioc participând la aproape toate ședințele congregației comitatului, alături de nume importante ca Ștefan Cicio-Pop, dr. Ioan Suciu, Constantin Gurban, Iuliu Groșoreanu, Mihai Veliciu, Roman Ciorogariu, Ioan Russu Șirianu, numele său regăsindu-se menționat de fiecare dată în lista fruntașilor români.

În ziarul *Tribuna Poporului* (din 1904 *Tribuna*) erau consemnate toate luările de cuvânt sau interpelările fruntașilor români la anumite proiecte mai sensibile de pe ordinea de zi. Uneori, presa a reținut și luările de cuvânt ale învățătorului Augustin Boțioc. Astfel, la ședința din 8 noiembrie 1900, au luat cuvântul doi dintre fruntașii românilor, Ioan Russu Șirianu și Augustin Boțioc. Cel din urmă, în cuvântul său, a solicitat congregației să nu voteze nicio sumă pentru înființarea unei școli comunale în Agriș, având în vedere faptul că Agrișul este o „comună curat românească unde sunt școli confesionale bune și cu învățători harnici”. Propunerea învățătorului Boțioc nu a fost primită și fiindcă ungerii erau majoritari în ședință au votat acordarea a 400 de coroane din fondul pentru ajutorarea

⁵⁸ *Ibidem*, anul VIII, nr. 225, 28 noiembrie/11 decembrie 1904, p. 1.

⁵⁹ *Ibidem*, anul VIII, nr. 224, 27 noiembrie/10 decembrie 1904, p. 2.

⁶⁰ La alegerile din toamna anului 1898 pentru Congregația Comitatului Arad, Augustin Boțioc a fost singurul candidat român ales din localitate. A se vedea *Foaia Poporului* (Sibiu), anul VI, nr. 46, 8/20 noiembrie 1898, p. 543; *Tribuna Poporului* (Arad), anul II, nr. 208, 4/16 noiembrie 1898, p. 1.

școlilor, cu toate că învățătorul Boțioc a atras atenția că acel fond are o altă destinație și anume, ajutorarea învățătorilor „săraci și harnici”⁶¹.

La alegerile pentru Congregația comitatului Arad din toamna anului 1901⁶², din localitatea Comlăuș au fost aleși: Augustin Boțioc – învățător și asesor consistorial (reales), notarul Zasló Moise, învățătorul Iacob Musca, preotul Mihail Leucuța, și Ioan Moldovan – asesor consistorial. În ședința din 27 ianuarie 1902, ținând cont de situația financiară dificilă în care se găsea localitatea Comlăuș, Boțioc solicită congregației respingerea proiectului privind construirea unei fântâni arteziene în Comlăuș, având în vedere că „apa e foarte bună și mortalitatea e relativ mică” și localitatea este prea mult „îngreunată de dări”⁶³. Cu toate că a intervenit în chestiune și dr. Ioan Suci care a solicitat cel puțin amânarea proiectului până când localitatea va avea o situație materială mai bună, proiectul a mers mai departe.

Activitatea lui Augustin Boțioc a fost apreciată atât de comunitatea românească din Comlăuș dovadă fiind prezența sa în acest for politic-administrativ pe durata mai multor mandate, dar a fost apreciat și de frunțașii românilor pentru seriozitatea și profesionalismul său. Îl regăsim ca membru în Congregația Comitatului și după pensionarea și mutarea sa la Arad și apoi la Chișineu⁶⁴.

Într-un articol din *Telegraful Român*, nr. 45-48 din 1978⁶⁵, număr festiv dedicat Marii Uniri, sunt menționați doi delegați bihoreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia⁶⁶, două rude apropiate ale învățătorului Boțioc, cumnatul său, Ilarie Crișan, meseriaș din Beiuș⁶⁷ căsătorit cu sora lui Augustin Boțioc, Elena Boțioc și nepotul de soră al lui Augustin Boțioc,

⁶¹ *Tribuna Poporului* (Arad), anul IV, nr. 201, 28 octombrie/10 noiembrie 1900, p. 2.

⁶² *Ibidem*, anul V, nr. 205, 3/16 noiembrie 1901, p. 2.

⁶³ *Ibidem*, anul VI, nr. 11, 16/29 ianuarie 1902, p. 2.

⁶⁴ A se vedea prezența sa la ședința Congregației Comitatului Arad din data de 28 septembrie 1909, în *Tribuna* (Arad), anul XIII, nr. 199, 16/29 septembrie 1909, pp. 6-7.

⁶⁵ Titus Roșu, „Bihoreanul Dr. Gheorghe Crișan în evenimentele din anii 1918-1919”, în *Telegraful Român* (Sibiu), anul CXXVI, nr. 45-48, 1-15 septembrie 1978, p. 9.

⁶⁶ Pentru scurte biografii ale celor doi delegați, a se vedea Mircea Vaida, *Bihoreni la Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018, pp. 100-101; Lazăr Gruneanțu, Mirel Ionescu, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, contribuție documentară și fișe biografice de Valentin Orga și Alexandru-Bogdan Bud, Vasile Dudaș – colaborator, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018, pp. 296-297.

⁶⁷ A fost delegat din partea Cercului Beiuș-Vaşcău: „Ilie Crișan, argăsitor”, adică tăbăcar.

dr. Gheorghe Crișan (1888-1935), avocat, ziarist, o personalitate de seamă implicată activ în evenimentele din 1918-1919⁶⁸.

Augustin Boțioc, chiar dacă era înaintat în vârstă, s-a implicat și el în evenimentele din toamna anului 1918 din localitatea Chișineu, participând la „adunarea poporală” din data de 25 noiembrie/8 decembrie 1918 convocată pentru constituirea Consiliului Național Român din localitate, fiind ales membru al acestui organism⁶⁹.

Activitatea cultural-artistică și filantropică

În paralel cu activitatea didactică, Augustin Boțioc a fost implicat în nenumărate acțiuni de ordin cultural-artistic, unele dintre ele urmărind scopuri nobile, filantropice. Presa vremii îl amintește încă din 1878 printre cei care au „suprasolvit”⁷⁰ (2 florini) la balul organizat de „tinerimea română” din Arad pentru „ajutorarea alumneului” *Institutului Pedagogic-Teologic*. Doi ani mai târziu, în septembrie 1880, elitele locale din Comlăuș⁷¹ (avocatul Alexie Popovici, adj. not. Ștefan Ciorogariu, notarul Teodor Papp, învățătorul Augustin Boțioc) au răspuns afirmativ apelului umanitar lansat de învățătorul Ioan Doboș privind ajutorarea familiei Guiu (soția și cei șase copii minori), rămasă fără locuință și fără niciun sprijin financiar în urma morții premature a învățătorului Simeon Guiu. În 1887, în cadrul unei campanii inițiate în vederea strângerii de fonduri pentru *Reuniunea femeilor din române din Arad și provincie*⁷², Augustin Boțioc a donat 1 florin.

Augustin Boțioc a luat parte și la activitățile *Asociației culturale Astra din Arad și Bihor*. În luna august 1898, îl regăsim la deschiderea adunării generale din Beiuș a *Asociației Naționale pentru literatura și*

⁶⁸ Dr. Gheorghe Crișan a îndeplinit funcția de secretar al *Consiliului Național Român Central* constituit la Arad. (*Românul* (Arad), anul VII, nr. 14, 12-26 noiembrie 1918, p. 4). Manifestul „Către popoarele lumii” al *Marelui Sfat al Națiunii Române din Transilvania și Ungaria* a fost semnat de dr. Ștefan Cicio-Pop, ca președinte și de secretarul Marelui Sfat, dr. Gheorghe Crișan (*Biserica și Școala* (Arad), anul XLII, nr. 46, 11/24 noiembrie 1918, p. 1). De asemenea, și textul convocării Adunării Naționale de la Alba Iulia este semnat tot de dr. Ștefan Cicio-Pop și Dr. Gheorghe Crișan. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din partea cercului electoral Aletea-Sântana. A se vedea lista delegaților la Marea Adunare Națională în volumul *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, Biblioteca Despărțământului București al Asociațiunii Astra, 1943, pp. 53-75.

⁶⁹ S.J.A. N. Arad, *Fond Consiliul Național Român Arad*, dosarul nr. 1/1918-1919, f. 16-17. A se vedea partea de anexe a prezentei cercetări.

⁷⁰ *Biserica și Școala* (Arad), anul II, nr. 36, 3/15 septembrie 1878, p. 286.

⁷¹ *Ibidem*, anul IV, nr. 25, 15/27 iunie 1880, pp. 198-199.

⁷² *Telegraful Român* (Sibiu), anul XXXV, nr. 37, 9/21 aprilie 1887, p. 147.

cultura poporului român, fiind prezent împreună cu familia sa⁷³ la întregul program de activități.

De multe ori, învățătorul de la Comlăuș apare menționat în comitetele organizatorice ale unor manifestări artistice de tipul concertelor și pieselor de teatru. O astfel de sarcină a îndeplinit la 27 februarie 1902, în cadrul concertului, „împreună cu teatru” oferit de tinerii români din Oradea, venitul curat fiind destinat „fondului de ajutorare al tinerilor lipsiți”⁷⁴. Tot pentru fondul de ajutorare a elevilor lipsiți de cele materiale, dar de la școlile profesionale din Buteni, a contribuit Augustin Boțioc cu 1 coroană cu ocazia concertului dat de corul Bisericii Ortodoxe din Buteni din data de 1/14 mai 1905⁷⁵. Un an mai târziu, presa vremii îl menționează pe învățătorul Augustin Boțioc la înmormântarea dascălului preparandial Teodor Ceonța (1846-1906), fost președinte al *Reuniunii învățătorilor români*.

Tot în spiritul caritativ, menționăm prezența sa la concertul oferit de „tinerimea română” din Arad din data de 3 martie 1907, cu acest prilej Boțioc contribuind cu suma de 4 coroane pentru „mărirea fondului gimnazial din Brad”⁷⁶. Era vizibilă strânsa legătură care exista între instituțiile românești de învățământ din Arad și Brad.

Odată cu deschiderea filialei din Chișineu a Băncii Victoria, la 16 ianuarie 1907, Augustin Boțioc a revenit în localitatea sa natală, rămânând o persoană activă, fiind implicat în domeniul financiar-bancar, în calitate de casier al filialei locale a Băncii Victoria din Arad, așa cum rezultă atât din presa vremii⁷⁷, cât și din cercetarea recentă a istoricului Vasile Dobrescu⁷⁸. Și în această calitate, demersurile lui vizau tot domeniul educațional. În luna mai a anului 1911, Augustin Boțioc a fost implicat, în calitate sa de „casar” al filialei locale, în strângerea de fonduri pentru ridicarea unui edificiu la școala de fete din Arad. În acest sens, s-a organizat la Chișineu-Criș un

⁷³ *Familia* (Oradea), anul XXXIV, nr. 34, 23 august/4 septembrie 1898, pp. 403-408, menționarea învățătorului Boțioc la p. 405.

⁷⁴ *Tribuna Poporului* (Arad), anul VI, nr. 17, 24 ianuarie/6 februarie 1902, p. 3; *Familia* (Oradea), anul XXXVIII, nr. 4, 27 ianuarie/9 februarie 1902, p. 46.

⁷⁵ *Tribuna* (Arad), anul IX, nr. 104, 4/17 iunie 1905, p. 6.

⁷⁶ *Ibidem*, anul XI, nr. 51, 4/17 martie 1907, p. 8.

⁷⁷ „Pentru îndeplinirea agendelor filialei sunt esmiși de la Centrală, ca șef de birou, George Adam, iar de casar, Augustin Boțoc”, a se vedea *Tribuna* (Arad), anul XI, nr. 3, 4/17 ianuarie 1907, p. 6.

⁷⁸ Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la Primul Război Mondial: studiu de caz*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2006, p. 210.

concert al „tinerimii române”⁷⁹ cu „reprezentățiune teatrală” și cu participarea corului seminarial. A fost pusă în scenă piesa „Șezătoare la țară”, de C. Luncan și G. Mugur, două roluri fiind distribuite fiicelor lui Augustin Boțioc, Florica și Sofia Boțioc. Cu acest prilej, s-a colectat frumoasa sumă de 137 coroane 70 fileri, care a fost trimisă prin mandat poștal la Arad domnului Nicolae Oncu.

În 1909, fiind deja stabilit la Chișineu-Criș, Augustin Boțioc va fi receptiv la apelurile lansate de ierarhia bisericească privind colectarea de sume pentru construirea unei biserici la Pocola⁸⁰, figurând în lista donatorilor de la Chișineu-Criș, contribuția sa fiind de 2 coroane.

După menționarea sa în toamna anului 1918 în cadrul Consiliului Național Român de la Chișineu, nu mai deținem alte informații relevante despre ultimii ani din viața învățătorului Augustin Boțioc, cu excepția menționării lui în cadrul unui conspect referitor la donațiile făcute bisericii din Comlăuș în anul 1923. Chiar dacă locuia în Chișineu, învățătorul Boțioc a rămas în strânse legături cu școala și biserica din Comlăuș. În această listă a donatorilor din anul 1923, Augustin Boțioc ocupă prima poziție din conspect, contribuind cu suma de 100 de lei pentru achiziționarea de clopote noi la lăcașul de cult⁸¹. La data de 5 august 1923, învățătorul Boțioc a trecut la cele veșnice, fiind înmormântat la Chișineu-Criș. Mormântul său care încă se păstrează, cuprinde următorul text: „Aici odihnește Augustin Boțioc, învățător pensionat. A murit în anul 1923. În etate de 70 ani. Fie-i țărâna ușoară și memoria binecuvântată”⁸².

În concluzie, această succintă evocare a vieții și activității învățătorului Augustin Boțioc este, pe de o parte, o umilă contribuție adusă celui mai important învățător confesional care a activat la Comlăuș din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la începutul secolului al XX-lea, iar, pe de altă parte, reprezintă un demers cultural extrem de util societății actuale lipsită parcă, mai mult ca oricând, de modele autentice de viațuire și gândire.

⁷⁹ *Tribuna* (Arad), anul XV, nr. 90, 26 aprilie/9 mai, 1911, pp. 7-8.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 175, anul XIII, 14/27 august 1909, p. 7.

⁸¹ S.J. A. N. Arad, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria*, dosarul nr. 212/1923, f. 31. A se vedea partea de anexe.

⁸² Mulțumim pe această cale bunului prieten și colaborator, tânărului teolog drd. Alin Ciotea, care a descoperit mormântul lui Augustin Boțioc și cunoscând cercetările referitoare la acest distins dascăl arădean, ne-a pus la dispoziție cu amabilitate mai multe fotografii inedite cu monumentul funerar de la Chișineu-Criș.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

Serviciul Județean Arad al Arhivelor Naționale:

- Colecția Registrelor de Stare Civilă;
- Fond Consiliul Național Român Arad;
- Fond Parohia Ortodoxă Română Comlăuș;
- Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria;
- Fond Reuniunea Învățătorilor din Dieceza Aradului;

Arhiva Parohiei Ortodoxe Române Comlăuș:

- Fond Oficiul Parohial Ortodox Român Comlăuș.

Periodice

Biserica și Școala (Arad), 1878, 1880, 1881, 1884, 1885, 1892, 1911, 1918.

Familia (Oradea), 1898, 1902.

Foaia Poporului (Sibiu), 1898.

Hotarul (Arad), 1934.

Românul (Arad), 1918.

Telegraful Român (Sibiu), 1887, 1978.

Tribuna (Arad), 1904, 1905, 1907, 1909, 1910, 1911.

Tribuna (Sibiu), 1896, 1900.

Tribuna Poporului (Arad), 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903.

Lucrări de specialitate

Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, București, Biblioteca Despărțământului București al Asociațiunii Astra, 1943.

Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922.

Dobrescu, Vasile, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la Primul Război Mondial: studiu de caz*, Târgu-Mureș, Editura Universității „Petru Maior”, 2006.

Gruneanțu, Lazăr, Ionescu, Mirel, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, contribuție documentară și fișe biografice de Valentin Orga și Alexandru-Bogdan Bud, Vasile Dudaș – colaborator, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2018.

Popeangă, Vasile, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea, 1821-1867*, Arad, 1979.

Vaida, Mircea, *Bihoreni la Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2018.

Proces verbal

Luas la adunarea populară română din comuna Chișineu (com. Arad) în 25 Decembrie (8 Decembrie) 1918 despre actul alegerii consiliului național român din loc.

De față la vră-o 150 de alegători.
După ce în câteva cuvinte roștite de d. d. D. Dimitrie Barbu și D. Gheorghe Popoviciu se arată ce este chemarea consiliului național în comună - și se face amintire și despre acela că în comuna noastră deja lucrărea un consiliu popular, compus în jumătate din membri români - cu unanimitatea voturilor se proclamă de membri aleși ai consiliului național român din loc d. d. : D. Dimitrie Barbu, D. Gheorghe Popoviciu, D. Cornel Ardelean, Gheorghe Adam, Gavril Poplucă, D. Justin Tăutu, D. Adrian Popescu, D. Sever Popoviciu, D. Alexandru Tazan, Augustin Boțioc, D. Valer Măican, D. Ioan Codrean, Gheorghe Popoviciu, Petru Buhă, Ioan Meșete, Nicolae Brândas, Mihai Mladin, Simeon Corpas, Mihai Mătu, Gheorghe Rafila, Ioan Popă, Gheorghe Brăge, Gheorghe Păran, Ioan Păntă, Ioan Puleu, Simeon Rafila, Simeon Seves, Ioan Buhă, Ioan Păran, Gheorghe Păbă, Ioan Moșar, tinerii și Partenie Zastă.

După săvârșirea actului de alegere în prezența alegătorilor consiliul național se

ROMÂNIA ♦ ARHIVELE NAȚIONALE ♦ ARAD

Consiliul Național Român din Chișineu (azi Chișineu-Criș)
cu menționarea lui Augustin Boțioc.

Sursa: SJAN Arad, Fond Consiliul Național Român Arad,
dosarul nr. 1/1918-1919, f. 16.

Conspect general.

119

despre scola și învățătorii ei din comuna Comlăuș pe anul școlar 1894/1895 adică dela 1 Septembrie

1894 până la 1895 luna 30

Numele și caracterul învățătorului	1894 până la 1895 luna 30															Provizoriu la scola, cu:	Cant. și salariul învățătorului												
	Numărul obligatoriu dela	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la	Numărul obligatoriu de la														
Augustin Boriciu	94	89	88	50	35	35	40	44	67	4	10	14	10	27	73	23	10	33	19	20	4	10	14	scola	100	100	50	94	606
Jacob Musca	76	70	14	27	15	43	40	53	101	1	2	3	19	24	43	5	4	9	14	14	26	2	6	8	scola	70	122	104	57
Suma	170	159	102	77	78	78	80	97	101	5	12	17	13	31	78	23	14	42	33	34	26	16	22					1162	

129


Comlăuș la 15/ii 1895
 Michael Cucuș
 prefect ș. ș. c. r.

Augustin Boriciu
 nr. 1
 Jacob Musca
 nr. 2

Salarizarea învățătorilor de la Comlăuș, anul școlar 1894/1895
 Sursa: S.J.A.N. Arad, Fond Protopopiatul Ortodox Român Șiria, dosarul nr. 88/1892-1905, f. 119.

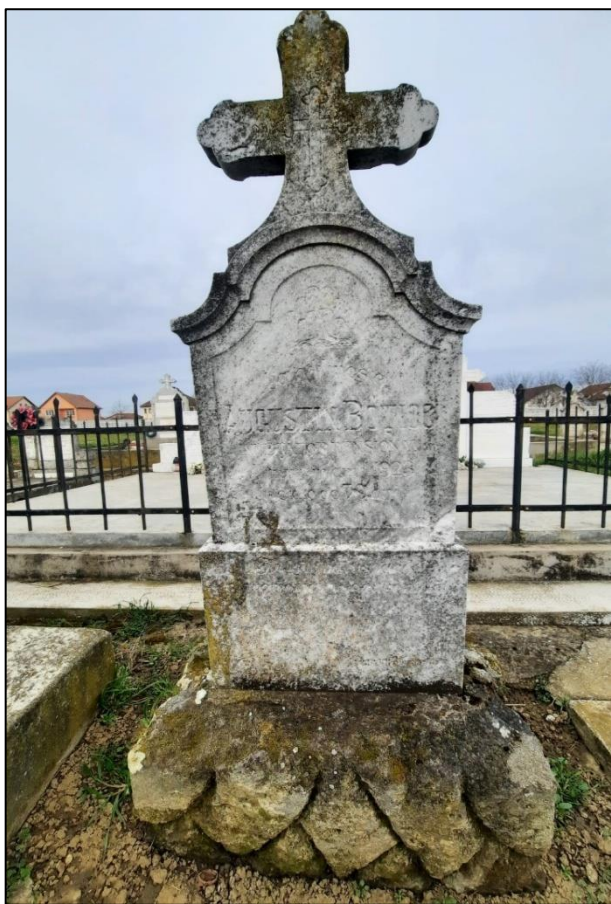
CONSPECT

despre dăruirile făcute de către credincioșii din comuna *Comlăuș* în anul 1922

Numărul curent	Numele dăruitorului	Numele obiectului dăruit	Valoarea		Notă
			L. e l	ban	
1.	<i>Augustin Bălc</i>	<i>1 denar și jumătate</i>	100	-	
2.	<i>Pavel Hranian</i>	" "	100	-	
3.	<i>Silvina Pop</i>	" "	100	-	
4.	<i>Eliza Hranian</i>	" "	50	-	
5.	<i>Nichita Vălaș</i>	" "	50	-	
6.	<i>Saveta Bălaș</i>	" "	50	-	
7.	<i>Ana Muga</i>	" "	30	-	
8.	<i>Sava Stănița</i>	" "	50	-	
9.	<i>Grigorie Bălaș</i>	" "	1000	-	
10.	<i>Magdalena Bălaș</i> <i>Sofia Tomăș</i> <i>Magdalena Bălaș</i> <i>Maria Bradu</i>	" "	25	-	
11.	<i>Palmă Crișan</i>	" "	50	-	
	<i>De la</i>		1005	-	<i>suma micșorată cu cei cinci lei -</i>
	<i>Comlăuș la 21 Dec. 1922</i>				
	 <i>Jean Ștănița</i> <i>(cond. b. ș. par)</i>				

Donații pentru parohia Comlăuș

Sursa: S.J.A.N. Arad, Fond Protopopiatul Ort. Român Șiria, dosarul nr. 212/1923, f. 31.

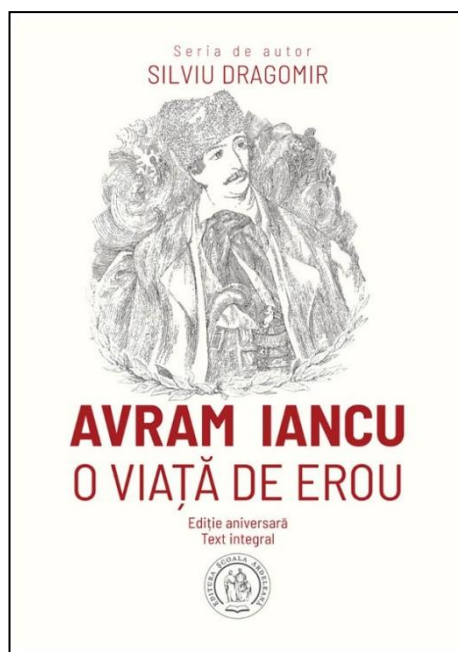


Mormântul învățătorului Augustin Boțioc în Chișineu-Criș

V. RECENZII REVIEWS

**Silviu Dragomir, Avram Iancu. O viață de erou,
Ediție aniversară, text integral, ediție îngrijită, studiu
introdactiv și notă asupra ediției de Ioan Bolovan și Sorin
Șipoș, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2022, 461 p.**

*Drd. Floarea POP
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj Napoca
Școala Doctorală Studii de Populație și Istoria Minorităților*



Lucrarea lui Silviu Dragomir a apărut în anul 2022, la Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca și face parte din Colecția Istoria Contemporană, coordonată de prof. univ. dr. Vasile Pușcaș. Ea a fost publicată cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la trecerea în eternitate a lui Avram Iancu și la 60 de ani de la cea a lui Silviu Dragomir. Prima lansare a acestei cărți a avut loc în data de 8 septembrie 2022, în Sala Unirii din Alba Iulia, în cadrul Congresului Național al Istoricilor Români (Alba Iulia).

Apariția acestei lucrări se datorează interesului manifestat de istoricii Ioan Bolovan și Sorin Șipoș pentru cunoașterea variantei originale a lucrării lui Silviu Dragomir despre

Avram Iancu. Proiectul editorial a apărut cu sprijinul mai multor instituții culturale și fundații caritabile, și anume: Academia Română, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Transilvania Leaders, Centrul de Studii Interdisciplinare „Silviu Dragomir”,

Societatea Cultural-Patriotică „Avram Iancu” din România și Asociația Școala Ardeleană de Editare și Promovare a Cărții.

La nivel structural, lucrarea poate fi urmărită sub forma a două părți. Astfel, prima parte cuprinde: *Cuvânt de prețuire*, de Ioan-Aurel Pop; *Avram Iancu în Panteonul românesc*, de Liviu Maior; *Studiu introductiv. Silviu Dragomir și elaborarea biografiei lui Avram Iancu: etape și implicații ideologice, semnificații istorice*, de Ioan Bolovan și Sorin Șipoș; I. Silviu Dragomir – repere biografice; II. Cercetările lui Silviu Dragomir despre Avram Iancu din anii 1955-1962; III. Monografia *Avram Iancu*; IV. Concluzii și *Notă asupra ediției*, de Ioan Bolovan și Sorin Șipoș.

A doua parte a lucrării conține structura inițială a monografiei realizate de Silviu Dragomir, după cum urmează: Cuvânt înainte; Capitolul I: Leagănul eroului, Adolescența, Zori de libertate; Capitolul II: Primăvara lui 1848, Tribunalul poporului; Capitolul III: Unica soluție: revoluția, Prefectura din munți, Cele dintâi lupte; Capitolul IV: Prietenul fățarnic, Victoria revoluționarilor maghiari, Cetatea din munți; Capitolul V: Misiunea deputatului Dragoș, Iancu și Hatvani, Drama lui Dragoș, Înfrângerea lui Hatvani, Moartea lui Buteanu; Capitolul VI: Iancu și Kemény Farkas, Fântânelele, Oastea moșilor și comandanții săi; Capitolul VII: Iancu și Kossuth, Bălcescu, Iancu și Kossuth, Sfârșitul revoluției ungare; Capitolul VIII: Românii din Transilvania și împăratul, Biruința austro-rusă, Capitolul IX: Lupta împotriva reacțiunii; Iancu și împăratul; Capitolul X: Umbra, Sfârșitul.

Lucrarea debutează cu un *Cuvânt de prețuire*, formulat de Președintele Academiei Române, Ioan-Aurel Pop, care subliniază ideea de erou național al lui Avram Iancu și imaginea vie a acestuia în memoria poporului român, imagine construită pe baza acțiunilor sale care vizau emanciparea națională, libertatea și unitatea. Astfel, Avram Iancu și-a câștigat locul în istorie, în legendă, în folclor și face parte din Panteonul românesc.

În *Avram Iancu în Panteonul românesc*, Liviu Maior îl descrie pe Avram Iancu asemenea unui revoluționar care a reușit să își câștige un loc aparte în mentalul colectiv românesc. De asemenea, istoricul remarcă faptul că Țebea a rămas singura comemorare legată de momentul 1848, mormântul „eroului Munților”, devenind unicul loc de pelerinaj pentru românii care mai cred în povestea lui Avram Iancu și îi cinstesc memoria.

Ineditul acestei lucrări constă în *Studiul introductiv. Silviu Dragomir și elaborarea biografiei lui Avram Iancu: etape și implicații ideologice, semnificații istorice*, unde cei doi editori ai monografiei, Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, expun câteva repere biografice despre Silviu Dragomir și

cercetările acestuia din perioada 1955-1962. Mai mult, după o analiză serioasă a variantelor de lucru ale lui Silviu Dragomir, cei doi istorici identifică în *Monografia lui Avram Iancu* etapele parcurse de acesta în elaborarea studiului său, evidențiind faptul că, în varianta finală a manuscrisului, a avut un cuvânt de spus și factorul politico-ideologic. Preocuparea pentru acest aspect face ca această lucrare să fie una complexă, oferind o variantă necenzurată și completă a lucrării „Avram Iancu”, de Silviu Dragomir, publicată în 1965.

În *Notă asupra ediției*, cei doi istorici accentuează importanța reeditării acestei lucrări, precum și necesitatea unor modificări în ceea ce privește titlul lucrării, conținutul și structura ediției din 1965. Referitor la titlu, dacă monografia lui Silviu Dragomir era intitulată „O viață de erou: Avram Iancu”, noua variantă este „Avram Iancu. O viață de erou”, un joc de cuvinte constituit sub forma unei inversiuni cu referire la o trecere de la general (viață de erou) la particular (Avram Iancu), centrând și singularizând personalitatea lui Iancu în galeria eroilor istorici. De asemenea, sunt prezentate principalele modificări efectuate la nivel de conținut, prin schimbarea unor termeni, care la momentul respectiv au fost evitați. Fiind scrisă în spiritul epocii, lucrarea din 1965 are amprenta ideologicului, care s-a impus și asupra scrisului istoric. Astfel, sunt menționate câteva modificări efectuate pe baza manuscrisului la nivel de limbaj, prin utilizarea unor termeni noi. De exemplu, noțiunea de Transilvania este înlocuită cu termenul „Ardeal”, iar termenul „popor” este înlocuit cu termenul „națiune”. Se remarcă, totodată, unele modificări menite să redea specificul/izul fondului vechi al literaturii române și să ofere o lectură mai ușoară.

Noutatea acestei cărți, așa cum reiese și din *Notă asupra ediției*, este dată de redarea în exclusivitate a conținutului integral al manuscrisului pregătit de Silviu Dragomir pentru publicare. Parcurgând această lucrare, se pot observa diferențele față de lucrarea din 1965 și poți distinge mai bine ceea ce a intenționat să scrie istoricul și ceea ce spiritul epocii i-a permis, de fapt, să publice. Lucrarea este utilă atât publicului larg, cât și celor care își propun să cunoască mai bine contextul evenimentelor de la 1848 și rolul lui Avram Iancu, în calitate de specialiști. Ilustrația copertei este una semnificativă și de impact vizual, având pe față imprimat un portret al lui Avram Iancu, iar pe ultima copertă este inclus, printre altele, un citat din testamentul acestuia „Unicul dor al vieții mele este să-mi văd Națiunea mea fericită...”.

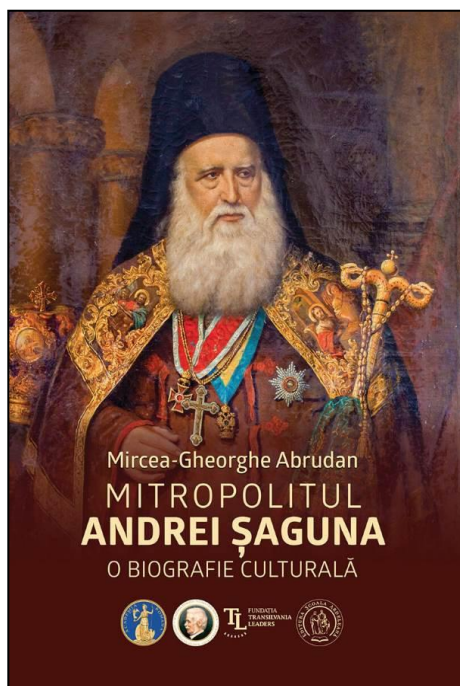
În concluzie, această lucrare este cea mai completă și complexă variantă necenzurată a versiunii din 1965 despre Avram Iancu și oferă

câteva lămuriri semnificative despre modul de lucru al lui Silviu Dragomir și despre contextul în care a scris și a publicat. Astfel, se cuvine remarcată contribuția celor doi editori ai monografiei, Ioan Bolovan și Sorin Șipoș, la forma pe care au dat-o noii reeditări cu scopul de a înțelege mai bine ceea ce a intenționat să scrie istoricul în 1965.

Așadar, prin aspectele legate de modul de lucru al lui Silviu Dragomir, prin schimbările efectuate pe baza manuscrisului și prin inversiunea aplicată asupra titlului, prezenta lucrare este o adevărată contribuție la cunoașterea și înțelegerea istoriei despre Avram Iancu, lucrarea aducând în discuție un subiect absolut necesar pentru a înțelege mai bine persoana lui Avram Iancu și contribuind, totodată, și la literatura de specialitate din istoriografia românească.

Mircea-Gheorghe Abrudan, *Andrei Șaguna. O biografie culturală*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, Academia Română – Centrul de Studii Transilvane, 2023, 363 pagini

Pr. Drd. Ioan-Zosin JULA
Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca



La împlinirea a 150 de ani de la trecerea în veșnicie a celui care a condus Biserica Ortodoxă din Transilvania, Banat și Ungaria în a doua jumătate a secolului XIX-lea, au apărut mai multe volume și studii în reviste de specialitate și de cultură despre remarcabilul mitropolit Andrei Șaguna (n. 20 decembrie 1808 / 1 ianuarie 1809, Miskolc – d. 28 iunie 1873, Sibiu). Între aceste apariții editoriale dedicate înaltului ierarh sibian, am remarcat și lucrarea istoricului și teologului Mircea-Gheorghe Abrudan, o carte fascinantă despre viața acestui titan nu doar al Bisericii Ortodoxe ci și al națiunii române. O carte ce poate fi suport moral și lecție de curaj pentru fiecare cititor, deoarece ne face

cunoscută viața unui om care a luptat neîncetat pentru principiile și valorile sale, cu rafinament, cu demnitate, și cu tact aristocratic. Andrei Șaguna a consolidat organizatoric și administrativ nu doar Biserica Ortodoxă Românească din Transilvania, ci și instituțiile culturale, social-economice ale românilor în vederea păstrării identității noastre naționale. În anul 1868, mitropolitul ortodox Andrei Șaguna a convocat un Congres Național Bisericesc care a dezbătut un proiect de constituție pentru organizarea bisericii intitulat *Statutul Organic al Bisericii greco-orientale române din Ungaria și Transilvania*. Acest document cu valoare constituțională pentru Biserica Ortodoxă Română din Transilvania a consfințit problema separării

puterilor (legislativă, executivă și juridică) în Biserică, principiul autonomiei acesteia în raport cu statul dualist maghiar precum și participarea mirenilor la conducerea vieții bisericești și a comunităților religioase.

Autorul prezentului volum este un cercetător deja consacrat al perioadei moderne din istoria Transilvaniei, un exeget și al mitropolitului Șaguna prin teza sa de doctorat susținută acum mai bine de un deceniu la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca. Mircea-Gheorghe Abrudan, cercetător științific la Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, a scris acest volum (care reunește mai multe studii publicate deja în deceniul anterior, dar aduse la zi, însă include și texte inedite) într-o manieră captivantă, oferindu-ne date istorice de real folos pentru a putea înțelege personalitatea grandioasă a mitropolitului Andrei Șaguna. În consecință, reușește să prezinte viața, opera și activitatea acestuia într-o manieră ce îmbină plăcut cunoștințele vaste de istorie și aprecierile teologului care vorbește cu o deosebită admirație la adresa ierarhului ce a fost *erou al demnității românești*.

Complexitatea și anvergura activității mitropolitului Andrei Baron de Șaguna este rezumată în cele 10 capitole care însumează 368 de pagini. Autorul reușește, și datorită măiestriei condeiului pe care îl mânuiește cu lejeritate, să ne facă să înțelegem corect și complex amprenta colosală pe care a marcat-o această personalitate a Bisericii și neamului, fără de care istoria românilor transilvăneni ar fi arătat cu siguranță altfel. Mitropolitul Andrei Șaguna s-a luptat neîncetat pentru Biserica Ortodoxă și pentru cultura românească, apelând la toate resursele și competențele sale. De aceea, este remarcat pe toate planurile și cunoscut nu numai ca ierarh, ci ca imagine și personalitate marcantă a zonei pe care o reprezenta. Decorațiunile pe care le-a primit din partea împăratului și care sunt analizate de autor într-un capitol, sunt mărturia respectului de care era înconjurat acest ierarh faimos. Consider abilitățile sale ca fiind unice, sau cel puțin extrem de rare, iar faptul că a reușit să învețe limba ebraică singur, precum și multe altele, denotă o inteligență aparte. Pe lângă acest țel măreț, a încercat *să facă din preoții săi oameni de cultură și reprezentanți adevărați ai nației românești*, ceea ce demonstrează iubirea sa față de fii săi duhovnicești, dar și dorința de culturalizare a celor care aveau atât de multă nevoie de povățuirea unui intelectual erudit și poliglot. *De m-aș naște de o sută de ori, tot preot m-aș face*.

A fost o minte cu adevărat luminată, care a studiat la școlile și universitățile din Pesta, ce avea dorința, printre altele, de a ridica *demnitatea unui arhieru așa de sus, (încât) să poată sta alături de autoritățile civile și*

militare, ceea ce a și reușit prin comportamentul său și tactul pastoral. Cititorul cărții de față rămâne profund impresionat de capacitatea pe care a avut-o mitropolitul Andrei Șaguna de a îmbina *destoinicia de diplomat și om politic* cu atribuțiile sale de mitropolit, care nu erau nici puține și nici ușoare.

Importanța deosebită pe care o a alocat-o culturii românești se remarcă în mod special prin proiectul care a dat naștere asociațiunii ASTRA. Contribuția ierarhului a fost magistrală, având în vedere faptul că a fost primul președinte și, de asemenea, co-fondator alături de cunoscuții intelectuali Barițiu, Cipariu și Pușcariu. *Doamne al puterilor fii cu Asociațiunea aceasta acum și totdeauna, căci tot darul desăvârșit este de sus, de la Tie părintele luminilor. Amin!*

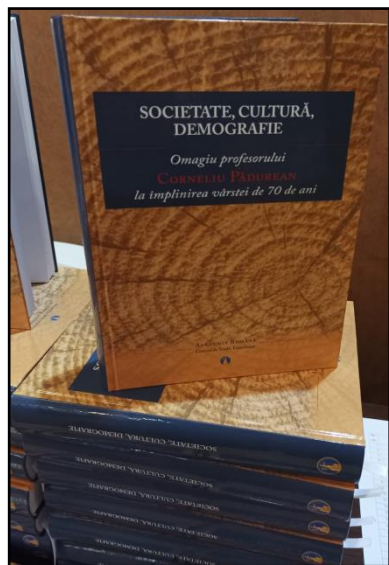
Apreciem în mod deosebit maniera în care reușește autorul să explice și să illustreze prietenii de rang superior pe care faimosul mitropolit le avea cu Împăratul Franz Joseph, dar și cu ministrul Alexander Bach ori alți demnitari importanți de la Viena. Mitropolitul era apreciat și gratulat de mai toți intelectualii vremii, alături de care găsea puncte comune de interes și dialog. *Destoinicia de diplomat și om politic din creștet până în tălpi*, inteligența juridică din pregătirea sa, l-au făcut pe mitropolitul Andrei Șaguna să mențină prietenii și legăturile cu cele mai influente persoane ale Imperiului Habsburgic, din care au rezultat extrem de multe privilegii și satisfacții, mai ales pentru enoriașii săi și pentru națiunea română. În data de 21 iulie 2011, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe l-a canonizat sfânt pe mitropolitul Andrei Șaguna și ca dată de pomenire a sa s-a ales ziua de 30 noiembrie.

Este o carte potrivită pentru istorici și oameni de cultură, pentru un public mai larg, dar avizat, pentru toate vârstele, atât pentru cei mai tineri care vor să cunoască faptele prestigiosului mitropolit, cât și pentru cei care vor să lectureze un volum istoric bine încheșat, captivant, alcătuit din surse inedite și edite, strânse cu multă trudă de către Mircea-Gheorghe Abrudan în circa 15 ani de cercetare.

**„Societate, cultură, demografie”. Omagiu profesorului
Corneliu Pădurean la împlinirea vârstei de 70 de ani.**

**Coordonatori: Ioan Bolovan, Doru Sinaci,
Cluj-Napoca, Editura Academiei Române,
Centrul de Studii Transilvane, 2022**

*Prof. drd. Alexandru LEUCUȚIA
Colegiul Național „Vasile Goldiș” Arad*



Volumul reprezintă, de fapt, așa cum reiese și din titlu, un omagiu adus prof. univ. dr. habil. Corneliu Pădurean, la împlinirea vârstei „biblice” de 70 de ani (Psalmul 89).

Lucrarea a fost realizată sub egida prestigiosului Institut de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, a Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad și a Asociației Societății Istorice „George Barițiu”, în 2022.

Arădeanul Corneliu Pădurean este cunoscut publicului iubitor de istorie prin numeroasele și valoroasele cărți și studii publicate în decursul timpului, dar și

datorită coordonării și redactării unor volume colective.

Cartea este împărțită pe mai multe tematici: introducere, articole dedicate profesorului Pădurean, studii referitoare la Primul Război Mondial, reprezentanți ai mișcării naționale și ai culturii, elemente legate de viața financiară și socială, lupta românilor transilvăneni pentru drepturile lor, probleme ale confesiunilor religioase și crâmpie din perioada comunistă.

Volumul debutează cu un cuvânt înainte, semnat de coordonatorii Ioan Bolovan și Doru Sinaci, în care sunt menționate elemente din biografia „sărbătoritului”, și este apreciată întreaga activitate a profesorului arădean.

Cuvântul înainte este urmat de trei evocări, semnate de către prof. dr. Ioan Biriș, teologul Nicolae M. Tang și Marian Gheorghe, în care autorii prezintă câteva gânduri referitoare la personalitatea prof. Corneliu Pădurean.

În istoria României, Primul Război Mondial a reprezentat contextul realizării Marii Uniri, iar anul 1918, când s-a realizat acest obiectiv, mai este cunoscut și sub denumirea de „anul triumfului”. În acest context, volumul include trei articole referitoare la acest eveniment. Dumitru Preda semnează un articol în limba engleză, care prezintă situația de pe front și problema dezmembrării marilor imperii (pp 61-82). Elena Crinela Holom menționează situația soldaților care și-au pierdut viața în această conflagrație, dar și statistica populației rămasă în spatele frontului. Autoarea introduce date foarte precise, argumentate cu grafice, făcând o ierarhie foarte bine documentată a pierderilor, iar în concluzie precizează că există în continuare o serie de necunoscute referitoare la războiul dintre 1914-1918. Vasile Dudaș prezintă o acțiune inedită a propagandei de război, care a avut un rol determinant în mobilizarea populației. Italia a recurs la manifeste pentru a-și crește numărul combatanților, inclusiv cu soldați din tabăra inamică, știm că o parte din teritoriul acestei țări se afla în componența Austro-Ungariei (pp. 99-105).

Următoarele articole prezintă consolidarea elementului românesc în interiorul monarhiei dualiste. Prof. dr. Liviu Maior scrie despre activitatea lui Huszar Antal, responsabil în Ministerul de Interne de la Budapesta pe problema românească. Activitatea naționalistă era supravegheată de către autoritățile maghiare, inclusiv vânzările și cumpărările de pământuri, iar acțiunea s-a concretizat în elaborarea volumul coordonat de oficialul maghiar, „A Magyarországi Románok”. Lucrarea reprezintă un document oficial din care aflăm cum erau românii supravegheați și descurajați în acțiunile lor (pp. 107-122).

Cornel Sigmirean contribuie la întocmirea volumului de față cu un articol despre activitatea istoricului și ziaristului, Teodor V. Păcățian, intitulat „Teodor V. Păcățian și politica națională în revista *Tribuna*” (pp. 123-140).

Serviciul religios a avut și are o importanță capitală în cadrul armatei, motiv pentru care Gabriel Moisa prezintă personalitatea preotului Gheorghe Marian, în articolul „Biografii inedite, preotul militar Gheorghe Marian (1900-1982)”. Slujitorul Domnului a participat la Al Doilea Război Mondial pentru a satisface serviciul spiritual, dar a fost inspirat atunci când și-a elaborat memoriile. Acestea au fost cedate Muzeului Țării Crișurilor, iar Gabriel Moisa îi întocmește o biografie (pp. 141-155).

Marius Eppel, autorul unei excelente lucrări despre Î.P.S. Vasile Mangra, surprinde faptul că, uneori, prietenia contribuie la ascensiunea individuală. Scriitorul a ajuns la concluzia potrivit căreia, realizarea unei cariere politice depinde de mai mulți factori. Autorul articolului

„Redescoperirea unor prietenii pierdute, rolul Ioan Slavici și Eugen Brote în construirea carierei politice a lui Vasile Mangra”, prezintă relațiile pe care viitorul mitropolit le-a avut cu personalitățile menționate mai sus, destinul aproape comun, chiar și suferințele asemănătoare (pp. 157-170).

În cadrul cultului ortodox, tradiția are un rol determinant, dar, în unele cazuri, aceasta este împletită cu ritualuri păgâne. Este și cazul comunității din satul Gruni, care practica deshumarea, motiv pentru care Biserica Ortodoxă i-au afurisit pe grunențeni. Constantin Tufan Stan surprinde momentul în care ierarhul face o vizită canonică în acele părți, în articolul „Silviu Dragomir: o restituire din documentaristica, în anul 1729, adresată administrației Banatului Timișean” (pp. 171-184).

Școala de teologie din Arad este una dintre cele mai vechi de pe teritoriul României. Unul dintre profesorii care au făcut cinste acestui așezământ a fost prof. dr. Silviu Anuichi, care a activat și ca redactor șef la revista *Mitropolia Banatului*. Ioan Traia, în articolul său, prezintă biografia teologului (pp. 185-197).

Viața financiară și socială este prezentă prin Sorin Bulboacă, în „Contribuții la istoria vieții economice în comitatul Zărandului în sec. XV – XVI (până la cucerirea otomană)”, studiu ce își propune să evidențieze principalele repere referitoare la viața economică din această parte de țară (pp. 197-208).

Dumitru Tomoni, în articolul „Meserii și meseriași făgețeni în secolul XIX-XX”, prezintă, documentat, situația pe meserii care reflectă o serie întreagă de realități economice din zona aflată în discuție (pp. 209-218).

La sfârșitul secolului XIX, Aradul devine cel mai important centru financiar românesc din Austro-Ungaria și Transilvania, motiv pentru care Adrian Henorel Nițu, în „Evoluția pieței financiare arădene în contextul european până în secolul XIX” are prilejul să prezinte evoluția financiară bancară a Europei și a spațiului extracarpatic (pp. 219-240).

Lucrările dedicate implicării românilor din Transilvania în viața comunitară, sunt deschise de Ana Victoria Sima, care, în materialul intitulat „Despre metode și concepții pedagogice moderne în învățământul românesc din Transilvania (sec. XIX)”, surprinde dezvoltarea sistemului școlar. Se impune concepția herbartiană, care promovează învățământul practic, intuitiv, moral și metodic (pp. 241-250).

Valeria Soroștineanu, în articolul „Istoriile noastre”, face o incursiune în problematica introducerii disciplinei istoriei în cadrul materiilor de bază. Prezintă o listă cu autori de lucrări istorice care au circulat în perioada secolului XIX-XX (pp. 251-270).

După înfrângerea Imperiului habsburgic în războiul cu Franța, autoritățile imperiale au decis, conform Patentei imperiale din februarie 1861, să treacă la reorganizare a Consiliului Imperial sau Reichsratul pe baze noi. Autorii, Anișoara și Iosif Marin Balog, surprind acest eveniment, aducând în discuție importanța acestui demers, mai ales că națiunile maghiară și croată refuză, motiv pentru care românii din Transilvania și Bucovina au avut un rol decisiv. Articolul este completat cu mai multe tabele ce prezintă proveniența, profesia și confesiunea deputaților (pp. 271-283).

Laurențiu Ștefan Szemkovics, în articolul „Sigiliul președinției comisiunii încoronării suveranilor României imprimat pe două documente din 1922”, reușește să ne amintească faptul că dorința românilor s-a împlinit (pp. 283-294).

Șarolta Solcanu surprinde în articolul „Din timpul confruntărilor sociale din secolul al XVI-lea, victima și agresorul față în față la scaunul de judecată”, revoltele sociale petrecute în scurta sa domnie în Transilvania a lui Mihai Viteazul (pp. 295-308).

Luminița Dumănescu și Ioan Bolovan constată, în articolul „Despre numele femeilor din Transilvania la cumpăna secolelor XIX-XX”, în urma apariției unui nou instrument de lucru pentru cercetarea românească, e vorba de *Baza de date a populației istorice din Transilvania (HPDT)*, că femeile căsătorite, în foarte multe cazuri, nu preiau numele soțului, ele fiind cunoscute, în registrele oficiale, cu numele de fată. Autorii argumentează folosind mai multe grafice, dar și print screen-uri (pp. 309-327).

Articolul „Legislație și surse notariale la românii din Transilvania (sfârșitul secolului al XIX-lea)”, scris de Daniela Deteșan, reprezintă de fapt un studiu preliminar de colectare de date pentru un proiect postdoctoral. Autoarea prezintă apariția acestei nobile profesii, evoluția ei și rolul notarului în societate (pp. 327-340).

În Evul mediu, populația era diferențiată, în cele mai multe cazuri, în funcție de confesiune. Transilvania era dominată de nobilii catolici, și totuși, Sorin Mitu în articolul „Considerații referitoare la nobilii români din Transilvania medievală în contextul raporturilor imagologice româno-maghiare”, identifică români care se încadrau în această categorie socială. Articolul face trimitere adeseori la cercetările acad. Ioan A. Pop, fiind menționate câteva personalități ajunse în această stare, cum ar fi: Iancu de Hunedoara, Matei Corvin sau Nicolaus Olahus (pp. 341-358).

Felicia Aneta Oarcea în articolul „Istorie și destine ale micii nobilimii românești din părțile Aradului, Gheorghe Popa de Teiuș (1824-

1892) și Ioan Popovici Desseanu (1831-1892) – trecute vieți de nobili”, prezintă biografiile celor două personalități (pp. 359-374).

Presa reprezintă o sursă importantă pentru reconstituirea istorie, fiind o bază de informații pentru istorici. Loredana Lucica Vîtcă, în articolul „Rolul presei în reconstituirea societății hunedorene de la cumpăna secolelor XIX-XX”, menționează principalele periodice și redactorii presei hunedorene. Ea a urmărit să contureze imaginea societății hunedorene așa cum era ea la cumpăna celor două veacuri (pp. 375-389).

În decursul istoriei, oamenii au fost preocupați să-și îmbunătățească traiul, iar acolo unde nu se putea, au luat drumul pribegiei. În secolele XIX-XX, numeroși români din Transilvania s-au îndreptat spre alte orizonturi. Andrei Ando, în articolul „Paradigme și tendințe în cercetarea fenomenului migraționist”, analizează acest aspect care a influențat dinamica populației (pp. 399-408).

Volumul omagial abordează și aspecte confesionale. Doru Sinaci, în articolul „Vormărz-ul românilor ortodocși din Banat-Crișana (1790-1835)”, surprinde lupta românilor de confesiune greco-orientală, pentru desprinderea de ierarhia sârbească și rolul Aradului în acest demers (pp.408-418).

Mircea Gheorghe Abrudan, în materialul „Organizarea administrativă și dimensiunea demografică a Episcopiei Aradului în anii (1843-1844)” face o radiografie a situației Bisericii Ortodoxe din Arad. Lucrarea folosește numeroase surse bibliografice și se bazează pe șematismele elaborate după modelul bisericilor din apus (pp. 419-442).

Mihai Handaric, în articolul „Apariția greco-catolicismului în Transilvania”, descrie acest eveniment. Inițial, prezintă Biserica Catolică și protestantă din Transilvania și Ungaria, ca, ulterior, să menționeze acest eveniment. El abordează și problema actului, mai bine spus al paginii lipsă din document, care se susține ar fi fost completat ulterior, fiind trecute și unele principii de dogmă (pp. 443-456).

Biserica penticostală este descrisă de Dănuț Emanuel Poduț în articolul „Comunitatea penticostală din orașul Arad în secolul XX și la începutul secolului XX. Studiu de caz: Biserica creștină penticostală Micălaca”. El face o incursiune în rândul confesiunilor din Arad, ca, ulterior, să prezinte istoria comunității penticostale (pp. 457-474).

Situația etno-demografică a orașului Nădlac este prezentată de Gabriela Adina Marco, care, în articolul „Nădlac (jud. Arad) – o micro-Europă din centrul Europei”, descrie istoria orașului, evoluția populației și este completat de numeroase grafice care se referă la dinamica locuitorilor, etnia și situația confesională a localității (pp. 475-498).

Evoluția unei comunități se datorează, în general, intelectualității respective. Ioan Valeriu Tuleu, în articolul „Devenirea intelectuală din satele crișene”, prezintă rolul unor intelectuali în modernizarea societății din această zonă de țară. Sunt menționate personalitățile care au făcut cinste Văii Crișurilor și sunt cunoscute la nivel național și universal (pp. 499-520).

România a cunoscut, în a doua parte a secolului XX, un regim totalitar de tip comunist, de influență sovietică. Mihai D. Drecin, în articolul „Dialog Nicolae Ceaușescu – Ion Traian Ștefănescu despre momentele istorice din Sălaj (1987)”, descrie implementarea cincinalului în județul Sălaj (pp. 521-532).

Regimul comunist, cenzura, presa sunt temele abordate de Ion Zainea în articolul „O publicație incomodă, regimul comunist. Revista *Tomii*”, revistă ce apărea sub girul lui Tudor Arghezi, descrie această practică totalitară (pp. 533-544).

Beáta Ménesi, în articolul „O sumară radiografie asupra colectivului de cenzeni din Târgul Mureș și activitatea acestuia (1949-1977)”, prezintă momentul constituirii acestui organism, evoluția și perfecționarea lui (pp. 545-560).

În concluzie, volumul omagial dedicat profesorului Corneliu Pădurean, cuprinde o gamă largă de tematici, accentul fiind pus pe studii asupra populației.



ISSN 2457-9939
ISSN-L 2457-9939